INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

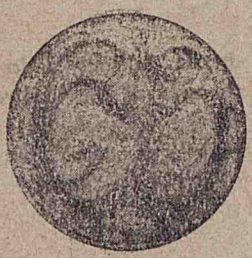

VOL. XXVI, N-le 1-3. IANUAR-MART 1940.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcție: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuți.

Comitetul de redacție: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferențiar la Universitatea din București. *Maria Holban*, profesoară la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Emil C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Șt. Meteș*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar, *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoțeanu*, profesor la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie, directorul Arhivelor Statului. Secretar de redacție: *Virginia Sacerdoțeanu*.

Redacția: Manuscriptele, cărțile de recensat și orice privește redacția, se trimet d-lui N. Iorga, Șoseaua Bonaparte, 6, București III.

Administrația: Abonamentele și orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, București.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, prețul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole:	Pag.
N. Iorga: Un om, o metodă și o școală	1-21
Tr. Ionescu-Nișcov: În legătură cu asasinarea lui Barbu Catargiu	21-30
N. Iorga: Încă un volum de „Însemnări" al lui T. Maiorescu	31-37
N. A. Constantinescu: Noua Istorie a Rominilor de N. Iorga, IX, Unificatorii	37-52
N. Iorga: Știri noi cu privire la mișcarea grecească din 1821	52-59
C. I. Karadja: Despre iconografia Domnilor romini din veacul al XVII-lea	59-63
N. Iorga: O indreptățire a „politicii de resistență" din 1919	63-67
Dări de samă:	
Sever Bocu: *Drumuri și răscruci, volumul I, Memorii* (N. Iorga)	57-70
Teodor Holban; *Documente românești din Arhivele francese (1801-1812) (cu un studiu introductiv)* (N. Iorga)	70
Ion I. Nistor: *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru* (N. Iorga)	70-71
Nicolae Grămadă: *Vechile peceți bisericești bucovinene* (N. Iorga)	71
Victor Slăvescu: *Viața și opera lui Petre Mavrogheni* (N. Iorga)	71
Traian Mager: *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuțiuni la istoria Unirii, 1918-19, Jurnal. Ținutul Hălmagiului, Cadrul istoric, vol. IV, Monografie* (N. Iorga)	71-73
Candid C. Mușlea: *O dinastie de preoți și protopopi: Radu Tempea, Șase generații de preoți și protopopi din aceiași familie* (N. Iorga)	73
Arhiva Românească, tomul III (N. Iorga)	73-74
P. P. Panaitescu: *Pribegia lui Constantin Șerban Basarab si a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor* (N. Iorga)	74

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXVI-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1940.

Un om, o metodă şi o şcoală [1]

Nepoţii răposatului Demostene Russo, d. şi d-ra Camariano au voit — şi au izbutit —, să aducă un serviciu cunoaşterii legăturilor noastre cu literatura, şi viaţa neo-greacă publicând părţi din cursul acestui harnic şi migălos cercetător de probleme precise, apoi studii răzleţe şi, în sfârşit, ceia ce nu se potriveşte cu titlul de „postum", două lucrări de la început ale lui Russo, din vremea când nu se trezise în el nicio vervă polemică răutăcioasă, nici dorinţa de a crea în Romănia o şcoală a sa de acribie filologică: *Elenismul în Romănia* şi *Critica textelor şi tehnica editiilor*, opuscul devenit pentru şcolarii şi admiratorii săi o Biblie, cu preceptele strict observate până la ultimul paragraf.

Să urmărim, pentru a li semnala valoarea sau pentru a li da un răspuns datorit, elementele din care se alcătuieşte această culegere, precedată de o emfatică recomandare, asupra căreia avem motive statornice de a nu ne opri, fie şi pentru un singur cuvânt mai mult.

Nu i s'a adus un serviciu lui Russo, tipărindu-i lecţia de deschidere la un curs de bizantinologie din care nu ni se dă nimic, nici ca istorie, nici ca istorie literară. În adevăr se vede din aceste puţine pagini incapacitatea lui absolută de a da caracterisări şi de a înţelege spiritul deosebitelor epoce. Căci e cu putinţă oare să se spuie că Bizanţul a fost defăimat din causă că „Apusenii catolici au fost duşmani de moarte ai Orientului ortodox", când ei au dat pe Ducange cu opera-i măreaţă, pe editorii Bizantinilor de la Veneţia, pe Francesul care i-a tradus aşa de bine în epoca lui Ludovic al XIV-lea? Şi se poate vorbi, laolaltă, fără niciun discernământ, de „epigramele *(sic)* lui Montesquieu, Voltaire şi Gibbon", Montesquieu care nu s'a atins printr'un singur

[1] D. Russo, *Studii istorice greco-române, opere postume*, tomul I, Bucureşti 1939, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

www.dacoromanica.ro

rând de Bizanţ, în bine sau în rău, şi Gibbon, autor al unei mari şi nemuritoare opere de adâncă onestitate, care a trebuit să fie republicată de un Bury în zilele noastre –, „cari", – cetiţi bine: Montesquieu şi Gibbon, pe lângă Voltaire, care avea altceva de făcut decât să lupte cu Bizanţul –, prin scrierile lor persiflau *(sic!)* mai mult bigotismul în sine *(sic)* decât Bizanţul".

Incriminările continuă, cu aceiaşi persistenţă cu care Russo a urmărit ani întregi orice notă a mea pentru a vedea dacă nu poate găsi sau inventa o greşeală. Bietul Liutprand (nu: Luidprand) de Cremona, care a dus-o aşa de rău cu locuinţa, mâncarea şi eticheta la Constantinopol, „vădit denaturează adevărul", fiindcă i s'a refusat acea căsătorie pentru Otto al II-lea, care nu era însă singurul scop al cunoscutei misiuni, cu atâta haz descrisă. Nu scapă mai bine deliciosul Villehardouin, care ar fi scris, nici mai mult, nici mai puţin, decât „o versiune oficială", şi pentru ce oare? „Pentru a induce în eroare opinia revoltată" („opinie" la 1204!) a Europei („Europa" la 1204!) „şi a justifica a patra cruciadă, care, în loc să libereze Locurile Sfinte, a răsturnat şi prădat un Imperiu creştin". Ca şi cum în acel Imperiu nu s'ar fi comis groaznice crime, ca şi cum un frate nu şi-ar fi orbit fratele şi ca şi cum fiul acestuia, Alexe Anghelul, n'ar fi adus *el* pe cruciaţi pentru restaurarea, rămasă neplătită, a părintelui său.

Pe când, la Gibbon, căruia, faţă de ce se putea şti atunci, i se impută, – ca şi lui Montesquieu şi Voltaire, complicii lui –, „o insuficientă cunoştinţă a izvoarelor", i se pune în samă tot discreditul aruncat asupra acestei lumi romane de Răsărit, devenită ortodoxă şi de cultură eleno-orientală, nu lipseşte nici „bigotizmul", care măcar nu e, ca mai sus, „bigotism". Dacă n'ar fi venit în ajutor Pears, marele istoric engles ieşia şi mai rău, adăugindu-se că nu ştia teologia.

Ajungând la Schlumberger, Russo crede că toată desvoltarea Imperiului e pentru dânsul „épopée byzantine". Şi e de sigur o exagerare să se spuie că, peste tot evul mediu, civilisaţia bizantină a fost „cea mai însemnată" şi că din Bizanţ a plecat „creştinarea şi civilisarea" în „o mare parte a Asiei şi a Europei". Atât de mult studiul amănuntelor e deosebit de puterea de a judeca.

Nu lipseşte pretinsa neînţelegere generală a Apusului, care a admirat aşa de mult arta bizantină în toate domeniile şi s'a trudit

www.dacoromanica.ro

cu literatura ei, în ambele aceste domenii. Şi Russo se străduieşte să arăte că Bizanţul nu „avea o inimă secată de relicvie" *(sic) (ibid.)*.

Oricine cunoaşte bine poema *Digenis Akritas* nu va afirma că ea poate fi, cu atâtea elemente latine în ea, neapărat anterioară „Cântecului lui Roland".

Atingând istoria politică, e sigur că Imperiul n'a căzut la 1453 din causa cuceririi de Latini la 1204, care, din potrivă, a produs refacerea morală şi prefacerea naţională din Asia Mică. Şi e oarecare naivitate să se spuie că, fără Bizanţul scăzut al bieţilor Paleologi, Turcii Otomani ar fi ajuns „până la Londra" (de ce nu şi la New-York?) şi ar fi înlocuit în toată această imensă întindere de pământ Evanghelia cu Coranul (p. 10).

A spune: „Principatele Dunărene au stat supt influenţa greacă timp de mai multe secole" e nepotrivit, nu numai pentru mândria noastră ca popor, dar şi pentru adevărul istoric, oricât de însemnată şi preţioasă ar fi fost această influenţă, pe care n'o tăgăduim. Nu se poate afirma că şi „în timpul când influenţa slavonă era *atotputernică* în Principate..., influenţa bizantină era aceia care stăpânia" (p. 11), numai pentru că la basa culturii sud-slave era modelul bizantin.

Un întreg program termină lecţia. S'ar crede că până la data de 1915, când s'a deschis cursul, nu se lucrase nimic la noi în acest domeniu sau că totul era aşa de inferior, încât trebuia refăcut, „maestrul", cum spune zisa Prefaţă, fiind acolo, — ca să nu-i poate apărea nici într'un şfert de veac mult chinuita sinteză, în locul căreia avem aceste *membre disiecta*. Credeam că larga noastră ospitalitate merita ceva mai mult.

Întâiul studiu, de un evident folos, priveşte după aşa de îngrijita lucrare a păr. N. Popescu, Viaţa Sf. Nifon.

Şi aici introducerea, cu înfăţişarea de groază a cuceririi turceşti, care ar fi nimicit totul, e exagerată („nu s'a cruţat nimic, afară de clădirile pe care şi le reservase Sultanul"; ca limbă: „se înţelege că de *jaful* şi distrugere n'au scăpat nici bibliotecile Bizanţului, pe care le-ar fi vânat anume vre-un fanatic şi inconştient *(sic)* ienicer"; şi se adauge ca autentică legenda distrugerii bibliotecii de la Alexandria. Vorbeşte naţionalistul grec cum, până la capăt, străin de viaţa şi de simţirea noastră, a rămas

www.dacoromanica.ro

acest învățat. Arderi de cărți au săvârșit soldații armatelor de ocupație doar și la noi în 1916-8, și se face și azi de trupele unor popoare de o înaltă civilisație.

Cine cunoaște sistemul otoman față de cuceriți, nu va putea vorbi de „neagra sclăvie". Nici detaliul nu e adevărat, căci Critobul din Imbros n'a scris „tragedia cuceririi Constantinopolei de către Mahomet" (forma greacă Μωάμετ, în loc de „Mahomet" sau „Mohammed", cum scriem noi), ci, cu simpatie pentru acesta, legat de dinastiile bizantine, Viața acestuia, considerat ca „Împărat" al său, legitim, oricare i-ar fi religia. Nu înțeleg cum se poate vorbi de „solia" la noi a lui Dimitrie, fratele lui Chalkokondylas sau Chalkokondyles, devenit aici „Halcocondil" (p. 20). Se discută naiv și dacă această „Viață" a lui Nifon n'a fost scrisă întâiu românește, cum o credea Hasdeu (p. 22). Nu era greu să se adune probe pentru un original slavon, dar grecismele, care urmează, tot pe această cale vin, cum ajunge a o recunoaște și Russo („colegi contemporani" între scriitori de pe la 1500...), și, e o întrebare dacă ele nu făceau parte, ca multe altele, din însuși vocabulariul literar slavon al epocii. Ba se discută și absurditatea unei traduceri grecești din românește (p. 24).

Pentru adepți aceasta e impecabila metodă. E acolo o întreagă logomachie interesantă psihologic... Și ea se termină cu o perfectă și inutilă schemă, model de pedantism pentru numeroșii ucenici (pp. 24-5).

Și cine se putea gândi pe la 1500 la neo-greacă într'o operă de istorie hagiografică (p. 25)? Ce urmează e doar analisa „Viețli". În loc, era mai bine ca editorii să trimeată la ediția recentă, plină de bun simț, a păr. episcop Tit Simedrea.

Ipotesa unor suggestii ale lui Neagoe nu era de nevoie, iar credința că avem a face cu o „cronică oficială" (p. 31) trebuie răspinsă. „Drăculești" și „Dănești" sânt vechi reminiscențe din combinațiile lui Xenopol. De și Neagoe se presintă ca răposat, el ar fi viu pentru că... nu i se descrie moartea, ca și cum, aici, ar fi vorba de „Viața" lui, nu de a lui Nifon. Pentru Russo mențiunea ar veni de la cel care „a dichisit" textul (p. 31). Căutarea citațiilor din Scriptură pentru a le alătura cu alte traduceri e inutilă, căci traducătorul e doar din secolul al XVII-lea. Ca amănunt, *Leatopisețul* din Gaster nu are

www.dacoromanica.ro

nimic nou. Ca totdeauna, bibliografia însă era escelentă până la ediţia din urmă.

Nimic nou decât notiţe pe alăturea, despre micul poem, din acelaşi secol, al lui Gheorghe Etolianul. Şi aici ştirile istorice sânt exagerate şi false: niciodată dragomanul, terzimanul n'a fost la Turci ca un ministru de Afaceri Străine. De îndreptările cu privire la κοπέλι mă puteam dispensa; Domnii noştri nu puteau fi priviţi ca servitorii lui Andronic Cantacuzino, chiar dacă se interpretează apoi ca nişte „ciraci", iar a face din γαμπρὸς, nu ginere, ci „candidat", e de sigur absurd. În pasagiul citat κοπέλι e ca un „copil de casă" şi, mai târziu numai, în greaca de tot modernă, s'a putut ajunge la noţiunea degradată. De altfel tonul îndreptărilor nu se poate impune consideraţiei celui astfel îndreptat. Cum vine: „m'am plictisit de viaţa mea şi de sufletul mieu" ar fi putut-o lămuri doar, în simţul perfect al limbii româneşti, acel care-mi face lecţia. Pentru nunta Mariei, fata Chiajnei, era de trimes şi la Prefaţa mea din Hurmuzaki, XI.

Iarăşi, e de luat numai bibliografia din poemul, şi mai insignificant, către „Vistierul Ioan din Moldovlahia" (se citează Hurmuzaki, XI; măcar fiindcă e acolo o prefaţă cât o carte, am dreptul să mi se pomenească numele). Mama lui Mihai Viteazul e Teofana, în mirenie Teodora; Teofanò (p. 48) e alt nume. Şi chestia familiei căreia-i aparţinea Iani nu e, pe departe, hotărîtă. Adausul despre legăturile lui Iani cu o mănăstioară din Atena (p. 49) e singurul lucru de folos.

Cu capitolul următor intrăm, nu fără folos, în ce priveşte legăturile textelor, în chestia, şi după aceasta nu destul de clară, a cronografelor, pe o linie care se va continua până la jumătatea volumului.

Şi aici însă partea introductivă istorică e greşită. Russo, cu ce-i lipsia, *nu putea* să scrie istorie. N'avea nici visiunea, nici înţelegerea, nici stilul. Nedându-şi samă de ce înseamnă Imperiul bizantin, el afirmă că a încheiat „alianţe", ceia ce presupune recunoaşterea altui Stat cu acelaşi caracter, ceia ce nu admite ideia romană. Nu poate fi vorba nici de „subjugări", în aceiaşi ideie. Şi Bizanţul n'a fost niciodată o „ţară", ci un concept. Apoi, a spune că „popoarele" cu care Bizanţul a avut a face erau „în majoritatea casurilor, fără cultură", e a nu-şi da samă de valoarea civilisaţiilor: armeană, persană, siriană, arabă de la un timp. Iar,

www.dacoromanica.ro

ca stil, rog pe cetitori să admire aceste rânduri vrednice de „burghesul gentilom“ şi de Mr. Prudhomme, plus cacofoniile: „Întocmai ca căpitanul de vas care, de şi vede că se îneacă cu vasul cu tot, *continue (sic)* a trece în jurnalul de bord toate amănuntele scufundării, până când valurile îl smulg de pe punte *cu condeiul în mână* (p. 54) [1]“. Necunoştinţa limbii apare şi, peste câteva rânduri mai jos, în „să descopere motivele“.

Şi e exagerat a spune că operele istorice bizantine sânt *permanent* superioare celorlalte, „atât în Răsărit“, — să ne gândim la marea istoriografie armeană, la cea arabă, — „cât şi în Apus“ (de care Russo, închis în micul lui cerc de analisă a textelor, a rămas cu totul străin) [2].

Nu cred că împărţirea între istoria care povesteşte lucrurile contemporane, sau aproape, şi cronica, având dreptul de a începe de la Adam, să se poată verifica măcar la Bizanţ (p. 54). E o confusie între cronică şi „cronograf“, de care e vorba îndată. Şi nu se poate zice că în cronografe nu se află şi elemente pur istorice, mai ales ca spirit *(ibid.)*. Nu pricepem iarăşi cum la 1453 au fugit din Constantinopol „Grecii şi majoritatea intelectualilor“, cari ne întrebăm din ce naţie vor fi fost (p. 55). Când e vorba de locurile de refugiu, autorul, numai fiindcă e Grec, nu poate impune forme ca „Mesimvria“ pentru Mesembria (p. 65), „Franţi“ pentru Phrantzes.

Cum se poate scrie că „împreună cu Imperiul şi cu libertatea Grecii au pierdut şi Biserica şi Şcoala“, când Turcii au dat Patriarhului ecumenic pe toţi „Romanii“ „Rumii“, din Împărăţie, iar şcoala era un reflex al Bisericii. Se poate vorbi de „şcoala persecutată“ şi, mai ales, când atâtea lăcaşuri, în Constantinopol şi împrejurimi, s'au păstrat creştine, de „bisericile transformate în geamii“, fără

[1] Aplecarea către poesie a severului, uscatului filolog o descopăr şi în comparaţiile de la pagina 122, pe care le las aceleiaşi judecăţi: „Mai mulţi versificatori greci de atunci, cari au sorbit aşa de lacom din Castalia poetică a lui Stavrinos, încât în apoasele lor produse se văd undele neasimilate ale izvorului inspirator... O vedem ca pe un râu subteran apărând la suprafaţă în intervale depărtate“ (p. 122) Zimbim.

[2] La pagina 54: „Dacă câte“ nu e de sigur, „atic“; la pagina 56: „ca cap“; la pagina 57: „să facă cît“, la pagina 73: „că Catramis“, la pagina 78, „văzînd că Cronica“, la pagina 82: „că Cronica“, la pagina 122: „că Cronica“, la pagina 124, nota 2: „că chiar“, la pagina 185: „că Criofil“, la pagina 233: „ca cârmaciu“.

www.dacoromanica.ro

excepţie (p. 55)? Iar în Apus n'a fost atunci o „spaimă" generală, ci acele mari proiecte de cruciată de care Russo n'are nicio ideie. Altfel nu s'ar fi făcut apeluri la aceşti creştini, ca acela pe care, ni spune autorul, l-a tipărit, ca membru al comitetului de patronagiu clasic, în ziarul Πατρὶς din Bucureşti. Lista acestor „tânguiri" se dă apoi, înădind fără rost pe acela, turcesc, despre pierderea Oceacovului, tocmai în veacul al XVIII-lea. Altfel, şi aici sântem mulţămitori pentru bibliografie, partea cea mai solidă a publicaţiei (p. 56, note 1).

A spune că după 1453 „Bizanţul nu mai produce nimic" e fals. Critobul singur o desminţeşte. Şi apoi Bizanţul nu e numai în Constantinopol: o întreagă literatură greacă se desvoltă în Creta.

Urmează bogate ştiri despre încercările istorice, pe basa lui Manase sau de altă origine, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, până la Dorotei al Monembasiei (de ce „Monembaziei?"): e mai mult un catalog de manuscripte. Dar nu se zice „Sultanatul lui Murat", ci „domnia lui Murad al III-lea" (p. 59. Tot aşa „Selim" pentru Selim al II-lea) [1], cum, de altfel, se spune, întreg, mai jos. Toate ştirile despre noi din aşa-zisul Malaxos le-am întrebuinţat noi foarte de mult şi foarte pe larg.

Vine la rând cronograful lui Dorotei al Monembasiei, unde autorul, dar nu cel d'intâiu, arată că nu e acelaşi cu contemporanul Ierotei, cum, după un articol din *Byzantinische Zeitschrift*, am rectificat de mult. Aici, Ἰουλιανὸς e Giulani, nu „Iulian".

„Radu-Mihnea" nu se scrie aşa, căci e *fiul* lui Mihnea. Partea descriptiv istorică nu cuprinde nimic ce nu s'a spus: pentru numirea lui Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul, singura trimetere la Hammer (p. 74) e aşa de puţin pe lângă tot ce am adunat în ce priveşte acest moment din istoria Moldovei, şi, pentru răscoala

[1] Româneşte nu se spune: „Istoria patriarhică" (p. 68), cum nu se spune: „nu e exclus ca să fie" (p. 78). Nici „badjocoritor" (p. 105, nota 2). La pagina 118: „cântecilor populare"; tot acolo: „spărgeţi-vă", pentru „spargeţi-vă". La pagina 163: „Cum se explică această?". La pagina 172: „Sf. Pravila". Tot aşa, ca traducere nu se zice: „peşti uscaţi", ci „săraţi." Apoi „adulescentulos" nu înseamnă „tineri", „parvula" nu „mică", ἁπλὸν βιβλίον nu e numai „carte", τὸ ζητούμενον ἁλωτὸν nu e numai „le poţi găsi" (p. 67, notele 1, 2).

Aceasta în schimb pentru îndreptările de greceşte pe care mi le serveşte Russo.

www.dacoromanica.ro

lui Lupu Mehedinţeanul, Xenopol singur nu era de ajuns. Nu înţeleg, la pagina 75, de ce nu „se poate lua cineva după mine" în ce priveşte uciderea la 1618 a lui Ierotei de Monembasia (ar fi vorba de urmaşul lui) numai pentru că la 1602 un manuscript al lui se trimete de o altă persoană, el fiind în veşnică rătăcire, „pentru pomenirea şi mântuirea sufletului lui": aceasta nu înseamnă că era mort. Observ şi aceia că Zolkiewului Jolcfei, nu i se poate zice „Zolcovia" decât de cineva care nu e orientat în orizontul geografic şi istoric al acestor regiuni. Ţin să adaug că propuind a se înlocui numele de Dorotei prin Ierotei, — şi am spus că un articol în revista bizantină de la München mă făcuse să revin (acolo propusesem schimbarea), — nu mă îndreptam după predecesor. De altfel energia polemică a autorului cu propriile sale păreri se prelungeşte prea mult după ce alţii reveniseră de mult la vechea şi buna părere. Adaug încă o dovadă de tăcerea voită a lui Russo faţă de mine când nu poate să aducă o critică, întemeiată sau ba, pe care apoi succesorii s'o însemne şi în tablă, pentru persoanele care n'ar ceti cartea: inscripţia de pe mormântul lui Zotos Tzigara am dat-o în Hurmuzaki, XI, şi cu reproducerea desemnului (cf. p. 77, nota 1). Se va admite, în conclusie, cu greu că acest Cronograf să se fi desvoltat după „sâmburele" lăsat de un Dorotei existent, care a şi scris ceva tocmai la 1422 (pp. 78-9). Şi puţini vor crede, ca d. Moravcsik (nu „Moravcsic"), că pentru episodul Elenei din *Faust* Goethe a cetit Cronograful de care e vorba; cunoştinţile lui în limba greacă nouă erau, de fapt, nule (v. p. 84). Iar pentru manuscriptul de la noi se trece supt tăcere *(ibid.)* că eu am publicat de mult catalogul Bibliotecii Mavrocordaţilor, ba am adus la Biblioteca Academiei Române eu însumi preţiosul caiet.

Cronograful din Cigala e presintat pe scurt în acelaşi curs care a fost necontenit amânat (p. 87 şi urm.).

Problema cronografelor româneşti se bucură de ceva mai mult spaţiu (p. 91 şi urm.). Se dă un bun istoric al studiilor despre ele, cele româneşti fiind, ca de obiceiu, bagatelisate (p. 93). Din parte-mi, n'am căutat să aflu tipul lor grecesc fixat atent aici, cu contaminări cu tot [1]. Lui Russo îi scapă afirmaţia că *Turco-*

[1] La pagina 94 „Pătrasco" în loc de Pătraşco. Asupra lui încercasem să găsesc date în *Ist. lit. rom.*

www.dacoromanica.ro

graecia, care dă *texte* grecești, e „scrisă în limba greacă" (p. 94). Se caută aici și influența acestor traduceri asupra literaturii populare (pp. 97-9). Lista dogilor putea să fie dată și de Constantin Stolnicul Cantacuzino, dar Russo are dreptate restituind-o adausurilor cronografului Cigala, și deci atribuția propusă de mine, fără a fi făcut această analisă, trebuia părăsită (pp. 98-9) [1]. Ca de obiceiu, de mare folos bibliografic, „sîmbura" al cărții.

Poemelor grecești privitoare la Mihai Viteazul li se face un mare loc (p. 103 și urm.).

Erau de așteptat greșelile de judecată istorică. Se afirmă fără basă că „boierimea pe care o ducea necontenit în războaie fără voia ei" (p. 103) n'a iubit pe Mihai, atunci când, de fapt, el a fost îndemnat și sprijinit de dânsa, și Cronica Buzeștilor, în românește, e consacrată întreagă acestei epopei care caută a fi presintată ca o ispravă a acestor boieri. Versurile „populare" citate sânt o prefacere a lui Alecsandri (în loc de „Sultanul": „Stambulul"). Dar *afirmația are de scop să arăte că numai Grecii l-au înțeles și iubit.*

Aceluiași spirit naționalist grec i se datorește și asigurarea că Grecii nu s'au împăcat niciodată cu Imperiul Otoman, când de la Critobul la Fanarioți ei au fost instrumentul de căpetenie al Turcilor. Se poate spune că „revoluțiunile s'au ținut lanț" (104)? „Ecatombele" grecești de care se vorbește n'au existat decât la Chios, din motive speciale, în 1821. Din Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς a lui Sathas nu iese tocmai această conclusie. Aș crede greu că Grecii cari se arătau gata de revoltă la 1600 (p. 206), după un act tipărit de mine, se adresau Papei, cu toate încercările de Unire contemporană: μακαριώτατος nu se zice numai șefului Bisericii latine. Dar e o descoperire a lui Russo, ajutat, ca de obiceiu, de cenaculul său românesc, că Mitropolitul „ot Habrul", din acest timp, pe care nu-l puteam crede decât ca pretinzând să fie de Hebron, e de la o mănăstioară Habra, de lângă Baia-Mare, care după întregirea românească se poate cunoaște mai ușor decât înainte și care merită a fi cercetată (p. 108, nota 2). Se dau, din

[1] Russo menține că în loc de Constantin Filipescu trebuie pus, după C. Giurescu, Radu Popescu. Am arătat nu odată motivele pentru care nu pot admite această schimbare, pe care școala Russo caută s'o impuie autoritativ. Se semnalează și în această cronică împrumuturi din cronografe.

www.dacoromanica.ro

cărți mai mult sau mai puțin cunoscute, și cintece despre Mihai p. 109 și urm. Cred că pentru cetitorii obișnuiți domnii succesori puteau da traduceri.

Stavrinos urmează după cintecele poporului (p. 114 și urm.). Eu nu „confirm" știrea despre moartea lui, ci o redau (după *Ist. lit. rom.*, I, pp. 166-77; v. p. 115, nota 1): că știam mai bine decât Russo anii de Domnie ai lui Tomșa, o va recunoaște oricine. Cu privire la Pepanos trebuia să se caute în *Operele lui Constantin Cantacuzino*, și aiurea încă. Se înlătură confusii despre Neofit Cavsocalivitul, cu aceiași obișnuită notă trufașă și acră: aici întâia oară se întâlnește nota, de rea credință, care, apăsând pe revederea *Istoriei literaturii române*, pretinde că e o revenire sau o uitare, când, la un minuscul punct de amănunte, nu s'a introdus schimbarea cu păreri mai noi. Părerea că după Stavrinos s'a luat Beldiman pentru „tragodia" sa, părere imediat retrasă, nici nu trebuia exprimată (p. 119). Traducerea lui Stavrinos de Teodor M. Eliat (1837) n'a fost numai retipărită de mine, ci mult îndreptată (v. p. 120). Se arată influența acestui poem, dar și răsunetele de poesie populară.

Aici se vede toata larga cunoștință a autorului în domeniul acesta. Era domeniul în care putea să se menție cu folos. El aparține unei intregi școli germane, trecută apoi și în Franța, în Italia, care consumă o vreme enormă pentru a găsi astfel de înrâuriri formale. La noi școala, mai ales prin Russo, a prins, și pentru talentele științifice mărunte reservă grădiniță de plivit.

Partea privitoare la Ignatie Petritzis, cunoscut până azi ca traducător al *Pravilei* lui Matei Basarab, și care se ivește acum și ca prelucrător al poemei lui Digenis Akritas, e cu totul nouă (p. 137 și urm.). Obișnuita bibliografie [1].

Clasicul Palamed vine acum la rând (p. 145 și urm.). Biografia lui se întregește cu trei-patru [2] puncte, dar despre școala din Ostrog (în Ostrov) nu se dă nimic nou (v. Iorga, *Nouveaux Matériaux sur Jacques Héraclide, dit le Despote).*

Succesorii adaugă notele luate de Russo după volumul I din ziarul lui Crusius (la pagina 152: *pectit* pentru *petit*): reprodu-

[1] La pagina 138, „Machiaveli" pentru Machiavelli.

[2] Influența Psaltirii lui versificate asupra operei Mitropolitului Dosoftei (p. 148) nu e de admis.

www.dacoromanica.ro

cerea nu dă mai nimic nou, și „Martin arhiepiscopul Moldovei" (!) trebuia explicat (p. 153), iar nota despre Ecaterina Salvaresso la pagina 150 era cunoscută de aiurea.

Un capitol despre cunoscutul Matei al Mirelor. Pe lângă cele spuse de alții se adauge ipotesa, neadmisibilă, dată fiind epoca manuscriptelor (v. Vasile Grecu, în n-l din *Convorbiri Literare* închinat lui Ion Creangă) că el a tradus din slavonește *Învățăturile* lui „Pseudo-Neagoe" (p. 161).

Necunoscând istoria Românilor, Russo ni dăruiește studiile în Italia ale lui Radu-Vodă Șerban („Radu Șerban, cu amănunte despre strămoșii *(sic)* și studiile lui în Italia" (p. 164): evident, e vorba de *Radu Mihnea)*. Bibliografie (pp. 166-8) și o prețioasă listă, foarte bogată, a manuscriptelor lui Matei (p. 168 și urm.). Importantă dată aproximativă, până acum necunoscută, a morții lui: către 1624 (p. 174).

Ioan Cariofil mi-a fost cunoscut întâiu prin Zerlentis și Constantin Erbiceanu. Vistieria lui la Munteni se razimă pe o aserțiune a lui Dositei de Ierusalim (p. 184). Largă bibliografie.

Îndreptări, în obișnuitul stil iritat, se dau și vorbind de Afenduli (pp. 196-7) și de Alexandru Amiras (p. 198 și urm.). Nu știu ce n'am „înțeles" când spun că Afenduli, care, cum se știe, a fost pe lângă Carol al XII-lea la Bender, ca agent al Brâncoveanului, a servit și pe Nicolae Maurocordat; de altminterea, în locul pomenit, eu nu aduc nicio citație *(Ist. lit. rom.* II, ed. 2-a, p. 520, nota 3; cf. aici, p. 196, nota 1): e numai pentru a căuta pricină, ca și în nota 2 din pagina precedentă, unde e doar o nuanță de sens. Nu se poate scrie „Doulet-Ghirai" (p. 106) pentru Devlet-Ghirai.

La Amiras, Russo nu cunoaște ediția pentru „Societatea Carolină" de la Stockholm a „Autenticii Istorii" găsite și publicate de mine după ms. din Viena, nici forma mai largă pe care, aflând-o, am pus s'o copieze pentru Academia Română. Aici mi se face un întreg proces pentru mai multe păcate, a căror explicare urmează, și ea nu face onoare nici inteligenței, nici bunei credințe a lui lui Russo.

Titlul de „Cancelariu" ce-și ia Alexandru, traducătorul cărții despre Petru-cel-Mare de Antonio Catiforo, pe care Russo îl vrea neapărat Grec, m'a făcut să bănuiesc causa rolului jucat la Bender. Aceasta la *1905*. Pe singură această basă am repetat

www.dacoromanica.ro

identificarea în *Istoria literaturii românești*, păstrând textul în a doua ediție, și în ediția „Autenticii Istorii" cu Amiras.

Că părerea nu se mai poate susținea puteam s'o văd din *Studii și doc.*, XII, p. XII, de alminterea citat de Russo, în care traducătorul apare ca „iatrofilosof", medic, ceia ce nu putea fi Amiras. Nebăgând de samă această rectificare, n'am introdus-o în reeditarea „Istoriei".

Dar ce zgomot se face de Russo asupra acestei chestiuni, firește închise! Este, cu litere groase, în titlu, un întreg capitol: „Alexandru Amiras nu este Alexandru Kanghelarios" *(sic)*. Apar ca unul care „am *susținut de mai multe ori*" o monstruositate. „Alexandru Amiras nu este, nu poate să fie" ce am crezut eu... Și aceasta pentru că el era din Smirna, iar „Cancelariul" din Epir, cum o spune undeva Veludis, în cartea despre colonia greacă din Veneția. Mi se pune înainte că acesta era doctor, *ca și cum n'aș fi spus-o eu însumi în Studii și doc.*, XII. Și, cu semne de exclamație, mi se da lista lucrărilor corectate de „Cancelariu". Toate acestea, toată această „sfărâmare a unor porți deschise" pentru o ipotesă, retrasă, de acuma patruzeci de ani. Cred că e un cas tipic.

Iată încă două. Alt titlu mare: „Amiras n'a fost postelnic, Ienachi Ipsilanti n'a fost logofăt", parcă ar fi vorba de bătălia de la Waterloo sau de o dramă a lui Shakespeare. Firește, fiindcă de acum încep asalturile contra nepriceperii mele, vinovatul acestor grozave crime sânt eu.

Întâiu, Amiras nu putea fi postelnic..., fiindcă în același an apare ca sluger. Și, al doilea, în forma greacă a cronicii lui Amiras, stă Alexandru (Ἀλεξανδρῆ, nu Ἀλεξάνδρου), în *ediția* lui *Hase* (niciodată nu se dă în cronicile noastre numele singur de familie al unui boier).

Asta e una. Venim la alt doilea păcat. Un Ienachi oarecare ar fi fost, după mine, acum aproape jumătate de secol, Ipsilanti. Mai târziu am îndreptat greșeala. Dar „aș fi revenit la prima părere", pentru că... în reeditarea primei cărți n'am observat propria mea rectificare... Se va aprecia, încă odată, buna credință. Dar că Russo crede că pe Ioan Callimachi, care el e acel Ienachi, l-a chemat vre-odată „Calmuki" (p. 203) ar fi un lucru de iertat, fiindcă doar e vorba de un biet Moldovean pe care-l chema... Calmășul.

www.dacoromanica.ro

Îndată, sînt arătat că am păcătuit din ignoranță și ușurătate, publicând pe numele lui Nicola Milescu o scriere de un caracter polemic vulgar contra Islamului și catolicilor, al cării adevărat autor este arătat în câteva cataloage de manuscripte, șase, ca fiind călugărul Anastasie Gordios, pomenit, de altfel, numai ca Gordios, într'o epigramă liminară, de un copist pe care nu l-am presintat ca fiind exemplar, mărginindu-mă a presinta manuscriptul cu atribuție din fruntea lui. Cred că nimeni nu este dator să caute dincolo de ceia ce este în marginile firești ale subiectului său, rămânând ca oamenii de cercetare specială sau de un noroc deosebit să poată aduce îndreptările lor, în care nu se pot cuprinde astfel de atacuri personale nemeritate.

Se poate, de altfel, ca Gordios să fie numai un copist, sau să-și fi atribuit lucrul altuia. Cum se poate și aceia: ca Milescu, pus, în Rusia lui Petru-cel-Mare, să atace pe catolici, să-și fi însușit, cu moravurile vremii, lucrarea lui Gordios, altfel total necunoscut, așa cum a făcut Hrisant Notara cu „China" lui Milescu. Mi se pare totuși greu ca supt stăpînirea turcească să se fi scris atacuri ca acela împotriva religiei mohammedane.

Ideia de a străbate prin toate cataloagele manuscripte pentru a căuta un alt autor nu mi-a venit, cum nici nu-mi putea veni, și nici n'am găsit acea intervertire de text pe care a descoperit-o Russo.

Cred că este de ajuns ca să se vadă că n'am făcut greșala de a pune în sarcina Academiei o publicație vădit inutilă.

În ce privește *Învățăturile* lui Neagoe, de care se ocupă un alt capitol al cărții de față, contra părerii lui Russo că ele sînt datorite unui călugăr de după 1600 am adus o serie de argumente, din care criticul mieu n'a reținut decît unele, iar ceia ce opune acestora este de valoarea pe care o va aprecia călătorul. Am spus că un călugăr nu putea să cunoască așa de bine toate rosturile lui Neagoe; mi se obiectează că era de ajuns să fie cineva la Argeș, pentru ca, ocupîndu-se de inscripțiile funerare ale familiei, să fie perfect lămurit în această privință. Am semnalat contemporaneitatea lămuririlor privitoare la purtarea cu boierii și la legăturile cu Turcii; mi se aduce înainte că oricine face o operă literară poate să se inițieze în spiritul unei epoci, și mi se vorbește, cu o amabilitate prefăcută, de încercările mele

www.dacoromanica.ro

dramatice cu privire la oameni pe cari firește că nu i-am cunoscut. Va recunoaște oricine că una este un călugăr dintr'un colț de mănăstrie și altceva un cunoscător al istoriei și un poet dramatic. Se lasă la o parte închinarea operei către fiul numit bizantin: Teodosie și atmosfera pe care o putea aduce Doamna din familia Brancovicilor cu tradiții imperiale. Și nu se vorbește niciun cuvînt de faptul că între cărțile duse în Tirol de Petru Șchiopul, al căror catalog l-am dat în volumul XI din „Hurmuzaki", se află un capitol din „Învățăturile" lui Neagoe [1] și, prin urmare, înainte de sfîrșitul secolului al XVI-lea, un Domn care apucase însăși vremile lui Neagoe socotia că este necesar pentru învățătura fiului său Ștefan să ducă această lucrare, care nu putea fi pentru dînsul a unui călugăr obscur, care nici n'ar fi avut mijlocul s'o răspîndească.

În sfîrșit un membru al Școlii românești din Franța, d. Turdeanu, făcînd cercetări la Belgrad, a găsit manuscriptul slavon, căci neapărat forma întăiu n'a putut să fie grecească, a „Învățăturilor", care, într'o slavonă a secolului al XVI-lea, cuprinde solecisme românești. Și manuscriptele grecești reproduse de Russo și de d. V. Grecu, în *Convorbirile literare* (nl. Creangă) arată aceiași epocă.

De alminteri niciodată nu mi-a trecut prin minte să cred că Neagoe a ținut condeiul în mînă de la început pănă la sfîrșit, ci firește că este casul, ca și pentru Constantin Porfirogenetul, de întrebuințarea unui număr de cărturari, cari, culegînd de pretutindeni elemente de compilație, urmăresc scopul fixat de stăpînitor. Altfel, dacă orice compilație ar trebui așezată la data elementelor din care se compune, sau dacă ar trebui trimeasă foarte tărziu numai fiindcă este alcătuită din bucăți răzlețe, s'ar ajunge a crede că biografia lui Carol-cel-Mare de Eginhard, care copiază pe a lui August de Suetoniu, ar fi cu opt sute de ani mai veche, sau o lucrare care să nu aparțină epocii lui Carol-cel-Mare, fiindcă nu este într'însa mai nimic ca element original.

Adaug că nu numai la Argeș, azi, nu se află piatra mamei lui Neagoe, dar nici a Doamnei, care a fost înlăturată de reparatori și așezată într'o capelă.

---

[1] *Maniera wie man mit grossen Potentaten tractiren soll,* carte românească; p. 555.

www.dacoromanica.ro

Pentru a reveni mai tărziu la polemica împotriva adversarului permanent, pe care singur şi l-a suscitat, Russo se ocupă acum de lucruri mai serioase şi profitabile. Iată cuvîntarea, nu necunoscută, dar încă inedită, către Mitropolitul Varlaam, pe care la 1639 îl propuneau prelaţii greci pentru Scaunul patriarhal, de şi numai în al treilea rînd. Nu s'a reprodus de noi actul din Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, IV, pp. 103-4, de Papadopulos Kerameus, care-mi dăruise de mult această carte. Foarte important act pentru istoria noastră bisericească. Dar Russo nu spune că *şi în aceasta era influenţa atot puternică a lui Vasile-Vodă Lupu ca patron al Bisericii ecumenice înglobate în datorii până la catastrofă* (v. p. 229 şi urm.). Nu pentru cultura lui elenică deci (p. 229) a fost el propus. Dar Russo se face a crede ce spune Matei al Mirelor că nu era în vremea cînd se formă o întreagă literatură bisericească, dupa 1600, la noi, nicio şcoală. Şi că preoţii nu ştiau cum să boteze copiii (aceasta după strălucita şcoală slavonă din Moldova şi cînd Ţara-Românească avea pe Vlădica Teofil şi cînd însuşi Varlaam, care se plînge de *o decădere, – datorită de fapt războaielor care încep la 1594* –, se pregătia de întemeiarea Şcolii de la Trei Ierarhi) (v. pp. 230-1). Ca să ştie ceva Varlaam, care putea răspunde Catehismului calvin, trebuia doar „cîte un călugăr mai iscusit în greceşte şi slavoneşte, venit de la Atos sau din Polonia, Rusia ori Bulgaria *(sic)*" (p. 231). Acestea le scria şi le spunea de pe catedră un profesor la Universitatea din Bucureşti... Şi îndată se citează doi „învăţaţi greci, din contactul cărora ar fi putut cineva să ia îndrumare", adăugindu-se apoi şi alţii, de aceiaşi naţie (pp. 231-2).

A dovedi, prin opuneri de date, că Mitropolitul Meletie Sirigul, rămas un preot învăţat, şi Meletie de Brăila (Proilav) sînt două persoane deosebite, contra noastră, cari credeam altfel, e ţinta altui capitol (p. 238 şi urm.), şi de sigur dovada e făcută: după articolele păr. Pargoire, în *Echos d'Orient*, XII-I, ea *era, de altfel, făcută pentru oricare cetitor.* Se găseşte prilejul câte unei rectificări oţerite, care, natural, e tot pentru mine (p. 239, nota 3), dar mă găsesc în buna companie a lui Picot, a lui Frăţiman şi a colegului Silviu Dragomir (p. 240), deci nu numai „Vlahi" ignoranţi cu toţii. Firesţe că la 1913-4 seria Mitropoliţilor de la Brăila, care s'a reconstituit numai după aceia, nu-mi putea fi clară, şi puteam pune înfiinţarea Mitropoliei în relaţie cu

www.dacoromanica.ro

politica religioasă, măreaţă, a lui Vasile-Vodă (v. *Analele Acad. Rom.*, în acel an, şi aici, pp. 242-3). Şi, pentru învăţătura noastră, ni se explică pe larg, ca la copii, ce e embaticul, de care se vede că n'aveam ideie până atunci (pe βακία nu l-am tradus, ci, necunoscându-i sensul, care e turcesc, şi eu n'am trăit, ca Russo, între Turci, l-am reprodus, dar semnul de exclamaţie nu putea să lipsească (v. p. 245, primul text de notă): tovarăş am pe alt ignorant de turceşte, însuşi neo-elenistul Émile Legrand (v. *ibid.*) [1].

Preţioasă e istoria, pe Mitropoliţi, a eparhiei Proilavului. Nu-mi scăpase, din *Analecta byzantino-russica*, Nectarie din 1590 (v. aici, p. 241). Dar e sigur că prima listă care cuprinde această Mitropolie *nu* e din secolul al XV-lea, cum credea Gelzer, ci *numai după ce, pe la 1540, Brăila a încăput supt Turci.* Şi mi se explică „grecisarea" cuvântului Brăila în „Proilov (Προΐλοβον)" (p. 253), pe când această formă e din turcescul Ibrail, cu desinenţa slavă de genetiv.

În listă nu pare aşa de sigur Gavriil din secolul al XVI-lea, care, pentru un editor de valoarea lui Ghedeon, e: Πρώην Χίου (v. p. 255). Primul sigur e de fapt Meletie, cel desfăcut de Russo din legătura cu Sirigul (p. 257). Urmează şi o serie de acte scoase din condicile Patriarhiei constantinopolitane (fără traducere).

Doi dascăli greci din secolul al XVIII-lea se presintă acum Gheorghe Chrysogon Trapezuntinul (de ce Trebizonda?) şi Gheorghe Hipomenas (p. 307 şi urm.). Şi aici mi se pune în samă o rea cetire de inscripţie, a lui Sevastos Chimenitul, dar nu se observă că *am dat întâia oară piatra însăşi, aflătoare la Muzeul Religios din Bucureşti*, ceia ce poate fi un merit şi că, precum se poate constata, cetirea numai uşoară nu este; eram liber să dau ori ba versurile, pe care Russo le cunoştea din simple cópii (p. 310, nota 2).

---

[1] Cum e maltratată ştiinţa noastră (bietul episcop Ghenadie apare ca „un talhigraf grafoman oarecare"; p. 252. Mie mi se aduc învinuiri dure pentrn că aş fi cetit rău actut din Hurmuzaki, XIV [1], pp. 209-11, şi sînt întrebat în ce deposit public „e condica sfântă a Moldovei (evident la Mitropolie!). Se vede şi mai departe, la pagina 251: „*Documente Hurmuzaki*, care mai înainte aveau şi câte un indice sumar, rare ori alcătuit cum trebuie, acum în urmă nici atâta". Toate volumele, multe, publicate de mine, au tablele cele mai precise, şi unele mi-au dat o muncă istovitoare de trei luni de zile.

www.dacoromanica.ro

E de mirare cum recunoaşte Russo caracterul de Aromân doctorului Ioan Nicolidi de Pindo († 1828), dintre lucrările căruia una, purtându-i iscălitura şi pecetea, a intrat de curând în Biblioteca Institutului de Istorie Universală. De fapt, aici sânt ştirile adunate de rîvna d-rului Bologa, care, lucru curios, nu e luat şi el în batjocură pentru aceasta.

Despre polemica în jurul manuscriptului lui Nicolae Milescu, — titlul copiei din Veneţia o spune expres —, am vorbit mai sus. Observ că pasagiul, nu cu văcar, pejorativ, ci cu „păstori de boi", de la pagina 79 *corespunde expresiei analoage pentru Latini.* Tot aceiaşi opoziţie e şi la pagina 57. Observaţii îndreptăţite ale criticului se amestecă într'o diatribă a cării cuviinţă se lasă la judecata cetitorului.

Din parte-mi am presintat cu îngrijire, întovărăşindu-l de o prefaţă despre Milescu, cu o parte din opera lui geografică în altă versiune, şi de resumate ale operei de polemică religioasă, un manuscript care nu poate fi fără folos pentru cercetătorii luptelor confesionale din această vreme. De altfel n'am ascuns epigrama care atribuie cartea lui Gordios, lăsând cercetătorii să se pronunţe.

La urma acestui volum, Russo arată de unde a luat autorul codicelui Dimonie elementele din care şi-a alcătuit cartea de învăţătură pentru Aromânii săi. Aici Russo era din nou în domeniul său.

Rostul ilustraţiei, în care se întâlneşte orice : luarea Constantinopolei de Turci, Mohammed, Biserica Episcopală din Argeş, pe lîngă unele reproduceri în legătură cu subiectul, nu-l înţelegem. La portretele familiei lui Petru Şchiopul trebuia să se arăte de unde sânt luate. Ediţia de Marchide Puliu a cronicii lui Phrantzes stă faţă în faţă cu Martin Crusius, iar al doilea chip al acestuia înfruntă pe Mihai Viteazul, pentru ca, fără a se spune că e vorba de un tablou al lui Franz Franken, scena simbolică a lui Rudolf al II-lea la Praga cu Mihai în suită să se invecineze cu o pagină de Evangheliariu scrisă de Matei al Mirelor, fără nicio indicaţie de loc. Dositei de Ierusalim, de care aproape nu se vorbeşte, şi nepotul Hrisant se află alături de Petru-cel-Mare, încă mai rătăcit, şi de Brâncoveanu, iar Amiras e alături de stema lui Nicolidi de Pindo.

La volumul II de altfel alegerea e mai potrivită : pagini din ziarele

www.dacoromanica.ro

grecești de care e vorba (una cu un vehement atac contra „sângeroșilor Gali") și din „Kalliope", din care, iarăși, avem și noi n-re, o ilustrație naționalistă greacă, în care luptători și fete ascultă pe Rhigas cîntînd din chitară, pe urmă Alexandru Mavrocordat Exaporitul, după o gravură bine cunoscută, Nicolae Mavrocordat, care nu are ce căuta, Evghenie Bulgaris, de care nu se povestește în carte, un obscur „Teoklitos Farmakides" (cetește Theokleitos Pharmakides sau Teoclit Farmakide), Antim Gazi, și el neatins în lucrare (și un portret modern, de fantasie), un Lambru Fotiade, în sfârșit Coray (străin de aceste studii), Mitropolitul Ignatie (același lucru), un urît desemn reprezintînd pe Neofit Dukas, și, de două ori, Iacovachi („Iacovaky") Rizu Nerulos, adaus și el pentru înmulțirea paginilor. În general nu se spune de unde sînt luate, ceia ce Russo de sigur n'ar fi îngăduit. Rămân neexplicate și zidirile de pe cele două coperți. Tot așa de alandala ilustrația ca și alcătuirea însăși a volumelor.

În acest volum al II-lea, presintîndu-se primele ziare grecești din Viena, se arată că ele sînt traduse din ziarul atenian Ἐλεύθερον Βῆμα, al cărui colaborator era Russo și în 1928. Se presintă pătrunderea grecismului la noi încă de la început ca o „renaștere spirituală" pentru Romîni (p. 354). Se analisează cuprinsul rarii foi Ἐφημερὶς din 1790 (a se ceti *Srpsko Novine* la pagina 362). Evident că pentru publicul grec nu se spune că frații Puliu erau Români. Russo vorbește de călătoria lui Barbu Știrbei în Apus (p. 377), fără a cunoaște paginile ce i-am consacrat în *Analele Academiei Romîne*. Urmează știri despre Εἰδήσεις din 1811 ale lui Eufronie Popovici (de ce Popoviț, după forma greacă?). De mult am arătat că în biblioteca mea, acum a Institutului de Istorie Universală, se află o colecție bogată a „Telegrafului Elenic". Se putea vorbi și de „Istoria Greciei" a editorului, d-rul Alexandridi (am un exemplar de lux, domnesc, cred). Nu odată am reprodus știri din Λόγιος Ἑρμῆς. Se revine asupra lui Matei al Mirelor, numai pentru că articolul fusese dat de Russo la Νέα Ἑστία, alt ziar atenian, în 1938, puțin înaintea morții sale.

Restul se compune din lucrări care nu sînt de loc postume, fiindcă au apărut în *Revista Istorică Romînă*, a ucenicilor săi, dintre cari unul paradează pe copertă fără să fi văzut poate măcar corecturile, sau în volum. La cronica lui Mitrofan Gregoras nu s'a ținut samă de observațiile temeinice pe care le-am

www.dacoromanica.ro

făcut în a mea *Revistă istorică* din acelaşi an 1934 Nu e rost să revin asupra lor. De fapt retipărirea acestei ediţii s'a făcut de „îngrijitor" mai mult decît de succesori numai pentru a legitima aprecierile bombastice din Prefaţă prin massă. S'a păstrat, copilăreşte, până şi resumatul frances, aici fără sens, din revistă, Limba de acolo provoacă une ori un zimbet. Masacrarea bunului boier A. G. Suţu pentru că s'a încumetat, de sigur incompetent, a traduce cronica lui Chiparisa, şi a lui Erbiceanu, e, cu toată scusa de la pagina 483, nota, de o cruzime pe atât de trufaşă, pe cât de inutilă. Şi iarăşi resumatul frances adresat către... „les savants roumains".

La capăt, „Elenizmul *(sic)* în România", din 1912, lucrare obiectivă şi civilisată, foarte utilul, dar şi pedantescul cod de ediţii, pe care-l urmează credincios apostolii celui dispărut: lucrarea, ca îndreptariu, pare a-i fi fost cerută de I. Bogdan pentru ediţiile Comisiei Istorice a României: o nouă ediţie separată şi ieftenă ar fi fost neasămănat preferabilă, dar ea n'ar fi atins scopul de a umfla o publicaţie pentru a impune o glorie.

Această glorie, trebuie s'o spunem, nu discipolilor, între cari se înscrisese, cu tot însemnatul său trecut, şi I. Bogdan, care ajungea până la părăsirea autonomiei sale sufleteşti, nu există, ci, în locul ei, cîteva broşuri îngrijite, câteva bune ediţii şi un număr de precise cercetări de amănunte în care informaţia striveşte în adevăr, aşa încît e „mai mult aţa decît faţa".

Este însă, de sigur, un tragism în această viaţă, isprăvită prea curînd, în grele suferinţi. Venit din Grecia, format la aspra şcoală a filologiei germane cu o tesă muncită despre retorii de la începutul epocii bizantine, Demostene Rhoussos a venit, nu se ştie din ce impuls, la Bucureşti, ca modest translator la Ministeriul de Externe. A trăit, ani întregi, neştiut şi fără ambiţii aparente, adunînd o mare bibliotecă de cărţi rare şi fericit în mijlocul ei.

De odată I. Bogdan i-a descoperit informaţia bogată, hărnicia fără exemplu în minuţiositâţi, misiunea, pe care şi-o simţia, de a împărţi pedepse cu felul unui aspru pedagog. S'a înamorat, literal, de omul cu înfăţişarea întunecată, vorbind greu, cu accent, o limbă străină, în care era evident că nu va putea fi niciodată un profesor elocvent şi ascultat, cum talentul literar lipsia cu totul notatorului exact al observaţiilor şi preceptelor sale. L-a

www.dacoromanica.ro

vrut şi l-a făcut profesor de-a dreptul, la o catedră creată pentru dînsul, şi a despreţuit observaţiile mele, vădit nepreocupate personal, ale mele şi ale d-lui Ortiz.

Profesor n'a putut fi Russo niciodată. Profesor de catedră, dar a fost învăţător de disciplină intelectuală. După austriecismul lui Onciul a venit stricteţa lui germanică, unită cu acribii bizantino-alexandrine. O lume întreagă, atrasă în sanctuariul bibliotecii în care se află toate raritătile, a rămas uimită şi stăpînită până acum. Despreţuind pe oricine a făcut „diletantism" până atunci, fiecare din aceşti iniţiaţi ai unui cult mistic s'a închis în cămăruţa unde-l zăvorîse sfatul maestrului. Tradiţia noastră largă, senină, voioasă, umană, naţională s'a stins în aceste chilii de subterană, în care vegetează cu voluptate o întreagă generaţie care, altfel, putea să aibă alte manifestaţii. Nu ştiu dacă acei ce se formează acum, cînd nu mai este tăcutul vrăjitor cu cărţile lui veşnic aşteptate şi care, din esces de autocritică, au rămas nescrise, vor cuteza să se întoarcă la datina noastră. Cei ce au apucat să între în tainiţă nu mai pot fi salvaţi.

El, Russo, cel mult adulat fără a i se cere dovezi de creaţiune, era nenorocit. Ambiţia îi crescuse cu mult peste puteri. Ar fi vrut să fie, nu numai un oracul, dar un dominator tiranic. Trebuia să ne retragem cu toţii în faţa lui, ca să ni plîngem păcatele de uşurinţă şi ignoranţă. Niciun cuvînt bun al nostru nu-l măgulia, niciun răspuns nu se putea aştepta de la dînsul, care condamna, cu dinţii strînşi, mai totul. Dar noi ne îndărătniciam a lucra, şi aceasta-i creştea mînia ascunsă. Puteam să seducem sufletele odată mîntuite. De aceia necontenita înteţire contra indesirabililor ştiinţii.

Congresul de studii bizantine, neinvitat şi nepresidat de dînsul, i-a fost o mare suferinţă, pe care n'o mîngîia succesul României, de care era legat numai prin catedră. De sigur că el nu recunoştea ţării înseşi dreptul de a găzdui această primă manifestare în raport cu moştenirea Bizanţului. A boicotat deci Congresul, dar şi-a adunat prietenii conaţionali, şi ei n'au plecat din această întîlnire cu mai multă stimă şi iubire pentru ţară şi pentru noi.

Nu-i plăcea nici ţara. Legat de biserica, de şcoala, de presa ţării sale, el n'avea de fapt nimic comun cu noi decît această catedră care, şi cînd era sănătos, îl smulgea de la migala singu-

www.dacoromanica.ro

ratecă pentru cîteva ceasuri pe săptămînă. Biblioteca, pe care n'a dăruit-o, rămîne ca o cetate care, părăsită de comandantul ei, se îndărătnicește a nu capitula.

E astăzi vremea, o vreme de așa de mari primejdii, în care această stare de spirit trebuie împiedecată de a se întinde. Pentru aceasta un om care simte desgustul de a se îndreptăți față de orice critice și mai ales față de unele ca acestea, a scris rîndurile de mai sus.

N. Iorga.

În legătură cu asasinarea lui Barbu Catargiu

În ședința Academiei Romîne din 13 Maiu 1939 d. profesor Al. Lapedatu a făcut o comunicare despre *„Un aventurier ungur în Principatele Romîne în epoca unirii lor"*, în care a urmărit viața suspectă și plină de peripeții a Ungurului Gh. Bogathy, bănuit, după cum se știe, că ar fi participat la asasinarea lui Barbu Catargiu [1]. La urmă, profesorul ardelean a făcut unele apropieri și a lăsat să se înțeleagă o serie de lucruri, cărora, chiar a doua zi, li-a răspuns d. profesor Iorga, îndepărtînd de la început orice încercare de a se deplasa sensul acusărilor și sintetisînd în chip luminos expunerea d-lui Lapedatu:

„S'a arătat că acel Ungur revoluționar", scrie d. Iorga, „în legă-„tură cu cercurile mazziniene, lucrînd prin complot și vărsare de „sînge, se lăuda une ori cu ticăloasa faptă, iar alte ori dădea vina „pe alți doi oameni de stînga: poetul ardelean Grozescu și acel „Dunca, om viteaz pănă la nebunie, care pe urmă a luptat în „America în cursul războiului de secesiune.

„S'a apăsat asupra faptului că în trăsură cu Catargiu era pre-„fectul de poliție Nicolae Bibescu și că s'au oprit din ordin ofi-„cial cercetările.

---

[1] Nu e pentru întăia oară cînd profesorul clujean se ocupă de această întunecată afacere. Într'o comunicare de acum șase ani (23 Maiu 1933), d. profesor Lapedatu a evocat împrejurările în care a fost ucis cel d'întăiu președinte de Consiliu al Principatelor Unite *(An. Ac. Rom., sec. ist.*, XIV, seria a III-a, 1933), căruia i-a urmat comunicarea de mai tărziu (16 Decembre 1938), intitulată: „Mărturisiri și precisări nouă cu privire la sfîrșitul lui Barbu Catargiu" *(ibid.*, XXI, seria a III-a).

www.dacoromanica.ro

„S'a amintit că ministrul jertfit se opunea unei legi de împro-„prietărire pe care o voia Vodă-Cuza.

„S'a relevat că Bogathy a căpătat o misiune importantă după „crimă. Dar cum să se creadă că acela care ar fi comandat-o ar „fi făcut greşeala de a o răsplăti public?

„S'a adaos că acelaşi a fost cândva amestecat într'o încercare „de a readuce pe Domnul Unirii, după căderea lui.

„Nu s'a uitat apărarea partidului liberal de o răspundere pe „care nimeni nu i-a pus-o în sarcină. Impresia se înţelege, şi mulţi „din asistenţi au şi recunoscut-o: Cuza a voit sau măcar a ştiut „o faptă odioasă" *(Neamul Românesc* din 14 Maiu 1939).

Prin urmare, d. profesor Lapedatu, deschizînd un proces po-litic care era închis încă de multă vreme, a încercat să înlăture umbrele nevăzute care au plutit de-asupra partidului liberal de la omorîrea lui Barbu Catargiu. După şaptezeci şi şapte de ani e aproape imposibil ca, lămurindu se pricinile lăturalnice ale asasinatului, să se descopere adevăratul făptaş. Nu credem în posibilitatea unor identificări aşa de tîrzii; de aceia, în paginile următoare, vom căuta să conturăm, pe cât va fi posibil, o altă latură a acestei afaceri: cum se oglindeşte în opinia publică crima de la 8 Iunie 1862. Cu alte cuvinte, vom stărui puţin asupra chi-pului în care au înregistrat şi comentat ziarele, puţine câte au fost la data aceia, asasinarea lui Catargiu.

Înainte de aceasta însă se cuvine să amintim pe scurt şirul faptelor care au precedat crima din Dealul Mitropoliei de acum aproape opt decenii.

O primă întrebare care să uşureze limpezirea chestiunii pusă de noi e următoarea: cum s'a ajuns la asasinarea lui Barbu Ca-targiu?

Nu vom descrie aici atmosfera încărcată, care apăsa politica internă românească de la începutul anului 1862, şi nu vom stărui asupra greutăţilor de tot felul situate în calea reformelor sociale, proiectate şi înfăptuite supt Domnia lui Cuza-Vodă. Vom aminti numai că problema agrară era pe planul întâiu în preocupările politicii interne, faţă de care partidul liberal din Muntenia a avut o atitudine bănuitoare. Numai după două luni şi ceva de la ve-nirea la cîrmă a noului Guvern, – Barbu Catargiu luase conducerea la 24 Ianuar 1862, – C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu demisionară din Adunare în primele zile ale lui April. Pricina retragerii se

www.dacoromanica.ro

pare că era şi ieşirea dintr'o alternativă. Rămînerea în Parlament i-ar fi obligat să iea o atitudine clară în această chestiune [1]. Dacă ar fi fost pentru împroprietărire, ar fi pierdut sprijinul proprietarilor, iar, dacă i-ar fi susţinut pe aceştia, s'ar fi ridicat împotriva lor ţăranii. De altfel, pe această problemă conducătorii erau împărţiţi în două tabere: de o parte M. Kogălniceanu cu prietenii săi, de cealaltă B. Catargiu cu conservatorii, cari voiau să desfacă pe ţărani şi pe proprietari de obligaţiile reciproce impuse prin Regulamentul Organic [2]. La tribuna Adunării se ciocniau interesele celor două clase, pe care noile orînduiri sociale le puseseră faţă în faţă: boierii şi ţăranii. În mijlocul nesiguranţei şi frămîntărilor politice, Barbu Catargiu luase o atitudine care-i ridicase împotrivă duşmănia adversarilor politici.

Ea a fost accentuată în urma unei declaraţii făcute în şedinţa Adunării din 8 Iunie 1862 şi prilejuită de următorul fapt: În după-amiaza aceste zile deputatul C. Filipescu ceru Guvernului lămuriri în legătură cu o proiectată serbare ce urma să aibă loc în ziua de 11 Iunie pe Câmpul Filaretului. Comemorîndu-se 11 Iunie 1848, zlua aceasta urma să devină, după cum intenţionau liberalii, ziua regenerării României, zi naţională. Filipescu aminti că o astfel de adunare avuse loc şi în anul trecut şi, degenerînd într'o manifestaţie politică, produsese neplăceri Guvernului Golescu. Barbu Catargiu, fiind de faţă, luă cuvîntul şi ceti în faţa Adunării conţinutul unei petiţii, care de fapt era mai curînd o încunoştiinţare, adresată Prefecturii Poliţiei. Cei opt semnatari, A. I. Arion, N. T. Orăşanu, Gr. Miculescu, Gr. Heliat, E. Carada, I. Ionescu, D. Petrolian şi C. Trandafir, aduceau la cunoştinţa Poliţiei că în ziua de 11 Iunie va avea loc o adunare publică pe Câmpul Filaretului, zis Câmpul Libertăţii. Doi dintre aceştia, Arion şi Miculescu, erau membri în Adunare. Faptul acesta avea să complice şi mai mult situaţia.

---

[1] În legătură cu această chestiune, d. Lapedatu are cu totul altă părere. „Capii opoziţiei radicale", afirmă d-sa, „intransigente, represintată prin I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti, se retrăseseră din Parlament, de oare ce în chestiunea rurală ei aveau un punct de vedere deosebit; reforma nu putea fi realisată în starea de spirit în care se găsiau atunci cele două clase sociale în luptă şi nici supt regimul legii electorale a Convenţiei, care dăduse conducerea Statului în sama marilor propriştari" *(An. Ac. Rom.*, XIV, p. 188.)

[2] Angel Demetriescu, Introducere la „Barbu Catargiu, *Discursuri parlamentare 1859-1862*, Bucureşti, 1914, p. 36.

www.dacoromanica.ro

Explicația primului ministru a pricinuit o discuție în legătură cu legalitatea adunărilor publice, susținută de suirea la tribună a câtorva deputați, cărora li-a răspuns din nou Barbu Catargiu. Nu era vorba de o adunare cu buchete de flori și trandafiri, ci primul ministru se temea ca nu cumva florile acestea să nu fie ca acelea sosite în București pentru serbarea de la 24 Ianuar. Cine, dintre membrii Adunării, voia să se convingă de aceasta putea să meargă la Văcărești, adăoga primul ministru, pentru a vedea că florile acestea se transformaseră în topoare, cuțite, sulițe, ciomege și puști. În încheiere, Barbu Catargiu, analisând măsura libertăților poporului, își încheie peroația cu un final patetic și prevestitor de moarte: „*Pacea, Domnilor, pacea și odihna e scăparea țării și voiu prefera să fiu zdrobit decît a îngădui slăbirea liniștii, voiu prefera moartea mai înainte de a călca sau a lăsa să se calce vre una din instituțiile țării*“ [1].

Cuvintele acestea au fost rostite în Adunare pe la oarele patru și jumătate, iar peste trei sferturi de oră Barbu Catargiu, coborînd Dealul Mitropoliei, împreună cu N. Bibescu, Prefectul Poliției, în trăsura acestuia, căzu ucis de un glonte asasin.

Vestea uciderii primului ministru, cum era de așteptat, s'a răspîndit cu iuțeala fulgerului și a provocat imediat luarea unor măsuri excepționale, care au înăsprit și mai mult situația internă.

Printre cei d'întăiu, Domnitorul Cuză s'a grăbit să se intereseze de starea victimei. E interesant că unele gazete au menționat că Domnitorul Țării a vizitat pe rănit (victima), însă l-a aflat mort [2], altele au adăugat că „Principele a trimis o scrisoare de condoleanțe către M-me Catargi“ [3] și, în fine, unele ziare nu pomenesc nimic despre aceasta. Se prea poate că Domnitorul să fi făcut și una și alta.

---

[1] În acel moment s'au petrecut câteva lucruri, de care s'au legat anchetatorii acestui asasinat. Așa, de pildă, cîțiva membri ai Adunării, printre care și D. Ghica, au observat de departe cum cineva flutura o batistă în chip neobișnuit, iar un altul așezase în cale o trăsură, tocmai spre a obliga trăsura prefectului să treacă prin gangul clopotniței la pas. În același timp un individ a strigat deputatului Ghica, în momentul cînd acesta alerga spre locul nenorocirii: „păziți în clopotniță!“. A se vedea desbaterile parlamentare din 9 Iunie 1862. Vezi și Al. Vernescu, *Barbu Catargiu*, Buzău, 1928, p. 57.

[2] *Concordia*, an. II, n-l, 49/93.

[3] *Gazeta Transilvaniei* din 23 Iunie 1862, p. 196.

www.dacoromanica.ro

Faptul merită să fie amintit, fiindcă fără prea mu te scrupule a fost amestecat și numele lui Vodă-Cuza în această afacere. Ba, ceva mai mult, astfel de insinuări ajunseseră chiar în sînul Adunării. Ruda Domnitorului, Gr. Cuza, interpelînd pe ministrul Justiției în chestiunea arestărilor, adaugă: „ni se spune că Ministeriul, — ceia ce însă nu cutezăm a crede —, ar fi amestecat numele Domnitorului, ceia ce ar fi cu totul neconstituțional“ [1]. O întrebare identică a făcut și Kogălniceanu, căruia i-a răspuns ministrul respectiv, amintind că „Domnitorul n'a fost făcut părtaș, ci că El l-a autorisat să declare cele ce a spus în Cameră într'o ședință precedentă, pentru că nu-i de aceiași părere cu ruda sa, Gr. Cuza“ [2]. Și bănuiala aceasta că Vodă-Cuza n'ar fi fost străin de omorîrea lui Barbu Catargiu a stăruit permanent în cercurile liberale [3]. Comunicarea d-lui profesor Lapedatu, de care am amintit la început, e o mărturie evidentă.

Cu toate acestea Vodă-Cuza n'a pierdut niciodată prilejul de a-și manifesta simpatia și recunoștința față de fostul său sfetnic. Astfel în mesagiul de închidere al Adunării, Domnitorul a ținut să amintească de „pierderea omului de Stat, chemat în fruntea Guvernului la 24 Ianuar“ și să-și exprime părerea de rău, „care e cu atît mai mare, cu cît golul nu este încă înlocuit [4]“. Puținele mărturii de presă, deci, sînt în favoarea Domnitorului. De altfel, ni-ar fi nespus de greu să încercăm, fie și împotriva convingerilor noastre, o lămurire a poziției lui Vodă-Cuza față de asasinarea lui Barbu Catargiu.

Instituția înlăuntrul căreia trebuia să se desbată însă într'o mai largă măsură crima din Dealul Mitropoliei era de sigur Adunarea deputaților. Aici crima a fost analisată supt un îndoit aspect: asasinarea primul sfetnic al tronului putea fi opera unui complot,

---

[1] *Românul* din 20 Iunie 1862, p. 196.

[2] *Românul*, no. 172 din 21 Iunie 1862.

[3] Angel Demetriescu, în Prefața „Discursurilor“, scrie textual: „Se zice că Rosetti ar fi amenințat pe Domn prin unul din oamenii săi că, dacă nu va fi lăsat în pace, va denunța înaintea țării și a Europei pe adevăratul omorîtor al lui Catargiu, dînd să înțeleagă că Domnul însu este străin de această crimă. Atunci Cuza dădu ordin ministrului de Justiție D. Cornea să destituie pe zelosul procuror. Rosetti și I. C. Brătianu fură lăsați în pace, iar instrucția curmată pentru totdeauna; *l. c.*

[4] *Gazeta Transilvaniei*, 1862, p. 212.

www.dacoromanica.ro

de la care n'ar fi exclusă participarea unor anumitor cercuri politice adversare sau putea fi fapta isolată a unui fanatic ori smintit iresponsabil.

Asupra primei ipotese s'a oprit chiar Guvernul, de oare ce chiar a doua zi primul ministru ad-interim, A. Arsachi, a cetit în Adunare o declaraţie a Guvernului, prin care se vestejia în cuvinte aspre fapta din ajun şi cerea să fie arestaţi semnatarii petiţiei amintită mai sus. Dar se ştie că între aceştia se aflau şi doi membri ai Adunării. Punctul de vedere al Guvernului a fost împărtăşit şi de o parte din majoritate, fiindcă, între timp, un număr legal de deputaţi depuseseră pe biroul Camerii o cerere în sensul arestării celor doi deputaţi. Împotriva acestui fapt s'a ridicat deputatul D. Văsescu, care aminti Adunării că nu e vorba de deputaţii Arion şi Miculescu, ci de „drepturile şi libertăţile noastre". Pornind de la faptul că Poliţia nu se sprijinia decît pe „prevenţii şi prepusuri" Văsescu găsia că nu există o legătură materială între discuţia din Cameră, privitoare la adunarea de pe Cîmpul Filaretului, — care avuse loc la oarele 2-4½ —, şi crima săvîrşită peste o oară. Pentru întîia oară deci se punea problema imunităţii parlamentare şi crearea unui precedent, susţinea Văsescu, ar fi însemnat o primejdie pentru tînărul Parlament românesc.

Pentru înfrîngerea principiului apărat de Văsescu a vorbit D. Ghica, care căută nu numai să justifice măsurile excepţionale luate de Guvern, ci să înlăture şi posibilitatea celei de-a doua ipotese. Nu poate fi vorba de o răsbunare personală, adăoga deputatul dreptei parlamentare, fiindcă acel care ar fi vroit să suprime pe Barbu Catargiu ar fi putut-o face foarte bine în alte împrejurări. Primul ministru era dese ori văzut singur pe stradă sau lucrînd pînă noaptea tîrziu la fereastra locuinţii sale de pe Podul Mogoşoaii Prin urmare e la mijloc un complot, iar asasinul a avut complici [1].

În continuare, D. Ghica găsia foarte natural ca Adunarea să încuviinţeze arestarea celor doi deputaţi tocmai spre a nu se stingheri cu nimic cursul cercetătorilor. De altfel, pentru a se curma orice discuţie, deputaţii Arion şi Miculescu anunţă Adunarea că

[1] Vezi *Românul* din 6 Iulie 1862, p. 582. Argumentarea deputatului Ghica e, fără îndoială, slabă. Oricine înţelege că, şi în casul unui complot, cel destinat să suprime pe primul ministru îşi putea pune planul în aplicare şi în altă parte, nu numai pe Dealul Mitropoliei. În astfel de casuri, alegerea locului e întîmplătoare.

www.dacoromanica.ro

stau la dispoziția Poliției. In urma acestui fapt chestiunea imunității a fost închisă și Adunarea a trecut să discute legalitatea măsurilor luate de Guvern pentru menținerea ordinii și dovedirea făptașului.

Fără să întîrziem prea mult asupra acestor desbateri cu caracter principal, vom aminti, în al treilea rînd, puținele reflecții strecurate în comentariile ziarelor din acel timp. De astă dată un lucru nu poate fi trecut cu vederea: Barbu Catargiu nu se bucura de prea, mare simpatie în opinia publică românească. Astfel, ziarul „Romînul", după ce își exprimă, a doua zi după crimă,[1] „indignarea împotriva ucigașului", „durerea și înfiorarea ce s'a răspîndit îndată în toată Capitala", trece în numărul următor la considerații de natură filosofică asupra vieții și omului, ca făptură a lui Dumnezeu. Foaia lui Rosetti își mărturisește credința că poate „crima comisă ieri n'a fost săvîrșită de un Romîn, ci de un străin degradat". În felul acesta, un element nou e introdus în această afacere: mîna unui străin [2].

Altă dată[3], C. A. Rosetti, fiindcă el este autorul articolelor de fond, continuînd să analiseze latura psihologică a faptei din Dealul Mitropoliei, nu-și poate ascunde indignarea împotriva mijloacelor de luptă ale organisațiilor politice. Prin acestea, directorul „Romînului" înțelege „partide, iar nu bande..., care ar pune în serviciul lor ura și în sfîrșit uciderea, — aceasta ziserăm și o repetăm, căci e credința noastră: ar fi o dovadă că națiunea aceia s'a înjosit s'a degradat, e în ajunul morții sale". Rosetii era un apărător zgomotos al libertăților cetățenești în înțelesul european al cuvîntului, și de aceia măsurile Guvernului, cum era censura și violarea scriso-

[1] *Romînul* din 9 Iunie.

[2] *Ibid.*, 10 Iunie. Se pare că de la această dată stăruie în cercurile liberale credința că ucigașul a fost un străin. Acest Bogathy, asupra căruia a stăruit d. profesor Lapedatu în comunicarea sa, a fost anchetat încă de pe vremea Guvernului Lascar Catargiu. Pe la 1874 s'au întreprins cercetări serioase la Viena asupra lui Bogathy, fără niciun resultat positiv. Anghel Demetriescu afirmă că „sînt chiar persoane care își aduc foarte bine aminte că în ziua și pe la ceasurile cînd Barbu Catargiu expira în Dealul Mitropoliei, Bogathy se afla în Cișmigiu" *(o. c.)*. Totuși părerea că un străin a săvîrșit crima de la 8 Iunie a fost confirmată și de I. C. Brătianu, printr'o declarație făcută lui Kogălniceanu în Adunare; *Ibid.*, p. 43. Vezi și *Voința Națională*, 11 Februar 1886.

[3] *Romînul* din 11, 12 și 13 Iunie 1862.

www.dacoromanica.ro

rilor ca şi arestările efectuate de Poliţie [1], îl îndîrjesc pănă la violenţă. Numai aşa se explică faptul că articolul de fond al „Romînului" din ziua de 23 Iunie îndemna pe deputaţii chemaţi de procuror la Poliţie să nu se ducă şi să protesteze în Cameră împotriva călcării legilor. Orice măsură preventivă luată de organele administrative fără o prealabilă legalisare a votului Adunării constituia pentru acest om de stînga un abus nemai pomenit.

Pe de altă parte, se pare că nici pentru Rosetti nu era exclusă posibilitatea existenţei unui complot, căci, la un moment dat, se întreabă: „Nu s'a auzit acusîndu-se o partidă întreagă pentru crima unui individ şi chiar a unor indivizi, dacă vor fi mai mulţi ?". Fiind hărţuit şi el de către organele anchetatoare, e greu să desprindem măsura obiectivităţii în campania deschisă împotriva „suspendării legilor" şi mai cu samă în violenţa cu care a atacat activitatea lui Deşliu [2], Prefect de Poliţie.

Aprecieri, spuse mult mai răspicat, au apărut în foile româneşti de peste hotare. Astfel *Gazeta Transilvaniei* înregistrează „faima cea mai furioasă despre un asasinat politic, lăţită de Duminecă seara din ţara vecină", adăogînd că „unul din bărbaţii cei mai capaci ai aristocraţiei româneşti fu împuşcat în Bucureşti" [3]. Numai cu titlu informativ foaia ardeleană aduce la cunoştinţa cetitorilor săi că generalul Florescu a propus Adunării deschiderea unui credit pentru înmormîntarea lui Catargiu cu pompa cuvenită, iar principele Basarab Brîncoveanu a cerut să se acorde suma necesară pentru ridicarea unui monument în Piaţa Teatrului, pe care să se scrie: „apărătorului societăţii, familiei şi proprietăţii [4]". Situaţia din Principate inspiră îngrijorare gazetei de peste munţi, care, într'o corespondenţă din Bucureşti, aminteşte că „în Principate sînt peste toată închipuirea turburări nesigure, însuflătoare de grijă, încrederea dispare şi mai mult decîtu fusese aceiaşi zguduită; frica prepusul şi bănuiala, mestecată cu o poftă de răsbunare copleşitoare" [5].

---

[1] Mai ales că printre arestaţii în mod ilegal, cum susţinea Rosetti, era şi Eugeniu Carada, redactor la *Romînul*.

[2] Anghel Demetriescu crede că Deşliu a fost înlocuit în urma unui articol violent al lui Rosetti, publicat în *Romînul* din 11 Iulie *(o. c.*, p. 43).

[3] *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 13 Iunie 1862.

[4] *Ibid.*, 23 Iunie.

[5] *Ibid.*, 27 Iunie.

www.dacoromanica.ro

Atunci însă cînd Guvernul „cel mai aristocratic, al lui Catargiu şi Arsache", căzuse, făcînd loc Ministeriului condus de dr. N. Creţulescu, *Gazeta Transilvaniei* nu-şi ascunde unele reflecţii defavorabile regimului din Principate. Căderea Ministeriului Catargiu-Arsache, care „mîncase trei trînteli", a fost o adevărată „minune" pentru foaia de peste munţi. Pentru opinia publică ardeleană Cabinetul Catargiu fusese un regim despotic, „de a cărui atotputernicie începuse a tremura ţara jumătate". Căderea acestuia a produs „cea mai neaşteptată mirare tuturor acelora cari nu ştiu să combine nimic şi sînt lipsiţi de orice spirit prevăzător" [1].

O altă foaie, *Concordia*, care apărea în vremea aceasta la Budapesta îşi culege ştirile din gazetele străine. Odată cu vestirea asasinării primului ministru romîn, ea încearcă o lămurire asupra originii acestuia. „Catargiu îşi trăgea originea din Fanarioţii greci", adaogă foaia din Budapesta, „şi ţinea de partea Rusiei". Nu lipseşte nici cunoscuta apreciere, pusă în sama lui Barbu Catargiu, asupra ţărănimii: „Iobăgimea este capitalul nostru". Aşa stînd lucrurile, cetitorii gazetei „vor şti deduce din aceste ce a pierdutu prin el România" [2]. După cum se vede ziarele româneşti care nu erau supuse censurii din Principate îşi permiteau reflecţii prea puţin măgulitoare faţă de regimul condus de Barbu Catargiu.

Ceva mai mult, dispariţia acestuia din viaţa publică românească n'a făcut decît să ateste unele convingeri privitoare la credinţile sale politice. Aşa, se spunea, de pildă, că Barbu Catargiu era în politica externă un rusofil. Faptul a fost confirmat de apariţia unui document personal, comentat pănă şi de ziarele străine, testamentul. În adevăr, *Romînul* din 5 Iulie publică un extras din *Indépendance Belge*, în care se vorbeşte despre

---

[1] *Ibid.*, no. 53, p. 212. E interesant că guvernul Kreţulescu a acceptat cîrma ţării în urma unor condiţii, printre care: Domnitorul aă nu dispună publicarea legii „urbariale", să se suspende înălţarea monumentului lui Barbu Catargiu, pentru care se votaseră 4.000 de galbeni, precum şi suspendarea pensiei de 2.000 galbeni, acordată văduvei acestuia.

Foaia românească de la Budapesta, comentînd activitatea Adunării din 5 Iulie 1862, scrie că „i s'a votat o lefşoară văduvei lui Catargiu de 2.000 galbeni pe an, din vistiria cea pururea deşartă a Statului" (*Concordia*, nl. 1862, nl. 53/97, p 212).

[2] *Concordia*, nl. 49/93, p. 196.

www.dacoromanica.ro

testamentul lui Catargiu. Comentariul ziarului străin indrituieşte pe directorul *Romînului* să rupă „tăcerea nepermisă în astfel de chestiuni" şi să adaoge că „acest testament a dat ocasie a se constata că nu s'a atribuit fără cuvînt acestui om de Stat simpatii mari pentru Rusia, simpatii ce *(sic)* nici Unirea Principatelor nu li-a pus capăt, cu toată opunerea Rusiei pentru noua ordine de lucruri" (*Romînul*, din 5 Iulie). Rusofilismul lui Barbu Catargiu a mers pînă acolo, încît, după cum mărturisesc ziarele din acel timp, a instituit ca executor testamentar pe consulul Rusiei şi a înfiinţat un Institut de fete din nobilime, pe care l-a pus supt supravegherea consulilor ruşi *(ibid.)*.

Toate acestea mărturisesc că unghiul popularităţii lui Barbu Catargiu se îngustase foarte mult în opinia publică românească. Erau, pe drept cuvînt, vremuri excepţionale. Principatele Romîne se aflau la o cotitură a istoriei: începea să se desemneze structura politico-socială a României moderne. Cine străbate cu atenţie paginile puţinelor ziare păstrate din acel timp şi mai cu samă din desbaterile Adunării, — care făcea sforţări să creeze o tradiţie parlamentară —, înţelege că Ministeriul Barbu Catargiu şi, în primul rînd el, personal, se găsia încunjurat de greutăţi de netrecut. În acelaşi timp reformele politice şi sociale care se încrucişau peste trupul Europei se cereau înfăptuite cu insistenţă şi la noi. Pentru răscumpărarea multor înoiri trebuia o jertfă, şi sorţul a căzut pe capul celui care represinta în cel mai înalt grad prejudecăţile conservatoare. La pricini locale deci s'au adăogat vînturi de aiurea, unde crima politică era un instrument obişnuit. Să nu se uite că veacul al XIX-lea a înregistrat un record de crime şi atentate politice, săvîrşite în cea mai mare parte de anarhişti. Numai în Franţa au avut loc treisprezece: două împotriva lui Napoleon I-iu, şase împotriva lui Ludovic-Filip, tre contra lui Napoleon al III-lea şi unul împotriva lui Sadi Carnot; în Spania cinci, în Germania de asemenea cinci; trei împotriva lui Wilhelm I-iu; două împotriva lui Bismark; în Anglia şase şi Austria trei: împotriva lui Franz-Joseph şi Împărătesei. Din fericire Romînii n'au cunoscut această armă ucigătoare, şi mîna care a tras în Barbu Catargiu a stat, de sigur, supt îndemnuri străine.

Tr. Ionescu-Nişcov.

---

www.dacoromanica.ro

Încă un volum de „Însemnări" al lui T. Maiorescu

Examinînd primul volum din publicarea „Însemnărilor" importantului om de cultură, de viață publică și mai ales de autoritate care a fost T. Maiorescu pe care, după propunerea Secției literare, vine a-l serbători Academia Romînă, așa de rar cercetată de dînsul, am arătat că nu e un serviciu pentru el și nici o datorie de pietate față de memoria lui să se tipărească integral aceste note zilnice, adesea mai puțin decît banale și oglindind un suflet care dincolo de manifestarea lui exterioară avea un cuprins așa de restrîns.

Al doilea volum e, la început, inferior primului, în care era măcar spontaneitatea anilor de studiu. Știri despre climă, despre înălțimea zăpezii, despre nesuferita căldură, despre temperatură. Iar, ca elemente personale, starea de sănătate: „guturaiu'", „răguşală", „înțepături la trompa lui Eustache", leacuri precise, precis verificate. Visite indiferente, societatea de la masă, lumea poftită seara, succesul permanent al cursurilor, excursii, cu socoteala plăților și notarea bacșișurilor, un șoarece care-l trezește... Lista proceselor pledate, cu calificative ca „bou" pentru magistrații neplăcuți.

Ca judecăți, exclamații ca acestea: „Vreme de furtună! Prudență și liniște!", „begreiflich".

Pentru prieteni, potop de calificative amabile: Pogor „copilăros", Papadopol-Calimah „mincinos". Pentru alții: „taler cu două fețe", „obraznic-lingușitor", „cățeluș obraznic și stupid" (Păucescu). Pentru d-ra Văcărescu, „face impresia de urîtă și toantă, dar surîde plăcut cînd a uitat ceva" (p. 55). Un altul e „șters, mărginit, dar frumușel": îl poftește la masă (p. 151). Nicolae Hurmuzachi e „plicticosul scaiu" (p. 154), care trimete o telegramă „impertinent nedelicată" (p. 171). Afară de... prieteni, un Coudenhove, „flăcău blond, cu figura jumătate de pasăre, jumătate de oaie, cu bot cu dinții mari, rătezat", plus două Francese sinucise pentru el (p. 154). Poetul Petrino e „decăzut" și „laș" (p. 256). Teodor Rosetti e „fals" (p. 170). Fiii lui C. A. Rosetti, „smintiți" (p. 180). Tînărul Filipescu, „mie neplăcut" (p. 200). A. Beldiman e „mărginit" (o notă bună pentru Al. Balș, a cărui politeță e bănuită de nesinceritate; p. 210). Caragiale, „violent, grosolan și neutilisabil" (p. 234). Valerian Ursianu

www.dacoromanica.ro

e „smintit", dar nevasta „remarcabil de gentilă" (p. 249), „încintătoare" (p. 265; v. şi p. 367), Al. Ciurcu „îndrăzneţ şi prost individ" (p. 307): expulsarea Ardelenilor, un fapt divers (şi totuşi o scrisoare către Ciurcu; pp. 374-5). Nobila surdă şi oarbă Galeron de Calonne, poetă, „patologic repulsivă" (p. 359).

Are interes numai societatea ardeleană de rude, în mijlocul căreia ar părea că învie omul, de mult încremenit în forme (pp. 13, 16-7, 31-2, 77-8) sau şi visita în Bucovina, cu multe caricaturi (pp. 153 şi urm., 159 şi urm.).

Umanitate mişcată e doar în visita la Londra pentru greaua operaţie a soţiei (asistă şi la o şedinţă a Parlamentului). Marmurele lui Elgin „îl lasă rece" (p. 91). De acolo în Paris şi în Elveţia.

Ce ni se dă pentru viaţa literară şi culturală e o întîlnire cu hazliul folklorist Jipescu (pp. 37, 46), care scrie şi „Cocoanele din Vălenii-de-Munte" (p. 119) Tot aşa cu Creangă, vorbind despre haiducul Pietraru (p. 114). Ambii la pagina 123, tot ca „amusori". Cu Jipescu, Ispirescu, Baican, Gaster, folklore (p. 127; v. şi pp. 130, 133, 138, 143, 201). Se judecă „drăguţe" *(sic)* poesii de I. Neniţescu (p. 132); se laudă premiarea „Fetei de la Cozia" a lui Iuliu I. Roşca (p. 137). Judecată în doi peri despre opera reginei Elisabeta (p. 205). La începutul lui 1883, Eminescu la spital (p. 149). Cetirea *Fîntînii Blandusiei* (fără aprecieri; p. 167). Maiorescu îi caută o legătură lui Caragiale pe lîngă Alexandru Ştirbei (p. 169). „Impresia" „alienaţiei" lui Eminescu (pp. 186-7): vrea să se călugărească, să înveţe albanesa (p. 189). Bolnav la Slavici, e adus la Maiorescu, care, vrînd să-l curarisească prin copiile lui Hermes şi a Venerei din Milo, Eminescu are o tresărire: „Lasă că va învia arta antică" (p. 191). Caragiale însă plînge *(ibid.)*. Maiorescu observă că „intră în călătoria de vacanţă cu o scenă de alienaţie". Eminescu, la dr. Suţu, pare amicului şi ocrotitorului său „desgustător" şi mai ales „fără nicio atracţie". Dar visiunea, răpede, a tatălui, cu „anecdote din societatea moldovenească de odinioară" şi declaraţia că nu-l îngrijeşte a fratelui ofiţer, care i-ar fi furat ceasornicul (p. 193)! Trimeterea la Viena i se comunică părintelui: dacă nu se îndreaptă fiul – „la Golia sau la Mărcuţa" (p 201)! Pentru banii necesari, cei 200 de lei ai conferinţii lui Alecsandri la Ateneu (p. 200), căruia i se propune scenariul pentru *Ovidiu* (pp. 213-5). Tipărirea Poesiilor lui Eminescu (p. 212) e pentru a se găsi fonduri.

www.dacoromanica.ro

Visita bolnavului la Viena: fără explicații (p. 222). Apoi scrisoare „cu totul cuminte" a lui (pp. 224-5). Bănuiala lui Zizi Cantacuzino că Eminescu nu va fi recunoscător (p. 227). Plan de a-l duce cu Chibici-Rîvneanu în Italia (p. 228; scrisoare afectuoasă a lui Maiorescu, pp. 229-32). Regina a stăruit să-l facă bibliotecar la Iași. E îndreptat spre Iași (p. 241). La Liman (p. 307). Revenirea bolii în 1886 (p. 349). Revenirea lui Caragiale (p. 356). Regina la „Scrisoarea pierdută" (p. 274). *Ovidiu* la represintație i se pare „minunat" (p. 278). Apare și „Vlăhuță din Târgoviște" (p. 204; v. și pp. 210, 212; conduce o excursie la Dealu; p. 235).

Ca figuri, și „strengărească drăgălășie" la o represintație de diletanți, în Cernăuți, a Aglaii Drogli, sora lui Eminescu (p. 161).

Ca idei științifice, editorul pune pe Maiorescu alături de Diefenbach, în ce privește teoria circulației cuvintelor, numai pentru că *a menționat-o*, într'o notiță (p. 168, nota 2). Visita lui Nyrup (p. 244). Întîlnire cu Domaszewski și Schuchardt (pp. 305, 332, 351). Apreciază ce scrie V. A. Urechiă despre cronicari (p. 232).

Să-mi fie iertat a nu crede că explicația graiului și idealismului prin „excitarea explosiv de violentă în noua pătură specific omenească a substanței cenușii", de unde și „avariția și pasiunea jocului" nu se va înscrie în analele progresului filosofiei (p. 48; apoi pp. 317-9). Sau „imaginea lui Iuliu Cesar negreșit rătăcește încă în univers" (pp. 52-3, 55). Cînd d-na Sofia Nădejde nu crede în teoria lui, despre creierul la femei, e tratată de „exaltată" [1]. Pentru credința, permanentă, în stafii, p. 204. În valoarea hipnotismului, pp. 317 și urm., 327 și urm., 335, 337, 347-8, 350).

Ca simț de artă, admirație pentru prosteasca risipă de materiale din Palatul Metropolitan de la Cernăuți (p. 156). La Argeș, „friptură de puiu și ouă" (p. 186).

În ce privește politica, nu lipsesc știrile. În Ianuar 1881, propunerile de colaborare ale lui Brătianu (p. 5), două rînduri despre audiența decisivă a lui Carp (p. 8), proclamarea Regatului ca dibăcie a liberalilor „înfrînți", nu ca un mare act național (el apare, pentru un discurs, ca „făcător de rege") (p. 10), năcaz al lui I. Brătianu

[1] La pagina 121 „Bronsard (?)" e Bongars, autorul cunoscutei culegeri *Gesta Dei per Francos*. P. 193: *Ouliana*, un „Onlana".

www.dacoromanica.ro

pentru că fratele său Dumitru va presida ceremoniile (p. 12). Lista celor cu cari a privit la cortegiu și iluminații (p. 14), cu doar atita ca apreciere: „amîndouă ziiele, reușite, emoționante, înălțătoare". O audiență la Curte cu prilejul venirii mamei regelui, (Ulbach îi spune, după experiența din vremea asediului Parisului, că e bună carnea de măgar...), fricțiuni la conservatori (pp. 23-4, 35, 37). Nu va fi fost înțeles Carol I-iu cînd se spune că a vorbit de planul căsătoriei cu Anne Murat, pe care de fapt a iubit-o, ca de o impunere a lui Napoleon al III-lea la Compiegne în Octombre 1863. Dar interesantă misiunea dată către Bismarck, care ar fi refusat condominiul propus în Schleswig-Holstein, și *speranțele regelui Carol că, la desfacerea Ungariei de Austria, „noi am sta bine"* (pp. 71-2; v. și p. 172). Regele contra „agitatorului" C. A. Rosetti.

O crudă prețuire a lui I. Brătianu de Petru Mavrogheni. Discuții cu diplomații germani Bothmer, Wesdehlen, Monts, rudă cu păzitorul lui Napoleon al III-lea la Wilhelmshöhe, despre *posibilitatea împărțirii* (nu se zice: „division", ci „partage")[1] *Romăniei între Austria și Rusia cu voia Germaniei și cu toate că regele e un Hohenzollern* (pp. 126-7). Monts, ca și atașatul italian, declară oastea noastră proastă (p. 144). Negocieri, în Octombre, cu Brătianu pentru întrebuințarea junimiștilor (pp. 128-9): ciudată doctrină politică a lui Carp de a lucra cu două alianțe pe rînd (p. 129). La o adunare a conservatorilor, unde se propune contopirea cu partidul lui Vernescu, ideia de a se relua chestia succesiunii tronului, resolvită „neconstituțional" (p. 133). D. A. Sturdza declară că, la 1880-1, Bismarck i-ar fi spus că trecutul e uitat, România avînd să despartă pe Slavii de Nord de cei de Sud (pp. 141-2). În acest moment, la sfîrșitul lunii Decembre 1882 Maiorescu credea că ar putea fi trimes, în colaborația alor săi cu Brătianu, la Londra, pentru conferința Dunării. Se apucă să studieze chestia. Pentru moment stă jenat în fața votării noii Constituții, dînd lista cui a votat pentru și cui contra (pp. 146-7). Se decide apoi a vorbi contra (pp. 149-50). În veșnica grijă de sănătate, omul voinic se declară continuu „istovit"...

[1] Francesa lui Maiorescu e de obiceiu plină de solecisme: c'est bien pentru „e bine" (p. 165), „un peu étroit" (la masă), „bon récit *sur* la campagne" (p. 166): „petit retard pour neige" (p. 223), „remercier à l'avance" *(im voraus)*, p. 368.

www.dacoromanica.ro

În aceiași lună, importantă convorbire cu D. A. Sturdza, care a vorbit cu Bismarck „o oară întreagă", și i s'a spus că Germania are „prietenie" cu țara, care va trebui să meargă contra Rusiei, dar noua Germanie crede că e necesară apropierea de Austro-Ungaria : în chestia Dunării, Romănia are dreptate, dar el, Bismarck, trebuie să fie cu Viena, lăsîndu-ne de fapt „să facem ce vrem" (p. 112).

Maiorescu nu se retrage cu opoziția pentru alegerile falsificate în Maiu (p. 183).

Se așează alături de cei cari caută să împiedece manifestările contra Austro-Ungariei ale societății *Carpații* (denunț al lui Slavici) și bănuiala că atiță „Rosettaki" *(sic)* și „poliția" (pp. 189-90).

Îndată articolul din *Romănia Liberă* despre necesitatea „alianței cu Austro-Germania" (nu trebuia intercalarea „Ungaria"; (p. 198). „De astă dată mare recunoaștere a importanței *(sic)* mele politice" (p. 200). Regele, mulțămit, destăinuește că a mers la botezul prințului de la Berlin, forțat de Brătianu, care-i cere, în negocierile pentru alipirea la Triplice, și oprirea la Viena. Acolo, la Viena, Împăratul „la început țapăn, apoi foarte prietenos", Carol I-iu explicînd că Bucureștii e fortificat contra Rusiei, după un sfat de general austriac. Și explicații pentru toastul lui P. Grădișteanu. Regele declară că nu se va executa hotărîrea de la Londra în ce privește Dunărea : prințului de Reuss i se spune că nu călătorește ca rege pentru a ceda (pp. 205-7). Maiorescu se oferă apoi ca avocat Societății austriece de navigație pe Dunăre (pp. 205-6, 211-2). Ministrul Austro-Ungariei îi oferă o masă (p. 217).

Alexandru Lahovari-i cere lui Maiorescu să rupă cu Brătianu (p. 225). Dar Carp arată că acesta, înțeles cu Bismarck, nu poate cădea (p. 227). Apoi uluitoarea mărturisire a convorbirii cu D. A. Sturdza (contra trecerii lui Slavici în Ardeal pentru *Tribuna)* : cu oferte de Ministeriu, se vorbește de Sturdza despre *„posibila abdicare a regelui și despre necesitatea unei dinastii tot străine, în contra candidaților la tron posibili și sprijiniți de Ruși: Gh. Bibescu, Grigore Sturdza și tînărul Cuza"* (pp. 233-4). Maiorescu nu observă nimic, dar mă întreb dacă *Sturdza nu era într'o stare de vădită nebunie.* În acel moment fusiunea cu Vernescu și o parte a „fracțiunii" (pp. 236-7). Maiorescu desa-

www.dacoromanica.ro

probă scandalul de stradă încercat de noii „liberali-conservatori“ (p. 244).

Visita părechii moştenitoare austriece (cu bagatelisarea, la festival, a danţului de „Botocuzi“) aduce astfel de caracterisări elegante pentru arhiducesa Stefania: „ca o mică prăjină cu cap, roşie ca chinovarul *(sic)*, cu ochişori de purceluş“ (p. 242). Maiorescu regretă că... n'au fost presintaţi şi conservatorii.

Gh. Cantacuzino speră un Ministeriu pur conservator (p. 245). Fireşte că mintea ascuţită a lui Carp, care ne crede mai utili Triplicii decît Italienii, înlătură această ciudată ideie. Şi totuşi Maiorescu insistă că Brătianu „se slăbeşte“ (pp. 245-6). Pentru discursul asupra domeniilor Coroanei, Brătianu-l pupă după vechea datină liberală (p. 247). Ceia ce nu-l impiedecă pe scriitor de a profetisa „o revoltă în Bucureşti“, întrebuinţînd studenţi, muncitori, cu consecinţi incalculabile; şi iată-l pregătind, în scrisoarea către Carp, viitorul Ministeriu, cu program cu tot. Ar vrea întoarcerea la catedra, pentru... „influenţa asupra tinerimii studioase“ (pp. 243, 250-5). Dar e gata să colaboreze şi el cu Brătianu (p. 250). Odioasă conversaţie a acestuia, care-şi tratează un colaborator de „gros de obraz“ şi se teme că Vintilă Rosetti vrea să-l ucidă: restul, tîrguieli de locuri. Vine şi Sturdza, plin de mîndria complimentelor făcute de Franz-Joseph Romăniei şi cu hotărîrea de a muta pe Isvolschi, partisan al lui Bibescu, şi pe ministrul frances. Romănia să fie tratată ca... „Belgia“. Consilierul german Monts vorbeşte de „conrupţia“ liberalilor, adăugînd şi pe onestul general Florescu (pp. 256-7). Cum Maiorescu refusase tovărăşia, Carp îl mustră, şi e tratat de „supărător de impertinent“ (p. 258); e „de o ambiţie bolnăvicioasă şi apoi izbucnind grosolan, cînd e necăjit că nu s'a realisat“ (p. 259). Reintegrare la catedră (pp. 267-8) şi — alegeri, în complicitate cu refusatul Brătianu. Apoi, după „succes“, aceleaşi tîrguieli, cu alcătuirea partidului deosebit (p. 274).

Apoi doar mici intrigi şi infamii de la Curtea din Viena (pp. 287-9). Regele Oscar şi regina la Sinaia (pp. 293-4). În convorbirea cu regele (Iunie 1885), Carol I-iu recomandă mai multă „prevenire“ faţă de Franţa „slabă“, speranţe de „măsurare“ cu Ungurii, cînd se vor desface de Austria (Împăratul tratează politica lor de „porcească“) (pp. 302-3). Regele contra unirii Bulgariei, pe care ar sfărîma-o (Battenberg tratase pe

www.dacoromanica.ro

Alexandru al III-lea de „călcător de cuvînt"; regele vorbește despre nenorocitul Ludovic al Bavariei) (p. 314). Și duel cu Stătescu (pp. 322-3)...

Audiențe la regele contra lui Brătianu (Februar 1886): i se spune că numai el poate trece convenția cu Austro-Ungaria (p. 336). Lupta oposiției contra convenției cu Germania (pp. 351-2). Atentat contra lui Brătianu și acțiunea bătăușilor (Septembre) (p. 356). Presimțiri la Viena pentru raporturile economice cu Centralii (pp. 358-9). Regele, lăudînd pe Carp, pare să amîne concediarea, hotărîtă, a lui Brătianu („pentru prima oară amical și intim cu mine") (pp. 359-60). Dar Maiorescu aduce acestuia conversații de la Viena (p. 360). Sfințirea catedralei din Argeș (pp. 363-4).

Încheiarea e că prin această publicație, de penibilă descifrare și aproximativă traducere, singură istoria luptelor noastre politice a folosit. În ce privește pe Maiorescu însuși, din aceste „însemnări", în mare parte nemțești, cetitorul însuși va judeca.

N. Iorga.

Noua Istorie a Romînilor de N. Iorga

IX.

Unificatorii.

Spiritul revoluționar care dăduse nume epocii dintre 1777 și 1834, încheiată cu introducerea Regulamentului Organic, evoluiază și după aceia, dînd încercările revoluționare din 1848 în Principate și revoluția cu participare țărănească din 1848-9, în Ardeal, continuate și ele prin acțiunea de propagandă în Apus, pănă la înfăptuire; de oare ce însă răstimpul de treizeci și doi de ani, pănă la 1866, aducător de prefaceri adînci în toate privințile, va fi stăpînit de ideia *Unirii*, se va primi numele de la această mare înfăptuire prin care s'au pus temeliile României de azi.

Volumul se împarte în două cărți: întăia, a pregătirii Unirii, cu mișcările de la 1848, și a doua, a Unirii înfăptuite prin Romîni.

www.dacoromanica.ro

1.

În prima carte se dă sintesa manifestărilor „spiritului nou", privind, nu numai împotrivirea la încălcarea autonomiei din partea Rusiei protectoare, dar și noile concepții ce răsar din vîltoarea frămîntărilor politice și acțiunii culturale și care se vor concretisa în cele patru dorințe formulate de Adunările din 1857. Opoziția contra Protectoratului înăsprit după 1828 se urmărește de autor atît în viața politică, cît și în cea culturală, în capitole ce alternează pănă la mișcările din 1848, presintate în legăturile lor firești, pănă la înăbușirea completă a acestora.

I. *Spiritul nou în lupta cu Protectoratul rusesc.*

1. Noul regim după inscăunarea celor doi Domni, tutelați în acțiunea lor, supraveghiați cu gelosie și adesea umiliți de către consulii ruși, cari continuau a crede că ei „guvernează" cele două țări, ca pe timpul ocupației (Rückmann o afirmă chiar; (p. 20), este caracterisat de d. N. Iorga ca *regimul dualității în cîrmuire* dintre consulul rus și Domnii romîni (p. 76); spiritul agresiv, jignitor pănă la provocare, al consulilor, este înfățișat în cea mai plină lumină. cu silințile de a îngusta autonomia, cu articolul introdus prin fraudă, (pp. 17-9), cu terorisarea Domnilor și prin răscoalele bulgare, atițate de ei printre noii veniți de peste Dunăre și așezați în tîrgurile muntene de Chiselev, după 1830-36 (p. 30); din causa loialității sale în această chestiune va fi detronat Alexandru Ghica. Puterea suzerană, slăbită de războiul egiptean și necontenit intimidată de Rusia, se va supune totdeauna injoncțiunilor acesteia (pp. 20-1, 75, etc.), și va fi ca și absentă, ne mai avînd acum la îndemînă pe Fanarioți, prin cari era deprinsă a-și exercita odinioară apăsarea. Calea era deschisă Rusiei pentru „orice încălcare de drept" (p. 16).

2. Împotriva apăsării rusești era evident că se vor îndrepta silințile factorilor capabili să ducă o luptă pe teren politic sau cultural. Ideile noi de „independență", de Unire și de un „regat al Daciei" apar încă din 1833 și 1834 (pp. 10-11), ba se vorbi chiar, pentru întăia oară în acest secol, de întregirea nației cu Romînii din provinciile subjugate și chiar din Bulgaria (pp. 14, 21). Se vor adăogi: dorința unui Corp de legi, pe lîngă „suveranitatea valahă" și Unirea cu Moldova, cuprinse în programul

www.dacoromanica.ro

din 1838 (p. 23), şi dinastia, în memoriul redactat de Colson pentru Cîmpineanu, care întreprinse călătoria, ca şef al conspiratorilor, în Francia şi Anglia (pp. 23-4, 28). Singurul factor politic, boierii din Adunare, vor da lupta pentru *autonomie*, la Bucureşti (pp 17-19, 20-1); din mijlocul lor se alcătuieşte „partidul independenţei şi al Unirii" de care vorbia consulul frances Cochelet (p. 14). Conştiinţa lor nu este destul de luminată şi puternică: în loc de a sprijini pe Ghica, în măsurile agrare, juste şi urgente, vor sabota lucrările (pp. 33-4), pănă la căderea lui, ajutată şi de această opoziţie, condusă de Bibescu; dar biruitorul în alegere nu va fi scutit nici el de această neghioabă opoziţie, care-i răspinge proiectul pentru „creşterea miliţiei" silindu-l, cu ocasia chestiei Trandafilov, „ipocrită alarmă patriotică şi legală", să introducă regimul de decrete-legi, prin „lovitura de Stat" autorisată de cele două Puteri (p. 75).

3. Acelaşi *spirit naţional* se cercetează în literatura nouă (cap. II), prinsă de un puternic avînt, cu îndrăzneţe începuturi de teatru, oprite de censură (pp. 40-1), dar *poesia lirică* putea vorbi mai liber, prin pana lui Cîrlova, lui Eliad, şi mai ales Gr. Alexandrescu, din a cărui inspiraţie bogat cultivată „se năştea într'adevăr o poesie românească"; se explică mediul social şi politic prin analisa fabulei şi satirei lui (pp. 43-5). Factorul principal în acest domeniu însă nu mai este boierimea mare, stearpă pe acest teren de acţiune, dar şi pe cel politic, unde biruiau intriga şi interesele mărunte. Scriitorii pornesc din mica boierime provincială: Eliad, Boliac, Alexandrescu, Bălcescu, în Muntenin, – Asachi, cu predicaţia romană, Negruzzi, stăpînit de noul romantism al lui Puşchin, în Moldova (pp 48-9), apoi Ardelenii strămutaţi: Ioan Maiorescu, Fl. Aaron, etc. Se fixează rolul lui Eliad „scriitor de mare talent popular", prins mai tărziu de cosmopolitism şi de „misticism fatidic" (pp. 51-3), şi al *Curierului* său, care, alături de „Gazeta" lui Bariţ din Braşov, realisează „programul de unire în noul stil şi în noua ortografie", ambele cu colaborări din toate ţările româneşti (pp. 55, 62-3); valoarea studiilor lui Cipariu (p. 64).

Acest crez al „autonomiei naţionale", din literatură avea să fie transpus în domeniul politic de o nouă generaţie, pregătită la umbra acestei acţiuni culturale (p. 65).

4. *Continuarea luptei între 1840 şi 1848* se înfăţişează în două capitole: „O incercare de romantism politic" (cap. III), în care ni

www.dacoromanica.ro

se presintă sintesa Domniilor lui Bibescu şi Mihai Sturdza, în timpul cărora generaţia lui Cimpineanu va încerca a resolvi, „prin străini, marea problemă a rominismului integral“ (p. 66), şi acţiunea culturală, care pregăti mai de aproape mişcările din 1848 (cap. IV). Figurile celor doi Domni se caracterisează prin acţiunea lor politică: autoritari amîndoi, dar cu distincţia că Bibescu, cîştigat de spiritul romantic, lupta făţiş, ca şi Ghica, în contra „aristocraţiei desbinate“ prin intrigi continue (pp. 68-9), pe cînd Mihai Sturdza apăra prerogativele oligarhiei moldovene contra spiritului liberal (p. 95); se arată legăturile, şi prin visite între ei; unirea vamală e votată de Adunări (pp. 69, 79-80), şi se explică sensul francisării învăţămîntului, cu începuturi din Domnia precedentă (p. 12), resumînd preţiosul raport asupra desvoltării şcolilor din Moldova al lui Gheorghe Asachi pănă la nefericita reformă totală, încercată în 1843-4 (pp. 82-4).

Un fenomen important re relevă întăia oară: în acest deceniu, al cincilea, după acţiunea neizbutită a lui Cimpineanu, lupta naţională se duce acum mai puternic în Moldova, cu centrul în noul ziar „Propăşirea“, fiindcă *tineretul moldovean*, format în ţară, supt supravegherea cea bună, se distinge faţă de cel muntean, format în mediul străin din Paris; zece pagini se acordă celui mai de samă, Mihail Kogălniceanu (pp. 86-96), care, de la Berlin, unde se formase, nu aducea, ca acei de la Paris, „formele civilisaţiei apusene pe care şi-o asimilase“, ci numai sufletul nou, rămîind acelaşi „drept Moldovean, capabil să se simtă şi un adevărat şi deplin Romîn“ (p. 90). După întreprinderea teatrală, Kogălniceanu îşi desvăluie întregul program de *creaţie culturală*: tipografia şi revistele cu scop istoric, folkloric, literar, şi cu colaborări din toate provinciile, şi destinate, hotărît, întregii Romînimi, ca *Arhiva Românească*, *Dacia Literară*, acţiune rătezată scurt din ordinul lui Sturdza, ca şi avîntatul curs de Istorie Naţională, inaugurat la Academia Mihăileană, dînd cea mai energică formulă noului *crez al Unirii*. Tot acolo preda Ioan Ghica, despre „formidabilul avînt al noii tehnice“, în cursul său de Economie Politică (p. 100).

5. Cînd şi cursul şi ziarul *Propăşirea* fură oprite, *poesia* rămîne a le suplini prin pana lui V. Alecsandri, în ale cărui cîntece populare, dar şlefuite ca pentru o societate înaltă (pp. 103-4), d. N. Iorga vede puternicul îndemn al lui Kogălnic anu: în acţiunea de editare a izvoarelor istorice el va fi imitat de Nicolae

www.dacoromanica.ro

Bălcescu, prin „Magazinul istoric pentru Dacia", în care desvăluie de la început uimitoare idei de metodă istorică (p 106). Într'un sens, şi aceasta se poate socoti ca „o faptă politică" prin înţelesul politic ce se desprindea pe atunci dintr'însa (p. 107); mai ales prin studiile revoluţionare, ca acela despre „Starea ţăranilor", basat pe idei care anticipau teoriile lui Buckle şi Draper (pp. 108–110).

II. *Mişcările revoluţionare din 1848-9.*

1. Mişcările din Iaşi, din Bucureşti şi revoluţia din Ardeal se desvoltă, într'o înlănţuire logică, prin două capitole (V şi VI). În cel d'întâiu se agită tineretul din *Bucovina*, grupat la foaia cu acelaşi nume, supt influenţa celor petrecute la Viena (p. 119), nu însă pentru revoluţie ci cu „un program de reforme radicale". Agitaţia se comunică de îndată tineretului moldovean, şi se notează o „intervenţie în sensul unor concesii reformiste", din partea unor consuli, la Mihai Sturdza (p. 120). Ni se dă aici cea mai nouă analisă după izvoare a mişcării neizbutite din Moldova (p. 120–8), începînd cu ridiculele adunări populare din Iaşi, cu memoriul redactat de boieri, „un decalog radical", dar prolix şi haotic, – de caracter liberal, nu naţional (pp. 122–3) –, represiunea aspră şi energică a Domnului, necruţînd rangul, apoi lista celor exilaţi, lungă şi interesantă (p. 124–5), cu lipsa lui Kogălniceanu. Caracterul naiv şi răpedea cădere a lui „1848" în Moldova ar veni dintr'un defect de conducere.

2. La Bucureşti fiind încă linişte, se trece la *Ardeleni*, unde apare „noul fenomen revoluţionar românesc", cu frământări reformiste şi resistenţa contra unirii cu Ungaria, care fac preambulul mişcării din primăvara lui 1848 (p. 128–141). Intelectualii cari au făcut revoluţia se împart în trei categorii: cei trecuţi în ţările libere ca profesori, cei din jurul „Gazetei" de la Braşov, cu idei despre „Moldavo-Romănia", „confederaţia danubiană", cu Basarabia (pp. 129–130) şi al treilea centru, Blajul, unde se afirmă, pe urmele lui Inochentie Micul, „dreptul de a constitui o naţie". Semnalul se dete din Braşov, pentru „revendicări legale". Fiindcă presiunea maghiară pentru unire devine tot mai violentă, Guvernul austriac îngăduie Romînilor să-şi manifeste voinţa ca naţie deosebită, într'o adunare fixată pentru 3/15 Maiu; ea se pregăti din Sibiiu, unde se făcuse prima concentrare ardeleană, aflin-

www.dacoromanica.ro

du-se acolo și „revoluționarii moldoveni"; dar ei erau pentru „libertate", fie și supt steagul Ungariei revoluționare (p. 133). Ca în ceasurile mari ale nației, cele două Biserici ardelene merg împreună, și se distingea de pe atunci prestanța lui Șaguna.

Urmează cea mai edificatoare descriere a Adunării de la Blaj din 2-5 Maiu, în care ideia romană avea să biruie asupra spiritului de „pură ideologie liberală" de la Paris, în fața mulțimilor venite să audă „vestea desrobirii mult așteptate" (pp. 135-7); nu se omite rolul lui Murgu în Banat și al delegației trimese la Împărat (p. 138-141).

3. Centrul mișcării românești se mută în timpul verii la *București;* ea se înfățișează pe larg (p. 142-84), folosind prețiosul material editat în *Anul 1848,* de la originile ei, aflate în „Asociația literară a României" și în Societatea studenților romîni de la Paris, ambele de caracter pan-românesc, analisate în componența și în legăturile cu fruntașii Franciei. Izbucnirea revoluției, care fusese întîrziată cu trei luni, din causa neizbînzii celei din Moldova, primia acuma îmbold de la cea ardeleană; o mare fierbere în spirite precedase, pentru care se trimeseseră comisari de Rusia și Turcia pentru a o preîntîmpina (p. 146-50). Tineretul se depărtase de Bibescu (pp. 112-2, 114).

Se distinge partea lui Eliad și a lui Bălcescu în redactarea proclamației de la Izlaz (p. 151-2) și împrejurările în care, după atentat, a doua grupă de agitatori ridicînd poporul din București, Bibescu abdică, după ce primise Constituția, dar Guvernul provisoriu instalat se premeni de vre-o trei ori (p. 155-8). Urmează lovitura reacționară a moșierilor, condusă de Odobescu și Solomon, neizbutită, înmormîntarea victimelor cu pompă, ca la Berlin, pe cînd Rușii, supărați de inacțiunea Porții, treceau Prutul la 21 Iunie, chemați în secret de Mitropolitul Neofit, al cărui rol de giruetă politică este relevat de mai multe ori (p. 160). „Guvernul fără prestigiu" fuge și se întoarce, dar nu va încerca nicio acțiune serioasă: Constituanta nu se convoacă, problema agrară se discută fără plan și directive (pp. 165, 171-3); se părăsia chiar ideia republicană, la cererea comisarului trimes de Poartă, Soliman, instituind în grabă o Căimăcămie din aceleași persone. De fapt, această revoluție „de discursuri, proclamații, deputații și necontenite sfășieri interne" (p. 176), nedînd nimic pentru „poporul" la care „se făcea necontenit apel", în

www.dacoromanica.ro

afară de „forfotirea unui entusiasm ieften", era „moartă de cînd îngenunchiase înaintea omului trimes de Sultan" (p. 173).

Urmează lichidarea lamentabilă: Soliman-Paşa este desavuat de Poartă şi alături de el se trimet alţi doi: Fuad şi Duhamel, spre a restabili ordinea Regulamentului, pe care revoluţionarii abia acum se credeau datori să-l ardă, împreună cu arhondologia; un cuvânt bun pentru miliţie şi pompieri, cari au dat „o bătălie în toată forma" (p. 178). Dorinţa lui Magheru de a repeta pe 1821, pentru „onoarea revoluţiei", cu voluntari în Oltenia, nu s'a realisat, dar încercările de resistenţă ale ţăranilor pe alocuri fac dovada că ei începeau a înţelege folosul ce ar fi venit din mişcarea mai bine condusă (pp. 180-1). Se aminteşte convenţia de la Balta-Liman, care aduce Domnia pe şapte ani şi ocupaţia ruso-turcă, fără a se atinge chestia Orientului sau acţiunea diplomatică din care a resultat.

4. Cartea I-a se încheie cu *revoluţia Românilor din Ardeal* (cap. VI), pe care intelectualii de acolo n'au încurcat-o cu teoriile lor; provocările regimului unguresc instalat cu sila în Ardeal au silit pe ţăranii romîni la înarmare, la 13 şi 24 Septembre (d. 186), găsind un conducător în Avram Iancu şi tovarăşii lui, dar cărturarii stătură de-o parte, constituiţi în „Comitet de pacificare" (p. 188). Nu s'a dat loc aici resistenţei cu armele şi întregil acţiuni eroice a legiunilor româneşti din munţi, dar se urmăreşte acţiunea politică, în care rolul lui Şaguna sporeşte, după misiunea lui la Bucureşti, unde veni să cheme pe Ruşi în Ardeal. La Olmütz el aduse Împăratului „un nou program în numele Romînilor din toate provinciile habsburgice", cari se cereau reuniţi într'un singur organism, supt „Marele Duce al Romînilor" care avea să fie chiar Împăratul (p. 191). Se regretă însă că Romînii n'au lucrat nici după aceia solidar în 1849.

Concepţia organică a sintesei pentru această epocă se simte la fiecare moment de samă: acţiunea de conlucrare a lui Bălcescu cu Ungurii (p. 192), de la care obţine o serie de concesii pentru Ardeleni (p. 200-3) şi larg interes pentru acţiunea panromânească a Hurmuzăcheştilor (p. 194-5).

2.

I. *Chestia românească devine problemă europeană.*

1. Revoluţia cu scopuri *liberale*, neizbutind în ţară, se strămută pe plan internaţional, prin propaganda necontenită a emigraţilor

www.dacoromanica.ro

aruncați în toate părțile (cap. VII), dar mișcarea se poate zice, din cele arătate în capitolele următoare, că și-a schimbat și caracterul, odată cu domiciliul, părăsind grogramul liberal pentru cel național al *Unirii*, de și trebuie să admitem unele excepții. Din nefericire tendințile nu se unifică, iar grupările se deosebesc tot mai mult: cel conservator cu Eliad, și Tell, apoi comitetul unic de Munteni și Moldoveni de la Brașov, cum și altele ce se vor forma ulterior; rolul diverselor misiuni: Ioan Maiorescu, la Frankfurt, stăruind pentru o Dacie supt protecție germană (p. 198), N. Bălcescu continuă acțiunea lui de mediație, Golescu și Dimitrie Brătianu la Londra, cu interesantul memoriu adresat lui Palmerston (pp. 204-6). Cap. VII se poate socoti ca fiind cea mai largă sintesă ce s'a dat frămîntării exilaților, a dibuirilor către un scop cu ideile nelămurite deplin și năzuințli de a da un front unic, condus de un „dictator revoluționar" (p. 209).

Expunerea se întrerupe un moment spre a descrie ceia ce se făcea acasă supt îndoita ocupație care apăsa greu Principatele (pp. 211-220), cu secătuirea Vistieriei, umilirea Domnilor față de generalii ocupației și de consulii ruși. Știrbei era silit a-și lua un Ministeriu care dădea „una din ultimele icoane ale Fanarului dispărut", — să adăogăm și noile incuscriri ale Știrbeilor și lui C. Cantacuzino cu Greci proaspeți: Mavros, Vellara, Plagino (pp. 212-3). Se găsesc mari calități lui Știrbei: „administrator de talia lui M. Sturza", și se dă tabloul realisărilor lui bune (pp. 216-8), precum și legătura sinceră ce unia la început pe cei doi Domni, — mai tărziu prietenia lor se strică —, dar cu atitudine deosebită față de revoluționari (pp. 214-6).

2. Propaganda pentru causa românească în Apus slăbi în 1851-3; se relevă însă acțiunea lui Bălcescu la Londra, și cu Ungurii, dar cu gîndul la marile lui lucrări istorice, și profetica lui cugetare, din care scapără idei geniale cu privire la revoluție (p. 222)[1]. O nouă acțiune a periodicelor (p. 223), dar mișcarea emigranților se îndrepta acum „pe linia complotului democratic contra tuturor dinastiilor", supt conducerea lui Mazzini. I. Brătianu edita „Republica romînă", prin care ruptura emigranților cu

[1] Principiul expus de el că „revoluția iese dintr'o lungă înlănțuire" se asamănă cu acela aplicat de Tocqueville Revoluției francese, cu patru ani mai tărziu, în *L'Ancien Régime*, 1855.

www.dacoromanica.ro

Ştirbei devine fără leac. Desbinarea se arată şi între Ardeleni, cari, fără a fi tras folos din amestecul unor revoluţionari munteni (N. Bălcescu, I. Brătianu), duc mai departe acţiunea lor, nesolidar, pe confesiuni; Şaguna începe totuşi a culege roadele conducerii spirituale şi energiei cu care luptă pentru Biserica sa (p. 229). Un mare fenomen politic este semnalat aici, de d. N. Iorga, de ordin european, dar cu adînci efecte asupra revoluţionarilor noştri: neizbînda atentatului Orsini însemna că ideia „revoluţiei mondiale" se năruie, şi *emigranţii noştri trebuiau să-şi schimbe sistemul;* al doilea mare fapt ce se pune în lumină aici este atingerea resultatului propagandei făcute de emigranţi: *causa românească ajunsese cunoscută,* ca şi cea ungurească sau polonă, în Apus; în afară de izbîndă, luptătorii cîştigaseră mult ca experienţă politică, disciplină şi cugetare. La urmă o privire asupra activităţii celor doi Domni înainte de crisa războiului Crimeii, cu luminoase trăsături din starea de spirit a lui Grigore Ghica, surmenat de agitaţia pătimaşă a boierilor (p. 232).

3. Legăturile necesare cu deslănţuirea războiului Crimeii şi urmările lui imediate pentru soarta Principatelor, a ocupaţiilor militare, a schimbărilor în cîrmuire şi revenirea unei părţi dintre emigranţi se cuprind în cap. VIII, „Problema românească adusă înaintea Europei", unde ele se desvoltă pe liniile politicii marilor Puteri în chestia Orientului. Efectele ocupaţiei ruseşti şi ale retragerii se expun pe larg (pp. 239-48), pentru cei doi Domni, nevoiţi a se retrage din Scaun, pentru miliţii şi emigranţii ce încearcă să între în ţară supt protecţia oştilor turceşti, — se disting trei tabere: cei de la Paris, cei de la Şumla, cu Eliad-bey, care-şi ia rolul de şef, în jurul lui Omer-Paşa, plănuind şi o legiune românească (p. 250), şi cei veniţi la Vidin. Urmează împrejurările dublei ocupaţii austro-turce, fixată prin Convenţia de la Boiagi-chioiu, supt care se rechiamă cei doi Domni (pp. 251-60), raporturile lor cu Puterea ocupantă şi cu emigranţii, cari erau siliţi a pleca din nou, şi se încheie cu expunerea programului de idei sănătoase şi reforme solide al lui Barbu Ştirbei, pornind de la realităţi şi preconisînd chiar o Constituţie, cu Domnie ereditară şi cu multe instituţii noi.

Acestor două capitole fără îndoială nu li poate adăuga nimic; două personagii iese de aici cu prestigiul sporit: un *ideolog,* N. Bălcescu, prin uimitoarele lui anticipări în concepţia istorică,

www.dacoromanica.ro

şi prin conştiinţa că opera sa asupra lui Mihai Viteazul „pune piatra de temelie a unităţii naţionale“ (pp. 221, 226), şi un *realist,* Barbu Ştirbei, înţeleptul chibzuitor al progresului viitor, prin „împăcarea ideii cu nevoile vieţii intelectuale şi materiale ale naţiei, cu tradiţiile, obiceiurile, convingerile şi credinţa lui religioasă“, — cuvintele sale proprii, citate de autor (p. 263).

II. *De la Congresul din Paris până la Unirea prin Romîni.*

1. Dacă din cele două capitole precedente s'a făcut deplin dovada că, astfel, chestia românească s'a ridicat în faţa Europei numai ca o chestiune naţională a Sud-Estului, care-şi cere urgenta resolvire prin voinţa fruntaşilor naţiunii din cele două ţări, — iar nu ca o latură de pur interes diplomatic a „chestiunii orientale“ —, din cele ce urmează (cap. IX şi X) resultă clar că nu respectul principiilor liberale din partea Europei avea să aducă Unirea, mai întâiu personală, apoi definitivă, a Principatelor, ci aceiaşi voinţă a Naţiunii.

La conferinţile preliminare din Viena, „Rusia trecea pentru prima oară pe planul naţiunii româneşti“, admiţând a se ţinea samă de „dorinţile ţării“ (p. 265), cînd represintantul Franciei punea clar chestia Unirii şi a prinţului străin (p. 266), dar ideia consultării Romînilor o dăduse Colquhoun, pus de Guvernul engles, încă din anul 1854 (p. 267).

Pe cînd, la sfirşitul lui 1855, Dimitrie Brătianu avea noi succese în Anglia şi Ioan Brătianu demasca, într'o broşură cu „strălucite pagini de istorie“, politica de expansiune a Austriei (pp. 269-271), căderea Sebastopolului „electrisa“ naţia moldo-romînă la Iaşi, unde Domnul lăsa libertatea de scris „oamenilor de la 1848“ (p. 271).

După revelaţii recente ale istoricului engles Temperley, autorul aduce faptul nou că, pentru Apus, „ideia Unirii“ n'a pornit de la Francesi, ci de la Englesi, de la ministrul Clarendon, pe care-l convinsese Dimitrie Brătianu, la Napoleon al III-lea, care o va folosi în legătură cu planurile sale italiene. Anglia însă n'a susţinut-o, din causa puternicului Stratford Redcliffe, ambasadorul ei la Poartă, care o combătea pe motivul că prin Unire s'ar cîştiga independenţa. Austria profită spre a impune la conferinţa din Viena textul ministrului său Buol (pp. 273-4).

De la conferinţa din Viena chestia Principatelor trece la cea din Constantinopol, unde, cu toate că aderarea Domnilor la

www.dacoromanica.ro

Unire se exprimă hotărît, iar, în Iaşi, printr'o „adevărată Adunare Naţională", se fixează Protocolul care suprimă Regulamentul, dar răspinge Unirea şi consfinţeşte, printr'un act european, încălcarea autonomiei de Poartă, Principatele fiind declarate „provincii" şi parte integrantă din Imperiul Otoman (pp. 276-8).

2. Deschiderea Congresului din Paris, în Februar 1856, sili pe emigranţii munteni să lucreze mai intens; se presintă pe larg şedinţa Congresului acordată chestiunii, dar ea se amînă pentru o zi din April, cînd birui ideia consultării ţărilor printr'o Comisiune specială şi Divanurile ad-hoc; se decide evacuarea oştilor austriece (p. 281). Era util, pentru edificarea cetitorului, a se da în resumat condiţiile oferite nouă în Congres.

Soluţia consultării ţărilor însemna că astfel „chestia românească era mutată acasă" (p. 285) şi că „Unirea ţărilor libere se va face prin Romîni" (cap. X). Lupta cea grea se va da în Moldova, unde o nouă clasă de „modeşti intelectuali" vor fi făuritorii Unirii, la ei alăturîndu-se şi boierimea din provincie (p. 289). În contra grupului resistenţei, patronat de Teodor Balş, se danţa hora Unirii pe stradă (p. 292), pe cînd Caimacamul Al. Ghica era favorabil Unirii (p. 293). Din ciocnirea tendinţilor opuse în ce priveşte Unirea, atît în ţară, între unioniştii moldoveni şi adversarii lor, asmuţaţi de Austria, cît şi, în lumea diplomatică, antagonismul franco-engles, cu atita măestrie înfăţişate în desvoltarea lor de autor, va resulta noua credinţă că „soluţia chestiei româneşti era în mînile poporului romîn" (p. 303). Bucureştii se manifestă, la rîndul său, printr'o anticipare a viitoarelor hotăriri, în Adunarea electorală din 27 Mart 1857, fixînd *cele patru puncte*: autonomie, unire, prinţ străin... Primirea comisarilor în ţară şi acţiunea lor (p. 294-305) se înfăţişează în raport cu lupta pentru Unire. Urmează acţiunea lui Vogoride, rolul femeilor din boierime, protestul consulilor contra „mistificării grosolane", demisia lui Cuza şi resultatul alegerilor falsificate, în Iulie, cînd Ghica de abia deschidea porţile pribegilor (pp. 308-12), apoi complicata crisă diplomatică produsă de operaţia lui Vogoridi şi lovitura lui Thouvenel, cerînd anularea alegerilor; toate se expun într'o nouă lumină, cu bielşug de ştiri, ca un studiu renovat, aducînd tot ce s'a publicat până azi privitor la atitudinea Franciei, la cavalereasca şi îndîrjita luptă a lui Thouvenel şi la întrevederea de la Osborne, unde Napoleon al III-lea părăsia pe

www.dacoromanica.ro

Latinii de la Dunăre, spre a salva numai aparenţele, prin anularea alegerilor. Prin compromisul de la Osborne se călca în picioare „principiul însuşi al consultării populaţiilor, de o potrivă de scump Imperiului plebiscitar ca şi opiniei publice engleze". Neştiind secretul, cu excepţia lui Ellade, Rominii erau actori ai comediei pe care diplomaţia continuă s'o joace de formă prin consultarea celor două Divanuri alese: hotărîrile se luaseră d'inainte şi peste capul comisarilor (p. 320).

3. Alegerile dădură majorităţi unioniste în ambele ţări, — se dau note din aspectul celor două Adunări, subliniind rolul lui Kogălniceanu (pp. 321-4), dar şi „superioritatea" societăţii moldovene faţă de cea munteană (p. 325). Comisarii trimet actele şi Memorandul, Thouvenel stăruie pentru noi concesiuni, şi delegaţi ai Naţiunii pornesc iar în Apus, până în Anglia, unde se produce răsunătoarea interpelare a lui Gladstone (4 Maiu) în favoarea Unirii (p. 328-9). La Congresul reunit în Maiu 1858, Walewski joacă şi el comedia, vorbind cu energie pentru Unire, dar acceptînd prea uşor un compromis, în faţa opoziţiei făcute de Austria şi Turcia: „nu se putea ajunge mai elegant", — zice d. N. Iorga —, „la sacrificarea Unirii". Chiar soluţia împăciuitoare de la Osborne, dată atunci pe faţă, provocă discuţii violente în curs de două luni şi ceva (pp. 329-31); se ajunge astfel la *Convenţia* din 19 August 1858, ale cării puncte, necesare pentru lectorul cărţii, nu se mai repetă aici. Încă o scădere adusă posiţiei ţărilor noastre, tratate ca *provincii turceşti*, se relevă prin numirea Căimăcămiei de trei în fiecare, cu misiunea de a pregăti alegerile de Domn.

III. *Unificarea prin Domnia lui Cuza-Vodă.*

1. Alegerea şi instalarea „Domnului romîn", cu spectacolul celor treizeci şi trei candidaturi la Iaşi, în împrejurările cunoscute, dar cu ştiri şi lămuriri nouă pentru frămîntările care au dus la alegerea din Bucureşti, se dau într'o scurtă privire (cap. XI), după care vine splendida sinteză a domniei lui Cuza, într'un capitol (al XII-lea), destul de lung, dar neîncăpător pentru bogata în creaţiuni Domnie şi prea mult tulburată de pasiunile partidelor politice, supt titlul: „Lupta pentru recunoaşterea Unirii". Cuza voi să înceapă aşa de frumos, cerînd concursul tuturora, la noua operă ce era de înfăptuit, dar partidele proaspăt constituite erau

www.dacoromanica.ro

îmbătate de larga libertate politică ce li se îngăduia acum. Ion Brătianu îi răspunde să se decidă pentru una din cele două doctrine, pe cînd Domnul purta grija *unificării imediate*, cerută de Adunarea din Iaşi şi trebuia să ieie atitudine hotărîtă de la început, faţă de consulul engles, vorbindu-i demn şi energic de 40.000 de baionete ce ar putea opune Turciei, şi încheind tratatul cu Ungurii revoluţionari, prin care se ţintia la o „confederaţie ungaro-serbo-romînă" (pp. 345-9). Superioritatea de spirit a lui Cuza faţă de toţi cei ce compuneau taberele politice de „intriganţi, egoişti şi nepractici" răsare din expunere la fiecare moment de samă, începînd cu improvisarea discursurilor scurte şi pregnante, din clipa alegerii, atitudinea demnă faţă de trimeşii Puterilor Mari (faţă de trimesul Porţii, p. 352), cu „decretele ministeriale pentru reformele în sens liberal", ori cînd cere „înlăturarea luptelor de partid şi de clase" (p. 353). Cuza ni apare astfel ca acel ce poartă singur „greaua sarcină a primelor reforme" şi acţiunea „personală" a lui, adăogînd planuri de „creaţiune tehnică, asemenea cu ale lui Napoleon" (p. 355), se distinge necontenit de-asupra schimbărilor ce se petrec în Adunări şi în Guverne. Cele patru pagini de viguroasă expunere a ideilor din Mesagiul de la Decembre 1859, măreţul program decît care n'a fost rostit altul cu aceiaşi îndrăzneală cuminte, desvăluie un organisator genial, care, ascultat de ai săi, era în stare a crea, într'un deceniu de liniştită guvernare, tot ceia ce lipsia Romăniei pentru o reală modernisare. Se descopăr şi colaboratorii Mesagiului, dar ni se spune că „de la un capăt la altul acest manifest naţional poartă pecetea Domnului". Figura lui se aşează deci, înlăturînd falsa presintare ce ni dau observatorii superficiali, în seria Voevozilor „după vechea datină a lui Ştefan-cel-Mare" (p. 358).

2. Tot prin acţiunea lui diplomatică, ajutat de Negri, ştiu să-şi asigure o primire demnă la Poartă. Ceremonialul fixat atunci s'a observat şi pentru Carol I-iu. El reuşi să obţină aprobarea Unirii din partea Puterilor garante, după care Cuza presintă un nou *program de înfăptuiri*, cu Unirea „intangibilă", reforma administrativă, unificarea legilor, resolvirea chestiei rurale (p. 368). Se reliefează cu această ocasie puternica figură a lui Barbu Catargiu, demn rival al lui Kogălniceanu, căzând jertfă atentatului misterios, dar pe altă chestiune decît aceia a reformei agrare, de şi comis a doua zi după prima luptă în Adunare pe această ches-

www.dacoromanica.ro

tiune. Camera era reacţionară, în privinţa aceasta, cu liberali cu tot, şi ea votă o lege agrară a cării aplicare ar fi stîrnit răscoale (p. 372). În acea situaţie critică, necontenit hărţuit şi ameninţat de opoziţie, Cuza izbuti cu greu să dea *secularisarea*, unul din marile „acte naţionale", dar aceasta făcu dovadă, atit în interior, cît şi în afară, că „situaţia Domnului era acum deplin consolidată", — de şi Napoleon cugeta în acel moment la proiectul monstruos de a ceda „Principatele" Austriei, ca un schimb european. Lovitura de Stat, necesară pentru a se putea guverna, din 2 Maiu 1864, redată lapidar (p. 379), e precedată de Mesagiul din 14/26 Mart, care anunţa proiectul împroprietăririi şi cel de lege electorală (p. 378).

Proclamaţia adresată către Romîni mulţămeşte Puterilor garante pentru „instituţiile liberale şi binefăcătoare ce au dat ţării prin Convenţie" şi face rechisitoriul vieţii politice a „oligarhiei tulburătoare", paralisînd orice acţiune în Stat. Plebiscitul cerea de fapt numai „reforma electorală" (pp. 380-1). Statutul său va fi aprobat de Poartă şi pe Puterile Garante supt numele de „Act adiţional la Convenţie" (p. 382). Legea rurală decretată în timpul verii se critică pe scurt, în lipsurile ei grave, întocmită fără a se pregăti din timp materialul necesar (pp. 382-3, 387), contrar cu ceia ce se făcuse în Rusia.

3. Cuza îşi făcuse ilusii asupra legii electorale ce înfiinţase. Căută să contrabalanţeze Senatul boieresc, lărgind Camera pentru representanţii „noii clase mijlocii". Sesiunea fu deschisă în Decembre 1864, dar în curînd Domnul avea să se convingă de forţa sporită a opoziţiei fără sens. Mesagiul enumera înfăptuirile din cele şapte luni de Guvern autoritar, anunţînd o nouă serie de reforme şi creaţii. Se înlătură „acusaţia adusă lui Cuza că... se desinteresa de afacerile publice", cu elogioasa încheiere: „Rare ori în aşa de puţine luni s'au presintat atitea măsuri tinzînd la alcătuirea Statului celui nou". În linii sobre se dau antecedentele căderii lui Cuza, pregătită printr'o dublă conspiraţie: externă, prin călătoria lui I. Brătianu în străinătate spre a ridica în contra lui cercurile diplomatice, şi a căuta pe principele străin, şi internă, a loviturii din 11 Februar. Se relevă actele din urmă, pe aceiaşi linie a demnităţii, ale lui Cuza: misiva către Napoleon, răspunsul dat Vizirului şi Patriarhului, Mesagiul din 1865, dar şi imprudenţa de a fi anunţat, din ab-

www.dacoromanica.ro

negaţie, retragerea. Ultimele cinci pagini ni dau împrejurările detronării şi pretextele aduse de conspiratori, cari uitau „întreaga mare operă", ca şi sensul acestei „epopei naţionale care va ajunge o dramă" (p. 393).

Volumul ni dă astfel, întâia oară, sintesa marelui proces istoric al Unirii, privit ca un resultat al întregii desvoltări spirituale a Neamului, pe calea scrisului şi acţiunii politice de la jumătatea secolului al XIX-lea. Ideia Daciei, care stăpînise pe cărturarii din secolul precedent, pătrundea acum în programul politic, şi autorul o urmăreşte, de la prima ei mărturisire, până la fixarea dorinţilor poporului din cele două Principate, exprimate şi agitate cu mult înainte de votul Adunărilor ad-hoc. *Ideologia liberală* a epocii, care crease în ţările apusene atîtea curente şi partide, va forma şi la Munteni gruparea radicală cu legături mazziniene-republicane, pe cînd, în Moldova, ea colorase numai programul revoluţionar, şi, în Ardeal, aflăm numai discursul de la Blaj. Trezirea la viaţa nouă, produs al „spiritului nou", cercetat de d. N. Iorga, se manifestă însă mai puternic în acţiunea culturală, creînd literatura nouă, din care se face o armă, alături de scrierile istorice, pentru întărirea conştiinţii naţionale în lupta contra Protectoratului rusesc şi în aceia pentru Unire; prin aceleaşi arme se duce lupta pentru constituirea ca naţiune politică a celor din provinciile habsburgice. Dar cel mai de samă fenomen al epocii este: *unitatea spirituală* în limitele Daciei, realisată prin colaborări din toate părţile la revistele ce apar în diferite centre de luptă naţională. Spiritul de facţiune şi opoziţie împiedecă însă boierimea de a colabora cu Domnul în limitele îngăduite chiar de cele două Puteri apăsătoare, el produce desbinare între revoluţionarii munteni, chiar peste hotare, între Ardeleni după 1849, din rivalitatea confesională, şi va crea cele mai detestate greutăţi reformelor lui Cuza.

În nicio epocă raporturile cu „Europa" n'au fost mai frecvente şi mai temeinice pentru desvoltarea istorică a vieţii politice româneşti, în deosebi în Principate, care vor fi supt garanţia colectivă a Marilor Puteri; contribuise de o potrivă şi propaganda, intensă, de şi nesistematică, a emigraţilor, dar şi interesul care împinsese Apusul la războiul pentru „Chestiunea Orientală", în vecinătatea ţărilor noastre.

www.dacoromanica.ro

Bogate caracterisări se dau oamenilor mişcării literare şi acţiunii politice, dintre cari se disting: Eliade Bibescu, Ştirbei, Kogălniceanu şi, mai presus de toţi, Alexandru Cuza, creatorul Unirii, a cărui figură apare cu aureola celui plin de conştiinţa grelei sale răspunderi, de prestanţă şi demnitate, capabil de a inspira şi impune, chiar în atmosfera cea mai tulburată de patimi politice, reformele temeinice pe care se razimă România de azi.

N. A. Constantinescu.

Ştiri noi cu privire la mişcarea grecească din 1821

În Λόγιος Ἑρμῆς, foaia greacă din Viena (v. 1819, pp, 682-7, 730 48), şcolile din Bucureşti şi Iaşi, pomenite înaintea celor de la Chios, Smirna şi Cidonia, sînt arătate ca dincolo de falsa învăţare pur mecanică (v. Gh. P. Anghelopulos. Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον... Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε', I, Atena 1865, p. 167). Într'o scrisoare din Iaşi, Maiu 1819, se laudă Alexandru şi Mihai Suţu, presintîndu-i ca ajutători în cultură ai Patriarhului ecumenic Grigorie. Se arată cum e vorba ca un Panaioti Atanase Anagnostopulos caută să strîngă bani pentru a face o nouă şcoală în Moreia şi s'a adresat Comisului Teodor Negri. Promit a merge acolo, nu numai marii dascăli de la noi, Ştefan Duca şi Veniamin din Lesbos, dar şi Daniiil Filipide, istoricul şi geograful. Se adauge patronagiul noului Domn al Moldovei, Scarlat Callimachi.

În lucrarea lui Anghelopulos, I, pp. 227-9, şi condamnarea de Grigorie a acţiunii lui Mihail Suţu şi Alexandru Ipsilanti (11 Mart 1821), care nu a putut scăpa viaţa Patriarhului. Sînt două scrisori către Mitropolitul muntean. Tot aşa către Mitropoliţii supuşi autorităţii lui *(ibid.*, pp. 235-41. Şi scrisoarea către Ipsilanti, prin care, la 24 Mart, în numele Ţarului, Capodistria condamnă revolta; *ibid.*, pp. 246-7. Proclamaţie către „poporul Moldovlahiei", 23 Februar; *ibid.*, p. 248. Se adauge dovada că afurisenia a fost retrasă în taină; *ibid.*, p. 249 şi urm.

Tot acolo, Mihai-Vodă Suţu, Domnul Moldovei, se îndreaptă către Patriarhul Grigorie al Constantinopolului, arătînd că s'a făcut, pentru tipărirea întregii opere a Sfîntului Ioan Hrisostomul, o comisiune formată din Mitropolitul Veniamin, Vlădica de Irinupole, Grigorie, Postelnicul Dimitrie Manu, Postelnicul Iacovachi Rizu,

www.dacoromanica.ro

cu ajutorul dicheofilaxului Bisericii constantinopolitane Nicola Levidi şi al Căminarului Emanuil. Cum e vorba şi de *o colaţionare pe manuscripte*, se roagă a se comunica, şi cît mai iute, asemenea manuscripte, de la Athos şi „de aiurea" (καὶ ἄλλωνε): ele se vor restitui după tipărire, cu un exemplar în dar din ediţia plănuită. Arhiereii şi episcopii supuşi Patriarhatului ar putea să ajute, arătînd „Europei" astfel interes pentru cultură, „iubire de neam" şi devotament faţă de ortodoxie. Scrisoarea, redactată în cea mai pură limbă elenică veche, e datată din 29 Novembre 1819. A apărut întâiu în revista Λόγιος Ἑρμῆς, 1820, pp. 85-7.

În aceiaşi bogată culegere, I, pp. 349-50 se reproduc fragmente din discursurile ţinute la Atena cu prilejul morţii lui Mihai-Vodă Suţu, fost Domn al Moldovei, de arhimandritul Alexandru Licurg şi de poetul Panaioti Suţu.

Acesta din urmă spune, într'o scrisoare, că „Ţara-Românească şi Moldova ajung Mexicul şi Perul săracilor din toată Elada autonomă". Între primii eterişti, el înseamnă pe Patriarhul Grigorie, pe Mitropoliţii de Derkoi, Efes, Nicomedia şi Heracleia, pe Mihai Suţu şi Scarlat Callimachi, pe dragomanii Constantin şi Nicolae Suţu şi Ioan Callimachi. Aceasta pe lîngă fostul de Ungrovlahia Ignatie.

O notiţă anonimă pretinde că Grigorie, în legătură cu pregătirile revoluţionare din Moreia, ar fi recomandat în scris lui Alexandru Ipsilanti „cumineţenie" (p. 308): acesta ar fi vrut să-l aducă în taină la Ruşi, spre a creşte prestigiul expediţiei sale (1820), V. şi paginile următoare.

Pentru un agent al Eteriei la Vidin, în 1821, p. 375.

După o altă ştire, Patriarhul ar fi cerut sfat prietenului său muftiul, mergînd la el şi cu Patriarhul de Ierusalim, cu Scarlat Callimachi şi cu Moruzeştii, Constantin şi Nicolae (p. 376). Sfătuirile lui cu aceştia din urmă continuă (I, p. 376 şi urm.; cf. şi II, p. 14 şi urm.). Mavrocordat asigură, la 1852, că, odată cu moartea Patriarhului, s'a decis a Moruzilor, a lui Scarlat Callimachi şi a unui Gheorghe Mavrocordat. Se dau şi declaraţii ale unui om al lui Mihai Suţu; *ibid.*, pp. 384-6. Un ultul arată că trupul Patriarhului ucis a fost primit de d-rul Persiani, din suita lui Constantin-Vodă Ipsilanti; *ibid.*, p. 388.

O altă expunere presintă pe Scarlat Callimachi şi ca dăruitor al şcolii greceşti din Smirna şi ca ocrotitor al presei în aceiaşi

www.dacoromanica.ro

limbă din Viena şi ca îndemnător către Patriarhul Grigorie al reorganisării învăţămîntului elenic (II, pp. 3-4). Se combate o aserţiune a lui Kuma că, pentru a servi pe Alexandru Suţu, Patriarhul ar fi adus exilul la Lesbos al lui Constantin Moruzi (p. 41), dar nu se tăgăduieşte anaforaua patriarhală în acest sens, după dorinţa Marelui Vizir Halet.

După Memoriile lui N. Spiliadi, Lazii, cari voiau să se arunce la Dunăre contra lui Ipsilanti, ar fi făcut la Buiuc-derè cele mai mari omoruri (p. 49). Un Gheorghe Negri moare în calea spre exil, în care Scarlat Callimachi a fost gîtuit (p. 50).

După Istoria lui Spiridon Trikupis şi a lui Ioan Filimon, între primii cari fugiră au fost capuchehaielele Moldovei, Nicolae Suţu, fratele lui Mihai-Vodă, şi nepotul de soră, Ioan Schinà (p. 60). Ordinul Sultanului pentru afurisirea rebelilor e adus la Patriarhie de Dragomanul Constantin Moruzi, menit unei morţi apropiate *(ibid.)*. La 5 Mart fuge, cu fiii, fostul Domn Alexandru Hangerlì, de la Balta-Liman; pp. 61, 78. A doua zi fiul lui Vodă-Carageà, Gheorghe; *ibid.* La 22 se ucid Nicolae Scanavì[1], Mihail Manu, ginerele acestuia, fost dragoman al flotei, Marele Logofăt bisericesc Teodor Rizu, frate cu Iacovachi, şi Alecu Fotinó, fiul marelui medic al Domnului Moldovei, La 26, între alţii, trei curieri ai acestuia; *ibid.* Constantin Moruzi, primind, de la un necunoscut, o scrisoare despre revoluţie a lui Ipsilanti, o comunică, din prudenţă, lui Reis-Efendi: îndată i se va lua capul; pp. 63, 82. Apoi şi fratele Nicolae. La 4 April e jertfit şi bancherul răposatului Alexandru-Vodă Suţu, Dimitrie Paparigopol, iar a doua zi ginerele lui, Dimitrie Scanavì, şi fostul dragoman al flotei, Mihalachi Hangerlì. La 9, doi clerici ai Bisericii cari nu putuseră opri de la fugă pe domniţa Eufrosina Moruzi; *ibid.* „Pînă la 9 April" pier Banul Mavrocordat, iar, dintre Hangerlii, „fiul de Domn Panaioti", Banul Nicolae şi Spătarul Dimitrie, apoi Aga Alexandru Ralì, Gheorghe Păharnicul, Zamfir Clucerul; p. 83. Se constată jertfirea din greşeală a lui Mihai Hangerlì şi a lui Mavrocordat[2]: p. 79. Se dă şi firmanul de depunere şi exilare la Cadi-chioiu a Patriarhului; p. 64[3]. Apoi acela de alegere a noului şef al Bisericii, Grigorie fiind mutat

[1] După I. Filimon, fost Postelnic şi caimacam al lui Carageà.
[2] Un contemporan îl numeşte Alexandru, p. 119.
[3] Se arestează şi agenţii sîrbi, un arhiereu şi Avram Petrovici, p. 79

www.dacoromanica.ro

la Bostangì-başa; p. 65. Nu se primeşte fostul Patriarh Chiril, ca fiind absent la Adrianopol; de alminterea şi acesta va fi cuprins in lista de proscripţie. Iaftaua pe trupul lui Grigorie; pp. 66-8. Trikupis e sigur, după mărturii ale contemporanulor, că Grigorie a ştiut de mişcare, dar n'a aprobat-o (legenda vorbeşte şi de retragerea secretă a excomunicării (aşa şi Ioan Filimon) Noul Mare Vizir, Benderlì-Alì, şi Sultanul vin să vadă trupul „trădătorului". La înmormîntarea solemnă a trupului iea parte şi noul episcop de Bender şi Acherman, Dimitrie Sulima.

La alegerea noului Patriarh Evghenie, Bulgar, din Filipopol, care singurul declară că primeşte, era în frunte ca membrul cel mai vechiu al Consiliului fostul Domn 'Alexandru Callimachi, tatăl fiilor cari vor peri: Scarlat şi Ioan; p. 89 (Filimon). Un martur enumeră biesericile din Constantinopol profanate şi de copiii de Turci; p. 121. Acelaşi martur pretinde că *Scarlat Callimachi a fost ucis la Bolù, în Asia Mică, în ascuns, de însăşi gazda sa, din ordin secret* (ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ κατὰ μυστικὴν διαταγήν); p. 122. Aşa i se întîmplă şi lui Stavrachi Aristarchi, care fusese, după Constantin Moruzi, el însuşi, abia vre-o lună şi jumătate, locţiitor de mare dragoman, şi fiul, Nicolae, care era să fie însărcinatul de afaceri al Ţării-Româneşti, fiind, peste cîteva săptămîni, liberat din exil; *ibid.* Cel din urmă ucis e Postelnicul Negri, adus de la Bucureşti, unde fusesc caimacamul lui Callimachi, ca să fie tăiat în Fanar; p. 123.

O povestire foarte populară (spune Φλεβάριος pentru Februar) începe arătînd că vestea răscoalei din Moldova a venit la 28 Februar st. v. „de la Brăila, patru ceasuri departe de Galaţi"; p. 124. Şi iată cum se povesteşte scena lămuririlor cerute de Turci de la capuchehaiele. „Poarta a chemat îndată pe capuchehaielele Domnului, adecă prinţipului Moldovei, dintre care cel mai mare era fratele prinţipului Moldovei, aume Nicolae. S'au înfăţişat la Reis-Efendi, ministrul Afacerilor Străine, care-i întreabă: „Nu vă scrie Domnul vostru despre Galaţi? – Nu ştim, nici nu ni scrie. – Noi avem ştire că la Galaţi ghiaurii au ucis pe Turcii ce se aflau acolo. A răspuns Nicolae că *în acel loc nu lipsesc luptele între ei, de oare ce urmează pentru femei*".

„Galaţii sînt schelea Moldovei; Turcii nu sînt stabiliţi (σταμπιλίτοι) acolo, ei fac numai negoţ cu corăbiile lor şi duc grîne. Aşa au răspuns capuchehaielele şi s'au retras la casele lor, căci

www.dacoromanica.ro

locuiesc pe Bosfor. Se întîmplă că la 1-iu Mart cade un curier al prințului la dînșii și li spune: „Îndată să plecați din Capitală (ἀπὸ τὴν καπιτάλα), de oare ce a venit Alexandru Ipsilanti și avem război cu Turcii, înțeleasă (ἐννοουμένη) fiind și Rusia. Îndată ei s'au suit pe corăbii spre Odesa, și-au lăsat casele, fără să iea cu dînșii lucrurile lor prețioase. Iar Turcii credeau că se află în casele lor.

„La 2 Mart a trimes Poarta la casele lor să-i prindă, cînd a aflat că și în Iași e răscoală și că s'a coborît Ipsilante (Ὑψηλάντε): au început să-i caute pe la țară (εἰς ταῖς καμπάνιες), pănă s'au încredințat că au fugit în Rusia. La 8 Mart li-au pecetluit casele, adecă le-au confiscat (τοὺς κονφισκάρισαν) îndată."

Urmează, în aceiași formă naivă, întrebarea către ministrul Țarului, Strogonov, dacă Rușii fac războiu. „Cum a lăsat pe Ipsilanti? – El e răsculat, și nu Rusia l-a trimes, dar nici n'are nevoie Rusia de astfel de armate (ἅρματα), de oare ce are un milion de baionete (μπαγιονέτες) ca să luptăm cu orice dușman". Sultanul e presintat ca dînd o proclamație (προκλαματσιόνε) către „popor" (πόπολον) că au de gînd creștinii ca de Paști să aprindă Chrysopolea pentru ca, Turcii alergând acolo să stingă, în Constantinopol Musulmanii să fie măcelăriți.

Cu o cunoștință perfectă a Fanarioților se dă definiția celor uciși. Nicolae Scanavì Postelnicul, Mihail Hatmanul, fost dragoman al flotei în 1815, Negri, – Teodorachi Nerulos, cumnat după nevastă al lui Scanavì și fost și el dragoman al flotei, în 1807, — Alecu Fotinò: „el venise din Iași ca să meargă la prințipul Scarlat Callimachi, – în ceasul cînd l-au dus să-l taie, el a strigat: „Grecilor, luați pildă de la mine, nenorocitul", — negustorul Dumitrachi Celic (Τσελίκην), și sentința (σεντέντσα) spunea că el era să „fie Capudan-Pașa", curierul (τὸν κοριέρην), prințipului Suțu", patru creștini necunoscuți": „suma 10".

Autorul, de sigur, un Ionian, știe de exilarea în Asia a „dragomanului Callimachi. „(Se puse) caraulă la toată familia prințipului Callimachi, atunci cînd îl făcuseră prințipul Valahiei, și aștepta să fie congresul, cu Rusia, de oare ce era și el orînduit de Sultan"; pp. 126-7.

Pocnit de pistoale; Sultanele se plîng că nu pot să doarmă. Vizirul Musa-Pașa e înlocuit cu Șain-Pașa. Acesta ordonă să nu se mai ție arme, supt pedeapsă de spînzurătoare. Dar din nou

www.dacoromanica.ro

vine la putere Musa, şi reîncep înarmările. Ordin ca Turcii să nu aibă decît relaţii de afaceri cu Grecii.

Urmează catagrafia Grecilor şi neaşteptata decapitare a dragomanului Moruzi. La noua listă de morţi se înseamnă că negustorul Antonachi Zira (Ἴζιρά) „avea să ieie de la Guvern 200.000 de lei", iar „fiul lui Ştefanachi circa (τσίρκα) 150.000, negusrorul Paparigopol peste un milion". Se înseamnă apoi Banul Panaiotachi, omul lui Suţu, Ciorbatoglu din Scutari, şi el mare bogătaş, ca să-i ieie averea, 4 oameni din Hydra, 6 băcani, 4 suiulgii (σουλιζίδες), cum li se zice, cari aduc apele de departe, arhitecţi *(sic)*, supt cuvînt că voiau să ţotrăvească apele; prinţipul Mihail Hangerlì, care a fost Mare Dragoman al flotei în 1808, Aga Alexandru Rali, care a fost *chargé d'affaires* (σαρζενταφαΐς) la Paris în 1810; Păharnicul Teodorachi de la Terapia; Păharnicul Dereccì-başa (δερακτσίμπασι) de la Arsenal (ἀρσανάν); 4 săraci *(sic)*. Suma: 28".

Sultanul porunceşte să nu ucidă „poporul", căci o va face el, după listă (pp. 127-8).

Începe procesul Patriarhului, care ar fi declarat că „a trăit şaptezeci şi şapte de ani şi pănă acum n'a cunoscut în vre-o zi din viaţa sa bucuria". Povestitorul crede că Grigorie, dus la moarte, avea aruncată pe el o mantie ca să nu se vadă mînile legate. Se mai notează apoi, cu călugări „săraci", „veniţi de la Adrianopol", o serie de cinsprezece ucişi. Evreii, tîrînd trupul Patriarhului, strigă: „Să se coboare Hristos ca să te învie".

Noua listă de sînge cuprinde pe: arhiepiscopul de Claudiopole, Banul Mavrocordat, Spătanul Dimitrachi Hangerlì. Banul Hangerlì, Nicolae, fratele prinţipului, care a fost în Rusia şi a scăpat el singur din familia sa: avea, cînd l-au „spînzurat, şaptezeci de ani", apoi Marele Logofăt Ştefanachi Mavroiani, Frederic spiţerul, supus austriac, pentru că s'a găsit o scrisoare de recomandaţie (ρεκομαντατσιόνε) pe care o trimesese fiului lui Fotinò tatăl lui"; 4 săraci creştini; 2 băcani, 6 Rumelioţi, 8 călugări. Suma: 32".

Amănunt nou, interesant pentru toată viaţa Imperiului. Vin cei 1.500 de matrosi, din Hydra şi Psara, ca să între, după obiceiul anual, în flota turcească; nişte vase europene îi întorc înapoi cu vestea uciderii Patriarhului; p. 130.

Se arată cum a început revolta în Moreia şi insule: s'ar fi poruncit ca în cea d'intăiu să fie cruţaţi doar copiii pănă la şapte ani. Nouă listă de morţi, cu cei patru curieri moldoveni; *ibid.*

www.dacoromanica.ro

„Complot" (κομπλότο) turcesc pentru uciderea creştinilor, dar îi opreşte frica de cele 600 de corăbii creştine de la Galaţi. Între cei ucişi, „robul beiului Mainei", „arhitectul Arsenalului, anume Comianò: arsenalul îi datorià 150.000 de lei; al doilea arhitect al Arsenalului; 8 Hydrioţi cari serviau la arsenal"; p. 131. Se răspîndeşte vestea că ghiaurii de la Stavrodrom au luat Arsenalul (26 April); pp. 131-2. Sînt ucişi „Varelcibaşa *(sic)* Arsenalului, 8 arhitecţi ai zidurilor (τοιχοκτίσται), 12 arhitecţi suiulgii, tufeccibaşa lui Carageà, 3 seizi ai capuchehaielor..., 6 Sclavoni". La 30 April, cu fostul Patriarh Chiril, „Gaşpar Zaraful, protosinghelul, 12 popi, 16 protogheronţi".

Pornirea oştilor spre Dunăre e anarhică: merg pe caice pănă la Fanarachi, şi nu de-a dreptul spre vase. Strogonov, care se abate la Buiuc-derè, e rugat să se afle la Stavrodrom ca să nu fie atacat. Se prădă totul în cale; se ucid femei. Din casa însărcinatului de afaceri rus Fonton ieau 7.500 de lei. Profanează o biserică.

Cei ucişi la 6 Maiu: „beizadeà Nicolachi Moruzi, dragomanul Flotei; 8 Hydrioţi, cari se aflau ca matrosi la Arsenal, şi Rumelioţi aflători acolo, 6 călugări προκομενέστατοι („foarte procopsiţi"); 7 arhitecţi de zidiri, 6 băcani moraiţi, ce se aflau acolo (ἐν καταστάσει).

La 11: „Dimitrachi Scanavì, ginerele lui Paparigopol, fiul lui Paparigopol, 6 băcani moraiţi, 6 Sîrbi negustori, 4 ciobani ce păzesc turmele, 6 negustori din Nicomedia, 4 arhitecţi de zidiri. Suma: 28.

La 26: „8 Moraiţi negustori, 6 călugări, 7 Epiroţi, 5 săraci necunoscuţi; 7 Imperiali (Ἰμπεριάλους), pe cari i-au adus de la Dunăre; i-au prins de pe o corabie imperială, şi n'a fost cu putinţă să-i scape internunţiul. Suma: 33."

Se mută cu sila 700 de „străini" în Asia, „la cetăţi". Pe o corabie imperială care pleca se găsesc, prinşi de ancoră, „28 de înecaţi, legaţi unul de altul de mîni".

Morţi de la 28 Maiu: „arhiepiscopul de Sozopole, arhiepiscopul de Myriophyton, arhiepiscopul de Ganos şi Chora, 8 călugări, 9 băcani moraiţi, 8 săraci, 6 meşteri ce aduc apa, 12 aduşi de la Anhial. Suma: 46".

Seara, încercare de a striga foc, „ca să vadă ce fac Grecii". Alţi 900 de meşteri străini trimeşi în Asia, 68 de copii turciţi.

La 3 Iunie, două corăbii de războiu ruseşti se opresc înaintea

www.dacoromanica.ro

casei lui Strogonov, la Buiuc-derè. S'ar fi dat ordin ca „ele să nu fie lăsate a fugi"; p. 134.

Morţii de la 4 Iunie: „arhiepiscopul de Derkoi, arhiepiscopul de Tîrnova, arhiepiscopul de Tesalia, arhiepiscopul de Adrianopol, 6 băcani arvaniţi, 7 arhitecţi de zidiri, 6 casapi, 5 arhitecţi de ape, 2 din Nicomedia, Banul Filidor, Serdarul Ioan, 28 meşteri epiroţi, Păharnicul lui Moruzi, 7 călugări. Suma: 48"; pp. 134-5.

Iar încercarea cu focul şi prada unor biserici. „Complot" de băieţi tineri, cu Evrei, ca să ucidă pe raiale: ei distrug Panaghia de la Egri-capì şi Sf. Nicolae de la Giupelì. „Şi *Vlah-Seraiul şi biserica* le-au făcut una cu pămîntul." Lista acestor distrugeri e de cel mai mare folos pentru cercetările arheologice. A doua încercare de a sparge şi Patriarhia. Unele biserici se răscumpără de la Ieniceri. Participă Evrei, cari bat cu pietrele pe creştini. „Guvernul tace la toate acestea"; pp. 135-6,

Ultima notă de morţi, la 18 Iunie: 4 bărbieri (μπαρμπέριδες), 8 Epiroţi, 6 săraci, 8 călugări, 8 arhitecţi de zidiri, 6 casaşi, *(sic)*, 9 negustori moraiţi. Suma: 49"; p. 136.

Se încheie povestirea, a cării întrerupere e regretabilă, cu asigurarea că Asiaticii din Aivalì s'au coborînd, ucigînd 4.000 şi luînd în robie 12.000, aşa că se vînd sclavli la Constantinopol, — şi la Casandra —, cu preţul de 25 lei fata sau băiatul [1].

N. Iorga.

Despre iconografia Domnilor romîni din veacul al XVII-lea

În „Analele Societăţii Academice Romîne", VII, din anul 1874, D. A. Sturdza încercase a întocmi o bibliografie a portretelor Domnilor romîni.

Majoritatea gravurilor descrise au fost acceptate şi de critica modernă ca înfăţişînd, în mod mai mult sau mai puţin exact, chipurile diferiţilor Voevozi cari au domnit în ţările noastre.

O serie de portrete din veacul al XVII-lea [2] sînt însă mai

[1] O folositoare notă asupra statutelor Eteriei; *ibid.*, pp. 335-8

[2] Găsite întâiu de Nicolae Bălcescu şi descrise în *Mogazinul Istoric pentru Dacia*, IV, pp. 218-19.

www.dacoromanica.ro

mult decît suspecte, de şi au figurat adesea, chiar în manualele noastre didactice, ca autentice.

Este în deosebi vorba de aşa-zisele chipuri ale lui Grigoraşcu şi Istrate Dabija, pe care d. I. C. Filitti le socoteşte ca „bine dobîndite pentru iconografia noastră", într'un interesant articol publicat în „Convorbiri Literare", anul 56 (1929).

Gravurile în chestiune sînt:

I. O foaie volantă, gravată în aramă, executată de un artist mediocru, Johann Hoffmann, şi reprezentînd pe „Gregorius Sika *(sic!)* Principe al Moldovei *(sic!)*". E un călăreţ, purtînd un coif împodobit cu pene, costum tipic unguresc din această vreme (v. Pl. 2).

II. O serie de gravuri, executate tot în aramă şi publicate, cu sute de alte planşe, în lucrarea lui Galeazzo Gualdo Priorato: *Historia de Leopoldo Cesare*, Viena G. B. Hacque, 1670-74, 3 vol. în 2^0.

Gravurile răzleţe provenind din această operă monumentală se găsesc adesea pe piaţă; cu mult mai rare sînt însă cele trei volume complete [1].

Vol. I (1670).

a) Stefano Giorgizza Principe di Moldovia. A. Bloem dell Bianchi scul.

b) Constantino Serbano Principe di Vallacchia & A. Blouem deli. Il. Bianchi fec. (v. Pl. 3).

c) Gregorio Gika Principe di Moldovia & Anno 1664 *(sic!)* (Grigore Ghica nici n'a domnit în Moldova), I. Toorenvliet de I. G. Bouttants Univers: Vienens: sculp. fc. (v. Pl. 4).

Vol. II (1670).

d) Giovanni Grigorio Gika Principe di Valacchia, 2^0 Anno 1663. A. Bloem del. Cor. Meyssens, Fc. Vienna.

Vol. III (1674).

e) Giorgio Stefano principe di Moldovia & I. A. Böner s. Este de fapt o copie prost executată după un portret al lui Mihai Viteazul de Dom. Custos.

---

[1] Se găsesc la Grumăzeşti, împreună cu o lucrare despre Împăratul Ferdinand al III-lea, de acelaşi autor, — exemplare provenind din Biblioteca Arhiducelui Joseph, Mareşalul din timpul războiului mondial.

www.dacoromanica.ro

Pl. 1.

www.dacoromanica.ro

Fl. 2.

www.dacoromanica.ro

După părerea d-lui Filitti şi a altor istoriografi cari s'au ocupat de aceste gravuri, călăreţul şi gravurile *b* şi *c* de mai sus reprezintă una şi aceiaşi persoană. Aşa credem şi noi.

Chestiunea se naşte însă: cine ar putea fi această persoană? Este oare Grigore Ghica I, ipotesă pe care Monsignor Vladimir Ghica a binevoit a mi-o emite verbal? Este Istrate Dabija, cum crede d. Filitti? Sau este Grigore Ghica II, cum poate reieşi din textul supt călăreţ şi gravura *c*?

Un pas înainte spre soluţionarea problemei este făcut printr'o gravură în aqua forte ce reproducem aici, şi pe care am găsit-o recent la Berlin. A fost executată de vestitul gravor Stefano Della Bella, născut la Florenţa în anul 1601 şi decedat, tot acolo, în Iulie 1664 (v. Pl. 1).

S'a crezut că gravorul călăreţului va fi văzut pe unul dintre Domnii noştri în Ungaria, în timpul campaniei din 1664, care s'a terminat, pentru ai noştri, la 20 Iulie, cu bătălia de la Levencz.

Stefano Della Bella n'a putut fi însă în Ungaria pe acel timp; era atunci grav bolnav la Florenţa, unde fu înmormîntat în ziua de 23 Iulie, trei zile după bătălia menţionată.

Este deci evident că gravura şi desemnul eventual care a servit ca model pentru gravor sînt anterioare campaniei menţionate. Ar exista o slabă posibilitate ca un desemn-model al unui artist necunoscut să fi fost executat în Ungaria în cursul campaniei din anul 1663 şi apoi gravat de Stefano Della Bella în ultimul an al vieţii lui. Socotim aceasta însă ca puţin probabil, şi iată de ce:

Biografia artistului nostru este bine cunoscută. N'a fost niciodată în regiunile noastre sau în alte ţări din Răsărit.

Moda din acea epocă era însă pentru costume orientale. Amintim numai un exemplu, — cel mai cunoscut —: toate tipurile orientale desemnate şi pictate de Rembrandt.

Della Bella a desemnat şi el multe costume orientale, două ambasade polone, la Roma în 1633 şi la Paris în 1645, un însemnat număr de Unguri, Turci ş. a. m. d.

Între 1640 şi 1647 artistul nostru era stabilit în Franţa. În anul 1647 a făcut o călătorie în Ţările-de-Jos. Restul vieţei o petrecu în oraşul său natal, la Florenţa, la Roma şi în alte oraşe italiene.

Gravurile lui au fost toate examinate cu o deosebită atenţie, inventariate şi clasate de doi biografi conştiincioşi, Ch. A. Jou-

www.dacoromanica.ro

berl: *Essai d'un catalogue de l'oeuvre de d'Étienne de la Bella, peintre et graveur florentin*, Paris 1772, *şi* A. de Vesme: *Le Peintre-graveur italien*, Milan, Hoepli 1906.

Primul dintre aceşti doi biografi a încercat să dateze gravura care ne interesează (Joubert, No. 175, 8; de Vesme, No. 277), propunînd, fără nicio raţiune, anul 1651. Noi credem că este anterioară cu cîţiva ani, datînd din epoca şederii artistului la Paris, deci între 1640 şi 1647. Iată de ce: Face parte dintr'o serie de unsprezece foi, reprezintînd „Les Maures, Hongrois, Asiatiques & Africains à cheval" (Joubert, p. 170) sau „Cavaliers nègres, polonais et hongrois" (de Vesme, p. 149). Niciuna din aceste gravuri nu este datată. Unele poartă însă semnătura: S. D. Bella F(ecit). *Cum priuilegio Regis.* Nu poate fi vorba de alt rege decît cel al Franciei, Ludvic al XIII-lea sau Ludvic al XIV-lea, de oare ce artistul n'a trăit în nicio altă ţară avînd un rege.

Admiţînd deci acest raţionament ca temeinic, stabilim ca limite pentru gravura cu călăreţ anul 1640, cînd Della Bella sosi în Franţa, şi anul 1647, cînd părăsi acea ţară, sau chiar 1651, propus de Joubert. Este deci în tot casul imposibil ca Ungurul reprezintat să fi înfăţişat chipul Domnului Grigore Ghica, care s'a suit în scaun în anul 1660, sau al lui Istrate Dabija, care deveni Domn abia în 1661.

Credem mai degrabă că gravorul Johann Hoffman va fi văzut un exemplar al aquafortei lui Stefano Della Bella, veche atunci de cel puţin treisprezece ani. A copiat-o în aramă în anul 1664, adăugînd textul: „Bildnis Gregorii Sika, Fürstens der Moldau so sich ietzige Zeit bey der Türckischen Armada befindet &[1]".

Editorul operei lui Gualdo Priorato, la rîndul său, a avut nevoie, vre-o cinci sau şase ani mai tărziu, de chipuri de Domni romîni, pentru împodobirea istoriei lui Leopold I-iu.

A găsit nişte gravori cu totul inferiori din punctul de vedere artistic, cari s'au inspirat din chipul zis „Gregorius Sika", resultatul fiind botezat „Constantino Serbano" şi „Gregorio Gika". Aşa-zişii artişti s'au folosit de alte modele tot aşa de puţin exacte: Mihai Viteazul a devenit Gheorghe Ştefan, al doilea portret al

[1] Călăreţul a fost copiat şi în faianţă în Ţările-de-Jos. Am aflat o placă de Delft la Museul Czartoryski din Cracovia, fără text însă. Gravura lui Stefano Della Bella va fi servit ca model.

www.dacoromanica.ro

Pl. 3.

www.dacoromanica.ro

Pl. 4.

www.dacoromanica.ro

acestuia, și „Giovanni Grigoris Ghika" fiind de sigur tot atît de suspecți.

Eliminînd deci toate așa-zisele portrete din galeria Voevozilor noștri, nu facem, de altfel, decît să confirmăm bănuiala lui D. A. Sturdza cum că ar fi „imaginare" și a d-lui profesor N. Iorga care le-a calificat „puțin cam de fantasie".

C. I. Karadja.

O îndreptățire a „politicii de resistență" din 1919[1]

Pe basa unor hîrtii de Stat, reținute de familie, d. Gheorghe I. Brătianu expune, întregind două conferințî, dintre care pe una n'a mai putut-o ținea, acțiunea de resistență față de diplomația Aliaților în 1919. Aceasta ca „rectificare" a unor păreri curente, dintre care unele, a căror formă singură poate fi criticată, sînt și aduse înainte, căci e sigur că metodele întrebuințate de Ion C. Brătianu în luptele politice interne nu puteau duce la același resultat înaintea unui for ca acela de la Paris, oricît anume atitudini față de noi ar fi fost nedrepte, iar unele manifestări chiar jignitoare.

Autorul arată întăiu situația în care se afla restul de armată românească atunci cînd, și din causa legăturilor personale cu bunul diplomat care a fost d. Victor Antonescu, Clemenceau ni cerea să reîncepem războiul. În acel moment cred că el se înșeală crezînd că alături de manifestațiile pentru generalul Averescu ar fi fost la Iași și pentru părintele său, al cărui dispreț pentru popularitate se cunoaște (p. 19). Se revelează negocierile lui Ion I. Brătianu cu insignificantul representant al partidului conservator (C. Cantacuzino Pașcanu de la Roman), Take Ionescu n'a fost înștiințat de nimic din partea noului Guvern pe care *regele-l voise național* și Brătianu-l prefăcuse în Guvern pur liberal, și nu i se ceruse niciun sfat, pănă la o ofertă de colaborare, la care el, chemat la București pentru înțelegerea supt presidența regelui, care *acesta o dorise*, n'ar fi dat „un răspuns precis" (pp.

[1] Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București 1939, ed. „Așezămîntului cultural Ion C. Brătianu".

www.dacoromanica.ro

33-4). I se face o nedreptate înfățișîndu-l ca avocat de meserie într'o chestie națională. Dar autorul recunoaște că Take Ionescu nu voia să lovească în Sîrbi, pe cari-i vedea ca aliați în viitor: adaug, după mărturia d-lui Anastasievici, atunci însărcinat de afaceri al Serbiei la București, că acesta rugase stăruitor pe primul-ministru romîn plecat spre Paris pentru continuarea rezistenței să se oprească la Belgrad pentru a discuta cu Pașici, care, în acel moment, în ciuda iredentiștilor de acasă de la dînsul, nu cerea în Banat decît ce trebuia să fie o garanție militară a Capitalei sale. Ce ni se spune acum despre discuția cu prințul regent Alexandru confirmă pe deplin această părere (pp 35-6). Nu se poate admite că era o cedare nemenționarea Banatului în actul din 4 Novembre 1918 care, după *Actes et documents concernant la question roumaine* de la Paris „n'ar fi menționat Banatul", cînd pomenirea Ungariei lîngă Ardeal cuprinde evident și pe acesta.

Că era sincer vorba de un Guvern național să-mi fie permis a nu crede: cunosc personal condițiile în care s'a constituit și felul cum s'au propus colaborările (și mie, prin prefectul de poliție din Iași, fără măcar o telegramă personală).

D. Gheorghe Brătianu, apărător al „intransigenței" părintești, își aduce aminte de comunicația sa la un congres internațional de istorie pentru a pune alături spiritul de „transacție", evident nenațional, al lui Take Ionescu, cu acela de „soluție practică" al lui Mihail Kogălniceanu, la 1878, a cărui admirabilă resistență față de retrocesiunea Basarabiei-de-jos se cunoaște prin corespondența diplomatică tipărită de d. Vasile Kogălniceanu și de mine.

Se presintă pe larg felul de a vedea la Paris al lui Wilson, lui Lloyd George și Clemenceau, cari aveau să apere fiecare concepția sa și interesele țării sale, și pentru aceasta nu erau să fie considerați de la început ca niște dușmani, ci ca factori prețioși ai viitoarei păci, cari trebuiau să fie cîștigați, pentru o cît mai largă înțelegere a dreptului României, care *nu putea fi geografic, ci pur și strict național,* cînd nu era vorba de „enclave". Oricum, era nevoie atunci de altceva decît schimbul de „expresii inamicale" cu atot puternicul Clemenceau, ale cărui bune sentimente față de noi se invederaseră pe deplin prin însăși misiunea secretă pe care o dăduse, la sfîrșitul anului 1918, d-lui Victor Antonescu. D. Gheorghe Brătianu arată cum a intervenit

www.dacoromanica.ro

ministrul frances pe urmă ca să ni se păstreze Dobrogea-de-jos.

Nu mă voiu opri asupra pătrunzătoarelor observații ce face autorul asupra mobilelor complicate de care trebuiau să asculte „cei patru" ironisați, în mințile cărora, așa cum erau, stătea soarta lumii și deci și soarta noastră; pentru anume cetitori anecdotele aduse înainte de d. Brătianu vor fi de sigur plăcute și luminoase în același timp.

Urmărind sforțările primului-ministru romîn de a convinge și cu argumente etnice, care însă nu aveau valoare și cu privire la Banatul apusean, care a ieșit cu o așa de nedreaptă graniță, autorul se oprește asupra situației Romînilor și Serbilor în acest Ținut. Sîntem mulțămitori și pentru comunicarea scrisorilor lui M. Pherekyde, care arată greutățile de aprovisionare, necontenitele conflicte cu bandele ungurești în Ardeal, greutățile în Basarabia, în primejdie de a se anarhisa prin însăși purtarea celor trimeși acolo ca să apere în numele Aliaților ordinea față de bolșevismul amenințător. În curînd se va discuta la Paris și în ce privește această mișcare socială care răsăria contra noastră și în Ungaria revoluționată de Béla Kún. E interesantă trimeterea de Englesi la Budapesta a cunoscutului fost luptător bur Smuts ca să se convingă că Béla Kún e un periculos nebun (pp. 55-6).

În lipsa lui Brătianu, regele, – *care e necontenit uitat* –, ajutat de Pherekyde și de generali, știu să oprească prin puterea unei oștiri refăcute ofensiva bolșevismului maghiar.

Un capitol e consacrat cererii de împrumut din partea României și condițiilor puse în ceia ce privește producția noastră de petrol (p. 61 și urm.). Se înțelege legătura între preocupațiile de astăzi și cu atitudinea luată și păstrată statornic de autor.

Urmează hotărîrile de la Versailles, și *se crede potrivit cu situația de astăzi să se arate părerea lui Ion I. Brătianu că Germania a fost supusă unor „convenții napoleoniene" și că „se taie toate posibilitățile expansiunilor economice unui popor de 80 de milioane,* (p. 67; v. și, în ce privește pe Germanii sudeți, p. 78, apoi p. 95). O anume presă a și pus pasagiul într'o mai largă circulație.

În zădar jignitul represintant al României încearcă o solidarisare a Statelor mici, care de la început se putea socoti ca imposibilă.

Regimul minorităților dă o nouă basă politicii de resistență. *Nu se înțelege din partea represintantului României că primirea*

www.dacoromanica.ro

de formă a unor condiții dictate de anume trecătoare interese și stări de spirit nu implica și admiterea unei îndatoriri de aducere la îndeplinire a unor clause care de fapt erau inaplicabile. Faptul, recunoscut de autor, că Brătianu era, acuma, „capul răsculaților" (p. 76), putea să ne ajute în chestiuni de prestigiu pentru marii aliați?

În haosul care urmează, glasul de continuă protestare al lui Brătianu răsună și mai departe, ca și cum aceasta ar fi fost o armă contra unor tendințe de ideologie sau îmbulziri de interese care ne puteau atinge și pe noi. Intervenția armatelor românești și ocupația Budapestei, hotărîtă de regele Ferdinand însuși, va fi un răspuns neașteptat mai elocvent. Căci la București nu se făcea o politică de atitudini, ci una de realități. Atît de mult prețuiește acțiunea Monarhiei față de aceia a partidelor și a personalităților pe care ele le ridică. Autorul se întinde asupra acțiunii militare care a dus trupele românești la Budapesta.

Obiecțiunile, de un caracter divergent, din partea aliaților față de acest hotăritor gest puteau fi așteptate în starea de completă desorientare a conferinței de pace care-și isprăvia rolul. După hîrtiile reținute în Archiva Brătianu autorul dă loc unei întregi corespondențe, întovărășind-o cu înoirea resentimentelor de atunci (p. 132 și urm.). Și fără acest adaus de informație o întreagă literatură a făcut cunoscute și ultimele amănunte ale politicii de filomaghiarism, dusă pînă la flagranta nedreptate față de cei cari opriseră revărsarea spre Apus a bolșevismului.

Ultimele incidente ale politicii de resistență sînt presintate pe basa aceluiași stoc de acte care nu se află în Archivele Statului romîn. Ele nu aduc multă noutate.

După guvernul Văitoianu, care păstra legăturile cu cel liberal, d. Gheorghe Brătianu vede în prima Adunare a României unite o „majoritate haotică" și în hotărîrea de a nu rupe cu Aliații, ceia ce ar fi însemnat a rămînea dincole de munți în situația de simpli ocupanți, o aventură riscată și, firește, o acțiune nepatriotică[1].

Istoria a hotărît de mult asupra serviciului ce s'a adus atunci

[1] Aserțiunea că am fi făcut campania de la Budapesta „pentru a echipa România" cu tot ce ni lipsia e și falsă și nespus de periculoasă (p. 162). Tot așa manifestarea, fie și prudentă, a unui iredentism contra aliaților noștri de azi (pp. 167-8).

www.dacoromanica.ro

României fără a o scădea şi primejdui nici într'o privinţă. Ceice am participat la această hotărîre, „haoticii" de la 1919, putem fi mîndri de ce am făcut, orice ar spune, cu glasuri întîrziate, şi politica de partid şi ambiţiile de familie, pornite din sentimente de pietate care nu pot fi lăsate să întunece adevărul istoric.

Şi, la capătul celor o sută şaptezeci de pagini, din punctul de vedere al întrebuinţării acestor hîrtii preţioase, o întrebare se pune: oare n'ar fi fost mai bine ca d. Gheorghe Brătianu să fi publicat, înainte de a le restitui locului unde se cuvine să fie păstrate, materialele integrale pe care momentan le mai are la îndemînă o arhivă privată?

N. Iorga.

DĂRI DE SAMĂ

Sever Bocu, *Drumuri şi răscruci, volumul I, Memorii*, Timişoara 1939.

D. Sever Bocu a adus de sigur folos hotărîndu-se a publica Memoriile sale ca ziarist şi militant politic în părţile odinioară nelibere ale Rominimii. Ele merită o cercetare mai de aproape în ce priveşte elementul nou ce se adauge prin ele. Nu şi cu privire la încercări de mai largă explicare istorică, aşa cum îi place autorului din cînd în cînd, cu teorii ca aceia a Ardealului revoluţionar prin sine, — nu prin împrejurări —, faţă de ţara liberă al cării trecut s'ar alcătui numai din jocul personalităţilor, aşa încît iată-mi criticată, cu o dubioasă competinţă, împărţirea Istoriei Rominilor, nu fără a se sprijini pe „ceilalţi istorici, mai tineri" (eu introduc virgula), „colegi universitari ai marelui istoric *(sic)*" (p. 8). Se adauge dorinţa d-lui Bocu de o „nouă sinteză", pe care o cere, o pretinde „Universităţii"; asigur că, atunci cînd am încercat-o pe a mea, uitasem şi de existenţa d-lui Bocu, fără care de sigur o făceam altfel. Lăsăm la o parte şi forma, adesea profetică, pentru a nu zice: bombastică, pînă la neinteligibil. Trecute prin acest stil, toate ideile, zburînd pe aripi de magie, sînt şi posibile şi imposibile. E o cavalcadă nestăpînită de concepţii de un personalism bizar, întipărite, cum se va vedea, de o patimă oarbă. Iese terfelite şi figuri respectabile, de la tragicul Franz-Joseph la Şaguna, ba chiar la Mocioneşti, şi părţi nobile

www.dacoromanica.ro

din poporul românesc, ca Macedonenii, cărora li se aruncă în față *ubi bene ibi patria* (p. 20). Păcat de unele știri nouă, care se pierd, și în aceste pagini, într'un adevărat galimatias pretențios, care va încurca pe orice cetitor. În această introducere se amestecă amintiri și judecăți care, puse la locul lor, ar fi putut ajuta înțelegerea mai deplină a unor anume împrejurări pe care puțini le cunosc mai adînc tocmai din lipsa unor lucrări de informație și cugetare ordonate. Dar acela care pretinde a schimba toate obiceiurile noastre istorice, pentru că nu sîntem și noi revoluționari, vorbește (p. 51) de legăturile „strămoșilor săi" cu „Vasile Cogălniceanu"... Și el crede că regele Carol știa cine e Ieszenski cînd îl decora (p. 52). Nici discursul lui P. Grădișteanu nu-i exact cunoscut *(ibid.)*. Să fi fost Elisabeta a Romăniei ori Elisabeta a Austriei la Băile Herculane (pp. 56-7)? Despre o scrisoare a d-lui Iuliu Maniu în „lăsământul" lui Mihu a se vedea o publicație recentă.

Dar, în partea de pure memorii, se pot culege mărturisirile, triste, despre Goga, căreia i-ar putea răspunde, dacă nu alte probe, prietenii lui (p. 65 și urm.: a fost Goga la Petrograd și la Moscova, în „primblare"?). Apoi caracterisarea, de sigur justă și presintată cu talent, a persoanei și rolului unui Stere (dar e sigur autorul că misiunea lui de „împăcare" la Arad i-a fost dată după indicația lui Carol I-iu, care n'a primit, după cît știu, niciodată în audiență pe ambițiosul aventurier, mai mult sau mai puțin Romîn de rasă, din Basarabia?). D. Bocu se întinde larg asupra activității sale în Dobrogea, unde a creat un renumit otel, a cărui strălucită clientelă, și regală, cu jucăriile d-lui Titulescu pentru prințul Nicolae, ni se presintă destul de interesant. Urmează rolul național pe care l-a jucat în războiu (în față, al lui Goga, zugrăvit crud), cu participarea la primejdii, dacă nu și la lupte, și rătăcirile sale prin Rusia, cu destăinuiri, care trebuie neapărat aduse la precisiuni personale, în ce privește vinovățiile relativ la maiorul care se preda bolșevicilor din Chișinău, părăsind conducerea unui regiment de Ardeleni, cari sînt presintați în umilitorul alaiu, — pe care cu prețul vieții nu trebuiau să-l primească, — al picioarelor desculțe pe străzile orașului inert. Se vorbește de relații cu personalități importante ca Masaryk și conducătorii unei mișcări ucrainiene, față de care, fără interes, autorul a avut aceleași încrezătoare simpatii, ca și, dintr'un explicabil

www.dacoromanica.ro

interes, ofiţerii francesi de la noi. Evident că nu se poate face controlul acestor aserţiuni, care par întipărite de o oarecare exagerație, D. Bocu dovedește apoi un adevărat talent literar povestind prin ce neobișnuite împrejurări a ajuns la Paris, ducînd pe banii săi și fără misiune oficială o luptă singuratecă pentru anexarea întregului Banat (și contra lui Goga și Take Ionescu).

Ne-am putea opri aici în această dare de samă, dacă publicaţia n'ar mai cuprinde o parte, care-i e însăși raţiunea de a fi. D. Bocu, fost director al Banatului, atribuindu-și puteri bugetare ilimitate, precum și tot rostul unui guvernator autonom, apoi și ministru în Cabinetul Maniu, are răsbunări de săvîrșit și revoluţii reparatoare de anunţat. O face cu o energie care-i dă pe aceste pagini o elocvenţă în scris care trebuie recunoscută, ca și curagiul de a fi tipărit un rechisitoriu contra totalisarismului și politicii germanofile care mi-au fost, cândva, strict și aspru interzise de o cenzură centrală care nu are îngăduinţile celei din Timișoara. Se proclamă că naţiunea n'a fost liberă decît în cei trei ani de guvernare a partidului din care face parte acest zgomotos luptător. Toţi cei cari n'au urmat această linie sînt maltrataţi cu o grosolănie fără pereche, chiar cînd e vorba de un Averescu. De altfel, mai toată lumea politică din vechea ţară liberă e presintată ca niște usurpatori străini de adevărată rasă românească. Pentru a da un exemplu de îndrăzneala calomniei e de ajuns să presint felul cum scurtul mieu Guvern e judecat, pentru că a voit în orice măsură stricta legalitate și a căutat să urmărească pe cei bănuiţi de malversaţii, ca fanariotic, nebun și mai ales dușman din principiu al Ardealului și Banatului:

„Primul act al Guvernului Iorga a fost să anuleze dispoziţia mea“ (de a împărţi pămînturi voluntarilor ardeleni) „pe motiv că nu e legală“ (cum nici nu era).“ Legal era pentru omul de la Buftea“ (d. Argetoianu), „care, acum, era ministru de Domenii“ (ministrul de Domenii era însă d. Ionescu-Șișești...), se uitase isprava lui de la Buftea, unde se aranjase, pentru orice, eventualitate, și cu Nemţii, încît, dacă rămîneau aceștia învingători, niciun impediment nu mai era ca el să rămînă ministru și la Nemţi“ (de unde ştie d. Bocu acest secret?), aceşti voluntari însă să nu mai vadă niciodată căminurile lor (?!), – repet, legal era numai ca voluntarii să nu capete nimic“. (Guvernul n'a făcut nicio împroprietărire, ci a venit după ce ele se făcuseră.) „De altfel

www.dacoromanica.ro

actele acestui Guvern nici nu pot fi trecute supt complecte responsabilităţi" (gramatica este ca şi punctuaţia de primitiv, pe care n'am putut-o păstra, pentru ca textul să fie inteligibil). „D'aceea *(sic)* i s'a şi zis: „Guvernul ţicnelii". Cum să nu, cînd, între alte minunate idei care formau programul, se afla şi „pedepsirea Ardealului" (ideia însăşi e monstruoasă, dar de ce „program" e vorba, şi care e imposibilul text?). „Ce li greşise Ardealul? „Antagonismul dintre Ardeal şi fanariotism" (care fanariotism?), va fi perpetuu. Iar Guvernul Iorga n'a fost decît o încercare de renaştere a fanariotismului în toată puterea cuvîntului" *(sic)* (p. 172).

Nu se poate o mai bună pedeapsă pentru acest om de rea credinţă înveninată decît reproducerea acestor rînduri.

* * *

Teodor Holban, *Documente româneşti din Arhivele francese (1801-1812) (cu un studiu introductiv)*, ed. Ac. Rom., Bucureşti 1939.

D. Teodor Holban dă o recoltă de ştiri mărunte din epoca napoleoniană, luate din Arhivele francese. Mai importante sînt cîteva largi descrieri a ţărilor noastre. Curios „Grigoraş, ginerele lui Vodă Moruzi"; p. 53, no. 22. Se va întrebuinţa cu folos istoria campaniilor ruseşti din 1806-10 (no. 29: mai ales pentru rolul lui Rodofinichin în Serbia). La nl. 37: Caulaincourt, nu Coulaincourt.

* * *

Ion I. Nistor, *Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru, (Mem. Ac. Rom.*, XXI, 12), Bucureşti 1939.

D. Nistor lămureşte larg, şi după publicaţia lui Serghievschi, întinderea satelor româneşti dincolo de Nistru, întregind lucrarea sa din 1925, *Romînii Transnistrieni*. La pagina 6, incidentul de la Lerici e în ale mele *Acte şi fragmente*, III. Se aleg ştiri preţioase despre expansiunea moldovenească în secolul al XVI-lea, ceia ce nu se observase (dar scrisoarea românească a lui Alî de Tighinea arată numai întrebuinţarea limbii noastre în relaţii internaţionale). Preţioase unele ştiri următoare. E o lucrare de mare importanţă pentru drepturile noastre.

* * *

Preotul Erast Costea, *Ctitoria Voevodului Ştefan Tomşa al II-lea de la Solca (1613-1755 – 1938)*, Cernăuţi 1939.

www.dacoromanica.ro

Se dă o istorie mai veche a satului, un bun resumat despre Domnia lui Ştefan Tomşa, pentru a se trece la istoria amănunţită a frumosului lăcaş însuşi Nu se poate lucra mai atent şi mai sîrguitor. Larg adaus de documente. Bune ilustraţii.

* * *

Nicolae Grămadă, *Vechile peceţi bisericeşti bucovinene*, Cernăuţi 1939.

D. Nicolae Grămadă ni dă acum resultatul unor lungi cercetări migăloase pentru a descoperi peceţile întrebuinţate pe vremuri de bisericile din Bucovina. Introducerea lor generală a fost datorite unui ordin din 1797. Au fost lucrate, fireşte, de meşteri străini se oferiră Evrei, ca şi în Galiţia. Ţiganii întrebuinţaţi, une ori, altă dată fură biruiţi. Inscripţia, precum o arată lungul inventariu, e destul de corectă; unele efigii au valoare artistică, dar nicăiri o influenţă a zugrăviei de folklore. Pretutindeni tipicul orăşenesc.

* * *

Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera lui Petre Mavrogheni (Mem. Ac. Rom.*, XXI, 19), Bucureşti 1939.

Bună biografie a escelentului financiar din epcca Unirii. Mai mult despre însemnata lui operă, pentru întăia oară urmărită de la un capăt la altul. Frumoase portrete. Multe planşe. Rămîne a se întrebuinţa corespondenţa lui cu Mihai Sturdza pe la 1877 pe care am dăruit-o Academiei Romîne. E de observat că nic Mavrogheni. nici cei ce i s'au adresat n'au intrebuinţat decît forma bună: Petru (nu muntenescul Petre; odată Petrea) sau şi Petrachi

* * *

Traian Mager, *Aspecte din Munţii Apuseni. Contribuţiuni la istoria Unirii, 1918-19*, *Jurnal. Ţinutul Hălmagiului, Cadrul istoric, vol. IV*, *Monografie*, Arad 1939.

Povestirea, de un deosebit interes, începe cu crearea, în 1918, a „gărzilor naţionale". La Arad soldaţii unguri cer ofiţerilor să înlăture roseta de la chipiu (1-iu Novembre). Muncitoare, cu soldaţi, îi coboară din trăsuri şi rup insigniile (p 11). Se ard băncile, se pradă magazinele; se pleacă spre casă (pp. 11-2); hoţii iese din închisori. Patrusprezece ofiţeri romîni creiază un „Sfat militar" şi se oferă lui Şt. C. Pop. Se anunţă aceasta comandantului pieţei, generalul Resch; el acordă, apoi retrage voia de a întra în con-

www.dacoromanica.ro

tact cu poporul. Se află de formarea Sfatului politic. Se face primatul ostășesc. Încă de la 3 țărănimea se răsculase în Munții Apuseni; jandarmii, funcționarii fug; autorul poate stăpîni anarhia deslănțuită. În detunături de puști se proclamă Romănia (p. 26). Din tren, soldații unguri trag asupra șoselei; dar trenul, ciocnindu-se, se sfarmă. Și unii jandarmi ucid. Se pornește organisarea comunelor cu așa de puține mijloace. Ciocniri cu formații analoge maghiare se produc. Se desarmează apărarea Bradului. Atitudinea turbat dușmană, cu îndemnuri la omor, a profesorului Apáthy (p. 52). La 14 Decembre apar soldații regelui Ferdinand, dînd lupte biruitoare *(ibid.)*. Șt. C. Pop ia comanda tuturor gărzilor (p. 55). Primirea liberatorilor la Brad (maiorul Vișinescu). Și prin cîte un Romîn se începe, de la Budapesta, campania contra Romăniei (pp. 59-60). La 29 Decembre, Berthelot în Arad (pp. 60-3). Ungurii protestă, trag. „Atunci s'a pornit goana după șubele albe ale țăranilor. Împușcau după dînșii ca după iepuri." Se desarmează garda românească, se distrug clădiri românești, se atacă locuința lui Șt. C. Pop. Se încearcă ispitirea garnisoanei francese (p. 65). Șt. C. Pop, ca „șeful resortului armatei și al siguranței publice", pregătește o jandamerie (pp. 65-6). Înainte de Februar supunere de ambele părți la „linia demarcațională" (p. 67). Față de înaintarea Ungurilor și de situația grea a garnisoanei românești din Brad, Consiliul din Arad ordonă „strictă pasivitate", iar armata opunere. E un moment de mare crisă, Hălmagiul fiind în zona ungurească. Consiliul Național din Sibiiu decide să-i vie în ajutor. Se înjghebează un corp de voluntari în munți, corpul „Horia". Se capătă pentru Halmăgeni dreptul de a colabora cu compania regală de la Brad. Se dau lupte la Ciuciu și Leasa. Urmează ocuparea Hălmagiului de armata romînă a colonelului Rasoviceanu (p. 111 și urm.), după ce Ungurii săvîrșiseră în orașul ocupat, la 16 Februar 1919, un șir de odioase crime (p. 117 și urm.). Armata răbdase timp de treizeci și patru de zile insultele dușmanului; la 30 Mart ea trage prima ghiulea contra unui tren blindat, de ucigași (p. 39). Îndată, trupa ungurească, bolșevisată, se împrăștie. Generalul Moșoiu mustră pe colonel pentru că trecuse linia. Se adaugă voluntarii la divisia 2 de vînători (notă, după povestirea avocatului Rozvan din Salonta, despre lupta de le Sighișoara, în 1848; Ungurii nu s'ar fi luptat; p. 150, nota 1). Se descriu tehnic luptele de la începutul lui April,

www.dacoromanica.ro

Uciderea de niște fugari ascunși supt pod a colonelului Paulian (p. 166). Autorul a fost grav rănit de unul dintre cadeții maghiari, cari resistară „până la ultima suflare" (p. 184). Urmează cucerirea Beiușului, cu voluntarii de odinioară din grupul „Horia". Se adaugă documente, și din lagărul dușman. Lista luptătorilor și ilustrații.

Numai astfel de cărți pot îngădui a se scrie în amănunte istoria acelor zile mari ale neamului.

* * *

Candid C. Mușlea, *O dinastie de preoți și protopopi: Radu Tempea, Șase generații de preoți și protopopi din aceiași familie*, Brașov 1939.

Lucrarea începe cu originea familiei, care ar fi de dincoace de munți (Tîmpul-Tempea). Urmează pioasele biografii ale celor din „șase generații de preoți și protopopi", după toate izvoarele cunoscute. Energia scrisului celui al doilea, în lupta confesională, sau în aceia cu „Maghistratul" Brașovului, nu e a se confunda cu stilul. Ici și colo se întrebuințează și inedite. Ilustrația e foarte bogată, reproducînd frontispiciul vechilor cărți. Cîteva documente. Tablă de nume.

* * *

Arhiva românească, tomul III, 1939.

„Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu" creiază, în legătură cu vechea publicație a aceluia pentru a cărui cercetare s'a întemeiat, o nouă revistă istorică, de care sînt legați represintanți mai bătrîni sau mai tineri ai acestor studii.

D. N. Cartojan presintă după *Scrisori*, studiul d-lui Amzăr și autobiografia din ms. 1175 al Academiei (ms. 1174 are scrisori), anii de școală a lui Kogălniceanu la Lunéville și la Berlin, capitole dintr'o operă mai întinsă. Despre Lincourt s'a scăpat din vedere un act care-l privește în „Hurmuzaki", X, Apendice. Generalul R. Rosetti, despre idei ale lui Kogălniceanu privitoare la armată; d. C. Moisil despre cele relative la heraldică (se dau deosebitele steme ale țării). D. Aurelian Sacerdoțeanu urmărește concepția lui Kogălniceanu despre trecutul cel mai vechiu al țării. Scrisori ale lui V. Alecsandri către Kogălniceanu și D. A. Sturdza le dă d. Emil Vîrtosu. Catulescu e Veniamin Catulescu, care a fost și autor; note despre el, în legătură cu un manuscript de litere ornate, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.*

www.dacoromanica.ro

Scrisori de la Spiru Haret, editate de d. Gh. Adamescu. Grigore Sturdza e presintat ca pretendent la tron de dd. C. Solomon şi C. A. Stoide (cîteva inedite). Cîteva documente slavone din Ţara-Românească se publică, înoind în transcriere, de d. Damian P. Bogdan, care introduce şi o aspră notă polemică în răspunsul la un articol de tendinţă inovatoare al d-lui Duzinchievici cu privire la probleme din secolul al XV-lea, a căror reluare începe a fi fastidioasă, în stadiul actual al cunoaşterii izvoarelor. D. C. I. Andreescu despre suiulgiii din Iaşi („feredeuş" e ung. fürdős); acte inedite. De la d. Damian P. Bogdan, care şi-a luat rolul criticei, şi un număr de recensii, într'ales. Indice de documente, tablă de nume.

* * *

P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Şerban Basarab şi a lui Ştefan Petriceicu şi testamentele lor (Mem. Ac. Rom.*, XXI, 15). Se reiea în parte, ca prefaţă la o importantă descoperire, a celor două testamente domneşti, istoria Domniei lui Constantin Basarab. Se relevează şi ştirea de la Şt. Greceanu că mama lui era fiică de preot din Bucureşti, văduvă, şi că o ţinea Radu Şerban la Tîntava. Pentru rivalitatea cu Diicu, a se vedea memoriul mieu din aceleaşi *Memorii*: se întrebuinţează însă documentele, decisive, din *Studii şi documente*, IV. De la pribegia lui Constantin încep actele noi (şi în chestia cererii turceşti către regele Poloniei de a fi extrădat; *ibid.*, p. 7 şi urm., şi, mai ales, refacerea în 1661, a bisericii de la Msticiov, în Maramureş, de el şi Doamna lui; p. 8, nota 4). Pentru fuga lui Grigore Ghica la Hotin, scrisoarea lui în *Acte şi fragmente*, I. La Petriceicu un izvor polon vorbeşte de „frumoasele zugrăveli" ale bisericii din Hotin, făcută moschee; p. 10; şi alte izvoare polone). O scrisoare a lui Petriceicu din 1675 e dată la anexe, cu întrebuinţarea şi altor izvoare polone, care înoiesc istoria acestor ani. Curios pomelnicul de la mănăstirea de îngropare, poate, a lui Constantin, Lawrow, care înseamnă botezarea lui Şerban Cantacuzino de acest unchiu al lui şi dă ca părinţi ai Nedelei pe un „Psisav" şi o Ecaterina (p. 25). În actul din 1680 soţia lui Petriceicu se arată a fi o Catargiu (no. IX; se remărită cu un Halepliu). Constantin-Vodă se cerea înmormîntat în ţară, lîngă înaintaşii săi. Se adauge genealogia lui Petriceicu şi lista moşiilor domneşti în Polonia.

* * *

www.dacoromanica.ro

Gh. Ungureanu, *Din viața lui Ion Creangă, Documente inedite*, ed. Fundației „Regele Carol II", București 1940.

Frumoasa publicație a d-lui Gh. Ungureanu, totdeauna fericit scotocitor, înoiește de fapt viața, încunjurată prea mult de legende, în general scăzătoare, a scriitorului de mare inspirație populară care a fost Ion Creangă, cu o așa de trainică dăinuire. Pe basa pieselor de arhive, inedite, se reconstituie cu de-amănuntul întreaga lui înrudire: bogăția acestor știri arată ce se poate găsi pentru epoca mai nouă din depositele noastre publice, așa de puțin cercetate. Se reconstituie întreaga înfățișare a satului Humulești (urmașii unui „moș" Humulea, din Humul, ca Mamulea din Mamul, Fundulea din Fundul). Se stabilește data de naștere a scriitorului, condițiile în care copilul și-a făcut studiile (Conta pare să vie din Contea, de la Contu; poate fi și influența numelui boieresc Canta = Cantacuzino). Capitolul suferinților casnice în căsătorie e tratat cu o discreție care contrastează plăcut cu exploatarea scandalului la unii biografi „literari". Soția, de care a ajuns să se despartă, trecuse abia de patrusprezece ani. Copilul e botezat de soția unui Vasile Drăghici, nu din familia de boieri, care e însuși cunoscutul traducător ce și-a lăsat și biblioteca, încă necatalogată, bisericii Patruzeci de Sfinți din Iași, la care era epitrop (v. p. 57). E urmărită cariera de diacon, cu știri absolut noi, și aceia, începătoare, de institutor. A. Naum, cu care va avea a face în această calitate, e poetul și amic, apoi, al lui Creangă la „Junimea". Destituit pe basa scoaterii din cler pentru purtări neduhovnicești, e reașezat de Maiorescu (p. 92 și urm.). O notă mișcată (p. 97) despre moartea aceluia care a fost aproape silit să fie autor de literatură, căci altfel s'ar fi mulțămit cu convorbirea lui plină de haz și de ieșiri neașteptate (l-am auzit vorbind la o adunare pedagogică). Apendice de documente, și vederi. Multe facsimile. De remarcat scrisul elegant, aproape feminin, al lui Creangă, la început. Și procesul-verbal de inspecție, îngrijit caligrafiat, al lui Eminescu.

Lucrarea va fi folositoare și pentru întreaga istorie culturală a timpului.

* * *

Ioan Monorai, *Scurta cunoaștere a lucrurilor Dachiei*, ed. I. Gănănescu *(Mem. Academiei Romîne*, ser. III, XXI, 16), București 1939.

Din cartea scrisă, la 1820, de Ioan Monorai († 1836), se aleg

www.dacoromanica.ro

părți din epoca Iosif al II-lea. Mișcarea lui Horea, a „Mocanilor“ e desaprobată („mulțime nebuni“). Dar Horea „tot mai omenește luă, că, gîndind el să vie la Bălgrad, tot își ținea pe ai săi mai în regulă, ca un Craiu poruncind“ (p. 24). Exilul unora din rebeli la Panciova (p. 25). Partea despre războaiele Împăratului nu aduce ceva nou. Evident că s'ar putea tipări toată lucrarea așa cum e, simplă și confusă, poate de „Asociația“ ardeleană.

* * *

Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial, Condica lui Gheorgachi, 1762, studiu și text*, București 1939, ediția „Fundației Regele Carol I“.

D. Dan Simonescu nu se mulțămește a da o nouă ediție, foarte corectă, după un sistem pe care-l putem considera ca pedant și ingreuietor la întrebuințare, a *Condicii de obiceiuri* iscălită: logofătul Gheorgachi, adecă Iordachi,– după presupunerea mea, răspinsă de d. Simonescu, un Suțu –, ci se coboară pănă la Bizanț pentru a da știri despre lucrările privitoare la un ceremonial care a fost în parte transmis și la noi.

Lucrare critică, ipercritică pe alocuri, după cerințile școlii căreia d. Simonescu e, azi, atît de mîndru că-i aparține. Ea presupune o îndelungată muncă onestă, trecînd și dincolo de scopul ce se urmăria.

În ce privește *Învățăturile* lui Neagoe Basarab, erau de luat știri asupra vechimii primei traduceri românești în Biblioteca din Blaj (v. p. 31, nota). O cercetare a ei și a formei slave poate duce la resultate importante. Faptul că notele despre Turci sînt contemporane cu Neagoe și că *între cărțile duse de Petru Schiopul pribeag în Tirol este unul din capitolele compilației* (v. lista lor în Hurmuzaki, XI) poate convinge pe orice om neprevenit că nu poate fi vorba de o lucrare anterioară anului 1600 (cf. p. 30, nota 3). Presupusul călugăr ar fi trebuit să aibă cunoștinți de carte și de diplomație care întrec nivelul categoriei lui.

Pentru cartea despre ceremonial aflătoare în traducere grecească după un original turc, pe care un domn Vlastos vrea s'o publice, tradusă în limba francesă, originalul turc se află la mine, și-l voiu da în facsimile, găsindu-se și un traducător, după original (v. p. 51, nota 1, și p. 111, nota 1; d. Babinger l-a avut în mînă de la mine).

www.dacoromanica.ro

Ca alte observaţii, nu văd întru cît datarea fragmentului de descriere a Ţării-Româneşti în secolul al XVIII-lea, pe care am dat-o în *Studii şi doc.*, III, ar fi altfel de cum o stabilisem eu (p. 64).

Forme ca „Porphirogenetul", „Agraf", „Rosset" ar fi trebuit evitate, ca şi „Caim Mecam" pentru Caimacam, „sîngeac" pentru sangeac. Crede d. Simonescu că *de fapt* Domnii noştri au purtat coroana (p. 83)? Apreciarea lucrării d-lui Const. V. Dimitriu nu i se pare d-lui Simonescu, după observaţiile d-lui Teodor Bălan, exagerată (p. 97)? Pentru spălarea picioarelor de către capete încoronate în Apus a se aminti şi aceia săvîrşită de Maria Stuart în ajunul executării asupra a două din doamnele de suită (v. ultimul nr. din *Revue des questions historiques). Condica Mitropoliei Moldovei,* presintată ca semnalată numai (p. 147, nota 1), am publicat-o în *Buletinul Comisiei Istorice,* III. La vînători se uită programul din Domnia lui Ioan Teodor Callimachi pe care l-am dat în *Studii şi doc.*, VI. Pentru jocul halcalei (v. pp. 168-9) descrierea din călătoria lui Lagarde. Nu văd de ce Gheorgachi nu s'ar fi inspirat din notele de ceremonial cuprinse în manuscriptul grec pe care V. A. Urechiă l-a dăruit Academiei Romîne (v. pp. 185-6): că s'au întrebuinţat şi alte izvoare, n'am tăgăduit.

Ca nume de familie a lui Iordachi, cum nu e „convins" d. Simonescu, care nu înţelege ce înseamnă a scrie „după însemnările altuia", crezînd că aceasta înseamnă a copia, de atribuţia mea, cu un caracter care scapă unei minţi rectilinii, de o mărgenire evidentă în judecăţile ei simple, – trimet pe cetitor la paginile 555-7 din *Ist. lit. rom.* a mea, ediţia a 2-a–, tot aşa nici eu nu sînt convins că menţiunea Suţeştilor nu e făcută cu „simpatie" (pp. 235-6). Doar Nicolae Suţu e întitulat „boier vechiu al casei" (p. 273) şi presintat cu toate titlurile. De pomenirea altora nu eram dator a ţinea sama cînd aveam înainte manuscriptul suţesc al lui V. A. Urechiă. Nu văd de ce Iordachi, autorul operei, nu poate fi Iordachi fiul acelui Suţu care a scris manuscriptul de mai sus. Sînt foarte bucuros că se apropie de această discuţie şi Iordachi Suţu, care a scris comedia Ἀλέξανδρος-Βόδας ὁ ἀσυνείδητος, despre care, fără ştiinţa d-lui Simonescu, am vorbit pe larg în *Istoria Literaturii.* De unde ştie, pontificînd ca de obiceiu, d. Simonescu că „acest scriitor a compus mai mult (?) în domeniul literaturii satirice"? De unde scoate că „nu ştie limba romînă"? De unde iese

www.dacoromanica.ro

chiar că în condică n'avem o traducere din greceşte? De unde „patriotismul" lui Iordachi? Cum se poate vorbi de antifanariotismul lui? Cum se poate vedea în autor un Romîn get-beget pentru că scrie: „a bate nubet" şi „a zice un pestref"? Cum se poate spune că un om a murit „curînd după anul 1762" pentru că nu a avut vreme să-şi revisuiască o copie pe care cine o dovedeşte a fi „comandată"? Tot aşa de copilăros e a se vorbi despre necesitatea ca Iordachi să rămîie toată viaţă vtori Logofăt de obiceiuri (p. 240). Cele culese de la mine şi de aiurea despre păstrarea în această fnncţie modestă până la 1766 sînt în sprijinul tesei mele (v. p. 241). Laudele lui „Gheorgachi" (deci nu „s'a stins curînd după anul 1762"; p. 236), „înzestrat cu un larg spirit de observaţie, temperament ordonat şi metodic", cu „stil propriu clar şi foarte curgător" şi om care „şi-a iubit ţara mult" (p. 241) face să surîdă orice om de bun simţ. De ce să se risce în caracterisări cine e lipsit de orice talent literar?

D. Simonescu îşi atrage astfel de la orice om cu spiritul realităţii o lecţie pe care o merită, nu prin munca sa lăudabilă, dar prin pretenţiile exorbitante pe care le împarte cu întreaga sa şcoală.

* * *

Ion Const. Chiţimia, *Cronica lui Ştefan-cel-Mare* (din *Cercetări literare*, III), Bucureşti 1939.

Autorul, care îndreaptă greşelile de lectură ale ediţiei, revine, cu deosebită luare aminte şi cu observaţii fericite, asupra Cronicii moldoveneşti găsite la Münchcn, în fondul Hermann Schedel şi publicată de d. Górka. Răspinge firesţe ipotesa Germanului Hermann, dar şi părerea mea că ar fi totuşi opera unui German, de preferinţă Sas. Formele polone ale numelor, care pot fi numai pentru o copie sau pot arăta la prelucrătorul din slavoneşte (căci fondul e evident slavon) o obişnuinţă cu această ortografie, îl fac să creadă că e vorba de o traducere după un text latin (niciun argument nu dovedeşte aceasta; amestecul de cuvinte latine în nemţeşte era curent).

O ipotesă pe lîngă celelalte. Rămîne fapt că originalul e din ţară, slavon, şi vine de la cineva pe care-l interesau şi evenimentele din Ţara-Românească.

Nimic nu dovedeşte că Schedel insuşi, pentru care lucrau mai mulţi, a făcut copia. Folositor e ce se spune despre raporturile

www.dacoromanica.ro

informației cu cea polonă contemporană. Ostenelile tînărului cercetător se întind și asupra mențiunilor despre Romîni în opera lui Schedel însuși. Ca la toate lucrările de început, într'o vreme cînd migala însăși e un merit, se caută prea mult împrejur și pe alăturea.

O nouă ediție adnotată și comentată a prețioasei cronici ar lămuri poate multe lucruri. Mă gîndesc la dînsa pentru Comisiunea Istorică a României.

* * *

Pierre Lafue, *La vie privée de Frédéric II*, Paris [1939].

Carte plăcută, datorită unui romancier, și istoric, care nu-și spune izvoarele, ceia ce face să nu se poată accepta atîtea fapte fără sprijin. Cum o arată chiar prefața, e vorba mai ales de formațiunea sufletească a lui Frederic.

Expunerea e în general exactă. Dar, la pagina 16: Marthe, nu Marie Duval. La pagina 18: „Theatrum Europaeum" nu „Europaneum". La pagina 89, cred că trebuie cetit: „auditor". Ana de Mecklenburg nu poate fi „nepoată de fiică" a bietului Țar Ivan (p. 105). Frederic n'a cetit însuși la Academie discursul la moartea lui Voltaire (p. 188). Cf. Thiébault, *Souvenirs*, I, pp. 98-100.

Neapărat că se poate zimbi cînd autorul, puțintel amorezat de eroul său, îl face un sentimental care, la Sans-Souci, suspină ca Mignon, care se zbate ca Werther și plînge pe paginile lui Racine (Introducere).

* * *

George Cioran, Σχέσεις τῶν ῥουμανικῶν ἡγεμονιῶν πρὸς τὰ κυπριακὰ μοναστήρια Κύκκου καὶ Μάχαιρα (din *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, XIII (1937)), Atena 1939.

D. Cioran, autorul unei bune lucrări despre legăturile mănăstirilor athonice cu țările noastre, numără, după izvoare locale cipriote, nu mai puțin de șaptezeci și cinci de mănăstiri în Cipru. Oprindu-se asupra celei de la Kykkos, pe care o semnalase și d. Marcu Beza, arată că această veche fundație a Comnenilor, larg dăruită, s'a împărtășit și de munificența Domnilor din secolul al XVIII-lea, cari erau, firește, Fanarioți, dar de o „descendență elenică" (v. p. 5) foarte amestecată: astfel ea primește privilegii de la Constantin Mavrocordat ca Domn al Moldovei, de la Grigore

www.dacoromanica.ro

Ghica, în Domnia lui munteană, de la Constantin Racoviță, Domn moldovean, în sfîrșit de la urmașul acestuia, Matei Ghica (pomenirea fiilor: Grigore, Gheorghe și Nicolae): actele s'au tipărit în publicații grecești. Cu prvire la mănăstirea, comnenică, a lui Machairas, tot mărinimia stăpînitorilor noștri o salvează de ruină, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (dar la 1793-5 nu se poate vorbi de Domnia în Moldova a lui Mihai Racoviță, mort de mult, cum, la pagina 6, nici de o influență rusească încă de pe la 1752): dăruitorul e Mihai Suțu (1795).

* * *

Cesar Șerban, *Contribuții privitoare la Domnia lui Ioan Mavrocordat și la unele evenimente contemporane ei*, Galați 1939.

Ioan-Vodă Mavrocordat merită o reabilitare, pe care mai pe scurt, dar pe liniile principale, am încercat-o în a mea *Istorie a Romînilor*. D. Cesar Șerban, fără a cunoaște această încercare, o face mai pe larg, cu întrebuințarea de inedite din Roma și Veneția, și se promite publicarea lor, dar și după lucrări rare, ca importanta *Lettere di Pietro Grimani a Carlo Ruzzini, ministro plenipotenziario della Republica al congresso di Passarovitz*, Veneția 1894 Vederile autorului sînt juste, dar întrebuințarea *Documentelor grecești* publicate de mine în colecția Hurmuzaki ar fi dat altă basă decît aceia de la paginile 15 și urm. pentru politica internă a lui Ioan Mavrocordat. Pentru negocierile de la Pojarevač – Passarowitz era de întrebuințat și Istoria venețiană a lor pe care am analisat o, anul trecut, în revista mea francesă.

* * *

Silviu Dragomir, *Mormîntul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba-Iulia (Mem. Ac. Rom.*, XXI, 17), București 1939.

D. Silviu Dragomir încearcă a arăta în ce loc, și anume în mica biserică, de mult dărîmată, a Bălgradului ar fi fost, fățiș, mormîntul lui Mihai Viteazul. El pornește de la o notiță, foarte tărzie, a lui Gheorghe Brancovici. I se opune mărturia inscripției de pe locul de odihnă a capului eroic, la Dealu. că „trupul zace în Cîmpii Tordei", *ceia ce înseamnă o înmormîntare tainică, definitivă, acolo*. Notița lui Brancovici, corectată apoi de el în ce privește capul, e vagă și amestecă imposibilitatea unei pioase „îngăduiri" din partea lui Basta însuși. Ce se adauge la Spontoni, cu capul trimes ca dovadă a morții dincoace, ar fi prea sălbatec

www.dacoromanica.ro

pentru a se da crezare. Ştirea, neobservată, din *Magazinul istoric* (III, p. 227) merită o cercetare deosebită: ea ar concorda cu mărturia lui Brancovici. Pomenirea onorabilă a lui Mihai în pomelnicul de la Alba-Iulia nu e şi un argument pentru îngroparea acolo. Steagul dat de Mihai era un prapur, care se putea păstra, cu toată ura statornică a stăpînilor ţării. Rămîne partea sigură despre topografia bisericii: ea îndeamnă la săpături care vor trebui făcute.

* * *

Petru P. Panaitescu, *Documente slavo-romîne din Sibiiu (1470-1653)*, ed. Ac. Rom., Bucureşti 1938.

Scrisorile slavone privitoare la Ţară, aflătoare în Archivele din Sibiiu, de mult semnalate, se dau acum întregi. Interesant actul de la Radu-cel-Frumos (1470) pentru două motive: el consideră, după împăcarea cu Matiaş Corvinul, că „ţara mea şi ţara Craiului una este" *(sic)* şi, al doilea, că aduce de acolo „nişte bejenari sîrbi" (no. I). Radu-cel-Mare cere să i să trimeată un „maistor" pentru un policandru (no. III). Acelaşi scrie pentru îndepărtarea „vrăjmaşului său Mihnea" (no. V). La no. VIII, de ce „siromahi", ca în original, şi nu „sărmani"? La no. IX, mi se arată de d. Georg Eduard Müller că notiţa latină începe *Nico[laus] Heder*, nu „Neon Heten (?)". Nl. XI e de la Argeşeni, judeţ şi pîrgari, pe lîngă cîţiva „jupani". Berindei de acolo, în nl. următor. La 1523 (Iulie) Pîrvu din Craiova scrie despre aşteptarea, cu neîncredere, a lui Vladislav-Vodă de la Turci. Acelaşi, în nl. XX, anunţă bucuros fuga Turcilor peste Dunăre şi Tisa. Nl. XXIII despre dorinţa de pace a lui Vlad-Vodă. Mircea Ciobanul despre cei trei „Puşcari" din Ardeal, cari, înţeleşi cu boierii, au voit să-l ucidă. Şi trei acte româneşti la urmă. La nl. XXVI e a se ceti: „1. Tag Februari schreibt Alexander Wedt wndt bydt etliche 1 Kemp Koren inein zu firen dem Beschef". Şi la no. 45 e de adaus: „Morsin Waida. Das ist die Quitung auff die Verschebung der fl. 2.000, die ich hab geben im vnd der Hermanstatt legernn sinem boiern dw sie vor".

* * *

Elena C. Meissner, *Din istoria învăţămîntului particular al fetelor din Moldova, Institutul liceal de domnişoare Humpel din Iaşi (1870-1913)*, Iaşi 1939.

www.dacoromanica.ro

Din lucrarea d-nei Meisner-Buznea se vede că Emilia Humpel (soție a unui distins musicant, Wilhelm Humpel), sora lui T. Maiorescu, înființase Institutul ei de fete întâiu *la Brașov*, în 1870. Prospectul, în care semnează „Humpel-Maiorescu", o arată asociată cu preotul Fericeanu, cu D. Dima și cu străinii Corodi, Meschendörfer, tatăl scriitorului sas, P. Dück și alții; se pomenește și „autorisațiunea regimului" (p. 4). Se arată că directoarea „n'a avut în vedere numai tinerele fete din Transilvania, ci tot atît pe cele din România" (p. 5), explicînd și motivele, de sănătate fisică și morală a localității, precum și așezarea centrală a ei *(ibid.)*. Nu se uită a lămuri că „elevele nu vor înceta a cultiva limba maternă, fără ca să piardă celelalte condițiuni salutare de naționalitate, două puncte a căror mare importanță o vor recunoaște toți oamenii luminați" *(ibid.)*. „Limbă explicativă" va fi pentru „elevele romîne" (fără deosebire), în mare parte, a lor, dar se vorbește numai „limba francesă și limba germană" (p. 7). Se subliniază că e vorba de „vocațiune pedagogică", și nu de „speculațiune". Nu lipsesc guvernante franceze pe lîngă cele germane. În program, exercițiile fisice cele mai variate și arte, mai ales musică, pe lîngă lucrul de mînă; religia va fi unită cu toleranța. Va fi și un profesor ungur, de și directoarea „dovedește oarecare pricepere a limbii ungare" (p. 10).

Școala se mută la Iași după doi ani, după cererea profesorilor asociați de acolo, cu același program (și cursuri de italiană și englesă). Este istoria universală, nu și a Romînilor. Xenopol apare ca „profesor de pedagogie, mitologie, estetică și istoria artei, cuprinzînd desvoltarea arhitecturii, sculpturii și picturii la diferitele popoare, din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre" (p. 25). Un curs de bacalaureat se va adăugi, la care se înscriu Ana, sora lui Vasile Conta, Teresa Stratilescu și surorile Panaitescu (p. 26), apoi Cornelia Chernbah, poeta (p. 31), încă mai tărziu: Eleonora Armașu, *Virginia Micle*, Elena Tiron și Elvira Zamfirescu (astăzi, la Paris, d-na Bar, colaboratoarea lui Brunot la *Istoria limbii francese)*. Cele ce urmează au fost, în parte, ca și ultimele două de mai sus, colegele mele la Universitatea din Iași (p. 34). Pentru direcția morală sînt de folos recomandațiile de la paginile 35 și urm. Relevăm: „Este un dar prețios al naturii inteligența, fără îndoială, dar curățenia cugetului, căldura sufletului, uitarea de sine, spiritul de sacrificiu, cu atît sînt ele mai mari, mai simpatice, mai binefăcătoare" (p. 57).

www.dacoromanica.ro

Şcoala e condusă de fundatoare până la 1901, cînd se aşează, ca văduvă, la Viena († 1918) (ar trebui să i se publice *toate scrisorile)*, dar cu dorinţa vie de a reveni în ţară (mai ales la 1914). Scria: „on n'a besoin de quelqu'un que pour vivre, mais l'on n'a besoin de personne pour mourir" (p. 62), sau, în alt domeniu: „Tendinţa de a privi de sus în jos pe semenul său trebuie să dispară din lume" (p. 83). Autoarea cărţii are conducerea până la 1911. Ca „Şcoală Ortodoxă a femeilor romîne", e, evident, la 1913, altă tradiţie.

* * *

I. Lupaş, *Doctorul Ioan Piuariu-Molnar, Viaţa şi opera lui, 1749-1815* (din *Mem. Ac. Rom.*, XXI, 20), Bucureşti 1939.

Interesul acestui adaus la cunoştinţile despre Ioan Molnar stă mai ales în aceia că se redă admirabila scrisoare a Patrasiei, mama, către soţul ei, popa Ioan, închis la Viena, în 1761. Dar şi multe ştiri despre cariera oculistului şi profesorului. Şi întregiri la opera lui literară. Mai multe documente în anexă.

N. Iorga

CRONICĂ

În *Le duc de Montmorency-Luxembourg* de d. Paul Filleul (Paris 1939), e vorba de un mare senior frances, president al adunării nobilimii în Statele generale de la 1789, care a fost şi un iniţiator al francmasoniei, ceia ce n'a împiedecat pe acest liberal să emigreze. E un studiu răbdător, sprijinit pe Archivele familiei. La ştirile despre „Rose Croix" şi „Marele Orient" francmason putem adăugi că şi în *Mémoires d'Argenson*, II (1857), la pp. 163-4, e vorba de „frimaçons". Pentru legăturile francmasonice cu Revoluţia studiul e deosebit de preţios.

Interesant e spiritul lucrării: se opune „poporul încă liber şi mîndru" al Franciei secolului al XVIII-lea poporului de astăzi, pe care „un secol şi jumătate de centralisare iacobină" l-a făcut supus la orice (p. 58). Anume judecăţi contemporane asupra „şarlatanului de Necker", p. 60; cf. şi p. 81 şi urm. Se citează, din Jacques Bainville şi dreapta reabilitare a lui Calonne. „Bizara", d-nă de Staël; p. 83. Descrierea de duce a lui Loménie de

www.dacoromanica.ro

Brienne, pp. 62-3. Şi alte portrete. Amănunte noi asupra luptei lui Ludovic al XVI-lea cu Parlamentul. Şi pentru pregătirea Statelor Generale, şi truda în jurul confundării ordinelor (trădarea clerului faţă de al lor; p. 107). Ducele spune regelui: „Aţi favorisat o adunare căreia nu i-aţi măsurat nici greutatea, nici înălţimea" (p. 111). El arată că regele era prevenit contra nobilimii şi „asigurat" în ce priveşte starea a treia *(ibid.)*. Protestările nobililor, p. 113 şi urm. Dar Ludovic spune: „je ne veux pas qu'un seul Français soit exposé pour moi" (p. 121). Protestările nobililor din provincie; p. 129. Ducele demisionează şi trece în Anglia, de unde în Portugalia şi Spania, la Bruxelles, revenind în Anglia şi Portugalia. La urmă, memoriile înseşi ale ducelui. Despre influenţa abatelui Vermond asupra Mariei-Antoinettei, p. 267.

■

În lucrarea d-lor Victor Morariu şi Ştefan Pavelescu, *Istoricul reuniunii musicale-dramatice „Ciprian Porumbescu" din Suceava (1903-1938), cu o introducere despre mişcarea musicală şi teatrală din Suceava până în 1903* (Suceava 1939), se află preţioase ştiri despre vechea noastră musică moldovenească, păstrată şi în Bucovina austriacă, adăugindu-se influenţe occidentale, pentru a se ajunge la forme superioare. Sînt şi pagini bogate despre istoria teatrului bucovinean, cu o mare dărnicie de portrete. E o lucrare de o deosebită muncă, pe care o răsplăteşte folosul. Două frumoase busturi ale lui Eminescu (de I. Cîrdei şi de D. Loghin).

*

D. Radu Cernea ni trimete două lucrări bine informate: *Adevărul despre Germania naţional-socialistă* (1936) *şi Neo-păgînismul în Germania, Hitler şi Biserica* (1937). Dar ele constituie o tendenţioasă operă de glorificare a regimului naţional-socialist.

*

În *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide*, V, între notele ialomiţene: „croinod" pentru croitor prost se aude şi la Evreii din Moldova cu sensul croirii de nevoie *(Noth)* (p. 162). A *drăcui* e de us general (p. 163), ca şi *dughie, fofează, Gheo, ginerică, matracucă* (nu „faţă urîtă", ci matahală caraghios îmbrăcată), *măscare, noatin, omenesc* (opus la „boieresc"), *pandalii, a lua la trei păzeşte, pleaznă, polog, saivan*. La pagina

www.dacoromanica.ro

189 se zice: *dîrlige*. *Polidor* nu e de la *pol*, ci *napoléon d'or* (p. 192). Nu e *ţac*, ci *ţanc* (pp. 192-3)

*

La vie de Metternich de Constantin de Grunwald (Paris 1938) e o lucrare sprijinită pe piese de archivă. În jurul eroului e o continuă reconstituire de mediu, bine reuşită. Metternich apare la început ca un Renan, avînd legătură cu Franţa. Abia la 23 de ani vede Viena, unde iea pe o nepoată de fiu a lui Kaunitz. De aici trece la Berlin. De la 1886 e amestecat în politica lui Napoleon. Apare ca frumosul om cu faţa fină, „vraie figurine de Saxe"; Carolina Murat îl iubeşte, apoi soţia lui Junot. Rămîne curioasă trecerea lui la atît de marele rol pe care l-a jucat. El se complace într'un noroc nebun şi se adoră. Femeile nu-i lipsesc: princesa Bagration (Rc mîncă?) şi d-na de Lieven. Autorul îi găseşte un „système grandiose de conservation européenne" (p. 223). Aplicarea lui e mai interesantă decît principiile, şi ea nu trece de margenile unui poliţism îngust. În ajunul revoluţiei care l-a dat jos el făcea, şi prin farmecele tinerei soţii a treia, figură de monarh. De fapt îl susţinea oarba încredere a Împăratului Francisc. Peste mormîntul lui, Habsburgii dau pradă vulgului pe acest om, care nu-şi dădea samă că, peste secolul al XVIII-lea, pe care-l represinta cu eleganţă, o altă jumătate de veac trecuse. Mortul politic s'a mai tîrît pănă în 1859. El fu, în timpul războiului Crimeii, duşmanul politicii dunărene şi orientale.

*

În *Cultura creştină*, Mart-April, păr. Şt. Manciulea arată începutul Bibliotecii Centrale din Blaj (e şi o pioasă înfăţişare a zbuciumului episcopului martir Ioan Inochentie Clăin, a cărui figură nu trebuie scăzută, pentru niciun motiv, de nimeni). O notiţă de pe o *Evanghelie* de la Veştim îngăduie d-lui Romul Moldovanu să rectifice că Sava Brancovici era mort acuma la 1-iu Maiu 1683 (p. 241). Se dau antimise maramureşene.

*

În *Cronica Numismatică şi Arheologică*, 1939, n-le 113-4, d. Al. Bărcăcilă descrie un tesaur medieval găsit la Gogoşi (Mehedinţi) (monede, obiecte de argint; inscripţii chirilice neinteligibile).

*

www.dacoromanica.ro

De sigur nu poesie, dar amintiri folositoare despre vechiul Liceu din Braşov se vor găsi în *Poema amintirii* a d-lui Emil A. Chiffa, Lugoj 1937.

*

În revista *Spirit militar modern*, II, 1, generalul R. Rosetti, despre „psihologia luptătorului moldovean în secolul al XV-lea".

*

În revista *Ararat*, XV, 175, note despre Armenii din Polonia şi continuarea amintirilor de pribegie în Polonia ale d-lui V. Mestugean.

*

În *Südostdeutsche Forschungen*, April, d. Johann Lipták despre „Saşii" din Zips; d. Joseph Mathe despre influenţa germană asupra Rusiei apusene (expunerea călătoriei la Florenţa a episcopului de Suzdal Avramie, 1437-9, p. 41, şi alţi călători). Se afirmă că Petru Movilă ar fi învăţat la Paris, în colegiul la Flèche (p. 47!); d. Eugen Bonomi, despre Sîrbii din Buda şi ţinut. Am vorbit şi aiurea de studiul d-lui Heinz Brandsch, despre şcoala săsească în Ardeal. O recensie, foarte personală, de d. Ilie Bărbulescu.

*

În *Prefectura Poliţiei Capitalei, activitatea pe anul 1938*, Bucureşti 1938, o vedere a Palatului din 1840, cu „foişorul de foc" şi biserica Sf. Ilie.

*

Asupra sensului cuvîntului *patria, patrie*, în Franţa (forma latină şi la Richier, sec. al X-lea), *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripţii din Paris, 1939, pp. 201-2 (notă a d-lui Gustave Dupont-Ferrier). D. Mario Roques observă cu dreptate cînd spune că decisiv este să se afle „în ce moment noţiunea de unitate morală a grupului a venit să se adauge la noţiunea primitivă, numai geografică" (p. 203): oratorul crede că acel moment ar fi „cel mai tărziu supt Filip-cel-Frumos" (p. 203).

*

În Al. Tzigara-Samurcaş, *Carol, 1839-1939*, alegere personală, şi de multe ori mai mult decît ciudată, de mărturisiri despre Carol I-iu. Originale şi de valoare cele de la prinţul de Wied. Foarte

www.dacoromanica.ro

interesante şi nouă povestirile generalului-adiutant G. P. Georgescu (mai ales pentru călătoria în Rusia, pentru atitudinea adevărată a regelui în 1914. Sînt pagini de istorie de prima ordine, la care va trebui să recurgă nu odată istoricul)[1]. Preţioase şi ştirile date de d-rul Mamulea (mai ales despre moartea regelui, care se presintă, de obiceiu, altfel). O scrisoare a lui Carol I-iu către generalul Manu (1869) o dă d. Const G. Manu. La notele d-lui Anton Mocioni repulsia lui Francisc-Iosif pentru Apponyi. E de crezut ce se afirmă în articolul păr. Netzhammer că, înaintea dorinţii ţării de a se lupta contra Centralilor, regele s'ar fi gîndit a se retrage „într'o liniştită vale a Elveţiei supt umbra sanctuariului de la Einsiedln" (p. 228)? Din destăinuirile d-lui M. Vlădescu reţinem simpatia regelui pentru Romînii de peste hotare; şefii lor ar admite cu greu că au fost puşi în mişcare şi conduşi de fostul ministru de Instrucţie. Extraordinară această frasă a editorului şi colaboratorului: „Împăratului Wilhelm al II-lea îi fu hărăzit numai să depună cununi la monumentul Regelui Carol şi a *(sic)* Reginei Elisabeta în 20 Sept. 1917" (p. 356). Cînd se gîndeşte cineva în ce împrejurări a fost făcut aceasta, în teritoriu ocupat, poate să rămîie uimit de curagiul aceluia care, la această ocasie, ca prefect de Poliţie numit supt Germani, întovărăşia pe Împăratul cuceririi.

•

În *Studii italiene*, V, d. Alexandru Marcu, ocupîndu-se de un motiv tematic din *Ţiganiada* lui Budai Deleanu, dă o escelentă, în parte nouă, caracterisare a acestui scriitor, de fapt extraordinar (se poate spune că acest spirit legat de tradiţia antică, direct şi prin Italieni, e un „preromantic"?). De d. Umberto Cianciolo note despre *I Promessi Sposi* a lui Manzoni. D-na Alice Marcu şi d. D. Bodin despre Spinazzola, Napoletan, trecut prin Grecia şi Constantinopol pentru a fi profesor la Bucureşti, — unde se evidenţiază ca scriitor, — cu dorinţa de a reveni acasă, în 1859. D. Emil Vîrtosu reia chestiunea „Foletului Novel" pentru Vodă-Brîncoveanu, dînd textul, pe care, în mare parte, însuşi a avut norocul de a-l regăsi, pentru 1693; se promite şi reeditarea notiţelor Domnului. Se propune ca autor un Ioan Frîncul (= Ioan

[1] Păcat de grosolanele greşeli de tipar, ca „aux petits roeries" (p. 84).

www.dacoromanica.ro

Romanul), ceia ce pare dubios. D. N. Georgescu-Tistu tratează despre raporturile între Ion Ghica şi Giuseppe Regaldi, poet naţionalist italian şi călător în Asia Mică: el a văzut şaptesprezece exilaţi de-ai noştri la Brusa şi înfăţişează prieteneşte, după spusele pribegilor, originea, rostul şi viitorul Romînilor; e vorba şi de mijlocirea lui David Urquart între Romini şi Unguri. Interesantă forma *Romanici* (ca Roumanches pentru Ladini) pentru Romîni. I s'a spus lui Regaldi că Bibescu favorisase întăiu mişcarea liberală şi că urmăria, ca şi Mihai Sturdza, crearea unei dinastii. Pribegii declară că nu înţeleg a deveni, prin legătura cu Kossuth, „provincie maghiară", îi spun că nu înţeleg „a îngropa tradiţiile lor, limba, ideia latină moştenită de la părinţi în maghiarismul dominant, care voia să-i fie plecate în supunere popoarele vecine". Interesante cuvintele lui Urquart contra naţionalismului egoist şi năvălitor. E combătut de Ion Ghica: întăiu naţiile, apoi lupta pentru justiţie! De d. Giulio R. Ansaldi despre legăturile dintre Diego Angeli şi Roma. D. H. Blazian despre pictorul italian Giovanni Schiavoni, aşezat în Moldova (trebuie suprimat pictoru „Stawski", ieşit dintr'o rea lectură a lui V. A. Urechiă pentru Schiavoni însuşi; acesta, retras la Veneţia, moare în 1848: al lu e portretul lui Asachi de la Academie şi al lui Maisonnabe, ale familiei Burada). Nou de d. Emil Vîrtosu despre pictorul Tătărăscu şi Italia (frumoase ilustraţii). D. Ştefan Crudu află pe doi Manu, Manuil şi Nicolae, doctori de la Padova în 1741: sînt Fanarioţi constantinopolitani. D-ra Corina Ionescu despre Iulia Hasdeu şi poesia italiană. D. Alexandru Marcu aminteşte arestarea la Sibiiu, în 1841, a lui Felice Orsini, şi despre o trimetere a Dorei d'Istria, despre popularitatea lui Alfieri la noi, despre Romîni pe o batistă imprimată pe vremea războiului Crimeii, despre o legătură a lui Asachi cu aeronautica. Se semnalează studiul italian al d-lui Onciulescu despre Vegezzi Ruscalla.

*

În ultimul fascicul din *Dicţionariul Academiei*, *crişu* (sau *crişa*) *el* (sau *ea*), pentru care s'au gîndit unii la Cres (!), alţii la ruteanul *crij* (cruce, moaşte), n'ar fi χρυσοῦς, de aur? Cuvîntul se întîlneşte la Moldoveni sau cei înfluenţaţi de ei. Ar trebui văzut dacă este o exclamaţie neo-greacă asemenea. Tot ce urmează în articol, cu *criş*, *crişă*, *cruşan*, are altă origine, cum mai are şi alt sens. Încă

www.dacoromanica.ro

mai mult musceleanul *crișiu*. *Critienească* să nu fie *cretană*? La *crivăț*, de ce s'ar admite un original bulgar, nu vechiu slav? Caracterul general al cuvîntului ar pleda pentru această origine (v. și *crivină*). *Crocmală (crohmală)* n'ar putea veni de-a dreptul din *Kraftmehl*, fără intermediul rutean, care cu greu s'ar putea admite în viața claselor mai de sus? Foarte frumos bogatul articol *cruce*. *Crug*, evident slav, ar putea veni, cînd e așa de vechiu, din ruseşte? La *crupe* (rutean?) a se adăugi *crupar*, morar: la Botoșani *cruparii* erau marii morari evrei Abramowitz. *Cruci*, în înțelesul de oameni fiscali, poate fi slav, dar nu numai decît „bulgăresc", și Ciangăii l-au luat de la Romîni. Pasagiul, din *Șezătoarea*, cu *căluceni* ar trimete la *călușeri*. Tot de la „Bulgari" (sau de la Unguri) să fi luat și pe *cuciu* pentru cîni? „Bulgărismul" ar ajunge și pănă în Vîlcea (pentru *cuclă*). Tot ce privește o *origine* bulgară, afară de împrumuturi dunărene, trebuie trimes la vechiul slavism.

*

În *Annales de l'Institut Kondakov*, IX (1937), d. N. P. Toll descrie „necropolea de la Halebie-Zenobia", în care, cum o arată o inscripție greacă, se făceau îngropări și în perioada creștină; s'au găsit frumoase stofe, ca acelea din mormintele egiptene. Tot acolo, de d. W. Anderson, despre arta nordică din prim ul (?) secol după Hristos (corăbii, cai, animale, ornamente geometrice); această artă se întindea din Slesvig în Irlanda. E de admis o creațiune proprie, o desvoltare din arta preistorică ori, mai curînd, o înfluență a Orientului (v. și „Cavalerul trac"), venită prin drumuri de uscat, de-a lungul Rusiei, a cării importanță se ridică astfel așa de mult. D. Anderson nu uită și rolul de transmițători al Sciților (ca în Rusia-de-Sud; v. și „Tesaurul de la Pietroasa"); nu poate fi exclusă nici o continuitate de comerț. El admite, ca și noi, și înfluența acestei transmisiuni și la Germani. Se arată și rolul transmițător al Gotlandei. Se întregește tot mai mult cadrul schimburilor internaționale la începutul erei creștine (v. mai ales pagina 37 și nota). Și el e în marele avantagiu al Orientului, cum și era de așteptat. Vechea artă geometrică urmează, pe alături, în Suedia. Sîntem de aceiași părere și în ce privește o originalitate celtică.

*

www.dacoromanica.ro

În revista *Înnoirea*, III, 2-3, se dau extrase din însemnările lui At. Marienescu, cândva membru al Academiei Române, mai ales relații cu Șaguna. La 1859 (Marienescu era preceptorul tinerilor Alexandru și Eugeniu Mocioni), întrebat de dânsul dacă a aflat în Țara-Românească, de unde se întorcea, *cives romanos*, el crede că trebuie să răspundă: „ba; acolo sânt numai patricieni și plebe sau altcum ciocoi și clăcași". Șaguna: „Așa! durere că e așa; *dacă aceia nu-și pun temelie, apoi noi pe aici mai puțin putem face*" Invită pe Marienescu să vie la Rășinari „ca să-ți arăt aici cetățeni români, altcum decât țăranii din Țara-Românească: un popor bun și deștept". Îndemnând pe tânăr a se călugări, căci are nevoie de călugări culți, Marienescu răspunde că nu i-ar plăcea să înceapă la o mănăstire a Sârbilor. Adânc simțit e răspunsul Mitropolitului: „Eu iară așa am cugetat, dar *m'am hotărît cu tărie să sufăr și să fiu umilit.* Fost-am pus la probe destule: m'au băgat într'o chilie umedă...". Dar se poate face pregătirea și la Sibiiu. Șaguna nădăjduiește să vadă despărțirea de Sârbi. La București ministrul Fălcoianu-i oferise lui Marienescu o catedră de drept. Șaguna-l sprijină întru adunarea cântecelor poporului.

*

D. Constantin C. Pavel dă o largă analisă a „Problemei răului la Fericitul Augustin" (București 1937).

*

În *Forschungen und Fortschritte*, d. Ernst Kornemann pune în legătură Mausoleul lui August cu dominanta pe atunci concepție politico-misică romuliană. Despre săpăturile din Mesopotamia d. Julius Jordan. D. Walther Kolbe revine asupra celor de la Acropolea ateniană.

*

Păr. Ștefan Manciulea ni dă, întâiu în revista blăjeană, expunerea vie, ca despre o faptă de cultură așa de însuflețită, a istoriei „Bibliotecii Centrale din Blaj" (Blaj 1939). Pe basa culturii generale blăjene, înfățișată pe scurt, se desface, întrebuințându-se și ineditul, grija de adunarea cărților. Nouă, și mișcată, e partea care cuprinde truda de erudit și bibliofil a lui Cipariu. Nu lipsește nici adausul ucenicului aceluia, canonicul Moldovan, cu planurile rămase neîndeplinite ale lui Augustin Bunea. Și lipsa

www.dacoromanica.ro

de tragere de inimă din partea Guvernului românesc. Urmează lista, sumară, a manuscriselor. Pe lângă învățăturile lui Neagoe și cronici muntene (n-le 53, 59, 84, 112, 115) între care și „Hronologhia Domnilor Țării-Rumînești dapre adunarea ce au făcut Pîrvul Cantacuzino și Clucer Dimitrache", un manuscript ce pare a fi o traducere a operei istorico-geografice a lui Mihai Cantacuzino (no. 88). Mai însemnăm (no. 216). „Poveste de jale asupra moartei *(sic)* lui Constantin Cantacuzino, tradusă din grecească de Radul Logofătul Greceanu, scrisă de Dumitru Loga 1736" (am luat măsuri să se cerceteze). Interesante sînt și mss-le grecești 6 și 7. Vechile tipărituri merită și ele un catalog.

*

În *Pă mântul*, VIII, pp. 209-11, o presintare bogată, de d. dr. Pompei Samarian, a vieții intime a d-rului Mavru, a rolului Sevastei Suțu, după hârtiile de casă ale acestuia. Informații prețioase pentru Bucureștii din acel timp.

*

În *Luceafărul* de la Timișoara, V, ser. II, 10-2, note despre de curând dispărutul Ioan Suciu, de Mircea P. Bandu. De d. Constantin Rudneanu despre vechiul medic și scriitor Pavel Vasici Ungurean (n. 18 April 1806 la Timișoara; lucrează și în Maramureș). D. Traian Mager publică actul, din Timișoara, 10 April 1451, prin care Ioan Hunyadi dăruiește „voevodatul de Căpâlna, Hălmagiu și Baia-Mică" lui „Mok" (Moga), voevodul de Hălmagiu, și fiilor, Mihail și Sandrin (și facsimile).

*

În *Mémoires de M. Claude*, șeful Poliției supt Napoleon al III-lea, IV, p. 181, se arată că la înmormîntarea autorului „Vieții de Bohême", Murger, studenții strigau supt ploaie: „Vive Ganesco! Le Ganesco du *Courrier du Dimanche*" (1861). Aceasta pentru că apăruse în *L'Officiel* următoarea notă: „J'apprends que M. Grégory Ganesco n'est pas Français; je m'étonne qu'un étranger se permette de venir insulter aux institutions de notre pays". Dar Claude adauge că Gănescu „s'a întors la castel și a primit complimente pentru zelul cu care servește ideile liberale ale Împăratului", și el înfierează pe „Valah".

*

www.dacoromanica.ro

Din ziarul *Timpul*, supt iscălitura d-lui Petru Manoliu:

„Iată ce ni spune medicul Ignațiu Weinberg, fostul medic al lui Alexandru I-iu, care, în anul 1840, trece prin Iași. În treacăt fie spus, medicul acesta este puțin cam ironic, mai cu samă că a reușit să ne cunoască foarte bine. Așa de pildă, la graniță la Prut, a fost silit să-și lase bagajele pentru a fi controlate. Dar Weinberg avea și o ladă cu cărți, ni spune medicul: „eu am răspuns că sînt numai cărți științifice, precum arată catalogul alăturat. Vameșul, un Cazac moldovenesc, mi-a zis: „Asta nu-ți ajută la nimic; însă, dacă-mi dai trei ruble, atunci te iert; altfel la Iași vei avea de alergat mult, foarte mult...".

„Dar, în acest jurnal de călătorie, medicul german, care trăise la Moscova, iar acum se întorcea în patrie, ni dă și cîteva date mai prețioase, care sînt menite să ne mîngîie de rușinea „națională" ce o resimțim din pricina celor trei ruble cerute fără stingherealâ de Cazacul... moldovean. Și, cu asta, revenim la tema inițială a notei de față.

„Medicul Ignațiu Weinberg spune: „A auzi pe cineva vorbind egal de bine moldovenește, nemțește, franțuzește și grecește, aici este ceva obișnuit". Apoi, după cîteva considerații, continuă: „La unii dintre boierii mai bogați întîlnești biblioteci mari de literatură germană și francesă; edițiile germane sînt, ca de obiceiu, pe hîrtie sură și rea; cele francese pe „papier velin, relié en maroquin doré sur tranche" și în alte feluri". Urmează iarăși cîteva observații relative la lecturile boierilor, pentru ca apoi medicul să declare: „Nu-i vorbă, se găsesc și operele unui Chateaubriand, Lamartine și altor nobili poeți, dar paginile acestora rămîn curate și neprihănite, ca și spiritul lor, pe cînd pe Balzac au rămas urmele degetelor multor cetitori".

*

Din ziare despre conferința păr. V. Laurent, la prima ședință a Societății numismatice romîne despre originea, semnificația și evoluția titlului de *imperator Romanorum* (βασιλεὺς Ῥωμαίων) pe monedele bizantine. Având în vedere teoria mistică după care în lume nu poate exista decît un singur Imperiu cu un singur Împărat, eticheta bizantină îl punea pe Împăratul din Constantinopol imediat după Hristos, „regele regilor", pe cîtă vreme ceilalți suverani erau considerați ca inferiori lui. Pentru ilustrarea acestei teorii s'a căutat

www.dacoromanica.ro

un titlu potrivit şi s'a adoptat cel de *basileus*, la care mai tărziu s'a adăugat şi cuvîntul *Romaion*, sau în limba latină *imperator Romanorum*. De şi pe sigilii şi pe cîteva acte ce s'au mai păstrat, acest titlu apare încă în veacul al VII-lea, pe monede îl găsim mult mai tărziu. Astfel pe monedele de argint apare abia supt Constantin al V-lea şi Leon al VI-lea (750-775), pe cele de aur supt Constantin al VI-lea şi Irina (780-797), pe cele de bronz abia supt Teofil (829-848). Motivul este probabil de natură economică. Monedele bizantine, spre a-şi putea menţinea supremaţia în comerţul mondial şi spre a da impresia că Roma Nouă este succesoarea legitimă a Romei vechi, nu trebuiau să sufere modificări, ci să represinte, mai ales faţă de popoarele noi, ideia de continuitate neştirbită a vechiului imperiu roman.

„Numai după ce Imperiul s'a elenisat cu totul şi s'au pus şi pe monede inscripţii greceşti, începe să apară în mod constant pe monede titlul complet de βασιλεὺς Ῥωμαίων.

„Mai tărziu unii suverani ai Bulgarilor, ai Sârbilor şi unii Ţari din Moscova au pretins să poarte şi ei acest titlu, şi Împăraţii bizantini au fost nevoiţi să li acorde această favoare. Dar ea li a fost retrasă la prima ocasie binevenită, şi atunci s'au intitulat: „ţari ai Bulgarilor şi Grecilor" sau „ţari ai Sîrbilor şi Grecilor", etc.

„În orice cas, monedăria bizantină s'a dovedit foarte conservativă, atît în privinţa tipurilor monetare, cît şi a titlului imperial, urmărind mai mult interesele comerciale decît propaganda politică.

„D. Const. Moisil face o cumunicare despre monedele barbare cu tipul lui Ianus. S'au găsit la noi încă de mult un număr de monede barbare, avînd pe faţă capul bărbos al lui Ianus bifrons iar pe revers un călăreţ. Multă vreme nu s'a ştiut cărui popor, sau trib urmează a fi atribuite, nici ce prototip au utilisat monetarii barbari pentru represintarea lui Ianus. Urmărind localităţile unde s'au găsit monede de acest fel, se constată că marea lor majoritate sînt în cuprinsul Olteniei şi Banatului. Nici în alte regiuni ale Daciei, nici în alte ţări din Europa nu s'au găsit până acum astfel de monede. Deci le putem considera ca făcînd parte dintre monedele Dacilor şi emise de vre-un trib din regiunea Olteniei şi Banatului.

„Cît priveşte modul cum este represintat capul lui Ianus, gravorul monetar pare a fi avut ca prototip aşii romani republicani din primele emisiuni.

www.dacoromanica.ro

„O descoperire monetară, făcută mai de mult la Rîmnicul-Vîlcii şi pe care ni-a adus-o la cunoştinţă d. profesor şi critic literar Şerban Cioculescu, aruncă o nouă lumină asupra acestei probleme. Într'o ulcică de lut găsită cu ocasia săpăturilor făcute pentru temeliile unei case, erau cîteva piese de argint de la Filip al II-lea al Macedoniei, o monedă barbară cu capul lui Ianus şi o altă monedă barbară cu capul lui Zeus, iar pe revers cu un călăreţ identic cu cel de pe reversul piesei cu capul lui Ianus. Dovadă că aceste două feluri de monete barbare circulau împreună, de asemenea că ele proveniau din aceiaşi monetărie, care probabil era undeva prin împrejurimi.

După tehnica monetară, aceste noi monete dace datează de pe la 200 în. d. Hr."

*

Din „Universul" :

Într'un document scris în 1655 de parohul Grigore Vlad şi credincioşii săi, găsim următorul pasagiu : „Să se ştie, cum că, la anu 1582 de la Hristos, biserica de la Turdaş, din Coastă, care, încă de la Daci rămase Romînilor, a fost supt stăpînirea episcopului Alexă Turdaş, împreună cu toate pămînturile de la cîmp. Dîndu-se apoi dintre noi, dintre Romîni, calvini Ioan Boldea, cui i s'a dat apoi nume unguresc : Szatmary János, Dumitru Zeledinţan, care după aceia s'a numit Lozsádi Démeter Căpruţ, Káprony Adam, împreună cu femeile lor şi copiii, cu numărul, 26 de suflete, Craiul Ardealului, Măria Sa Gheorghe Rákóczi la anul 1652, ni-au luat biserica, cu pămînturile de la cîmp, d'impreună, şi au dat-o calvinilor ce s'au numit mai sus, pentru care multă vrajbă am avut cu ei ci, neputînd prididi, am fost siliţi a ni face altă biserică, şi aceia din noui, pe care am lipit-o cu pămînt şi am văruit-o.

E. M."

*

Din ziare, comunicaţie la Societatea Numismatică a d-rei Marinescu :

„În 1860, supt Domnia lui Cuza-Vodă s'a întocmit un proiect pentru prima decoraţie românească cu caracter militar: „Pro virtute militari".

„Tot Cuza a înfiinţat şi ordinul „Steaua României", menţinut şi de Carol I-iu.

www.dacoromanica.ro

„Pro virtute militari“ a fost înființată spre a recompensa pe ostașii de orice grad cari au luptat, la 13 Septembre 1848 cu Turcii în Dealul Spirei.

„Medalia, de și s'a bătut, – Museul Militar are două exemplare –, totuși oficial nu s'a împărțit atunci celor în drept, întru cît Austria și Turcia n'au îngăduit împărțirea de distincțiuni militare, țara noastră nefiind independentă.

„Totuși din documente se vede că mai tărziu (9 April 1866) un decret domnesc hotărăște ca aceste medalii să fie împărțite.

„Deci Cuza a înființat și ordinul „Steaua Romăniei“, care este prima decorație românească, fără să mai întocmească cuvenitul decret, care ar fi provocat de sigur un nou protest din partea Turciei și Austriei.“

„Museul Militar are această decorație în cinci grade.

„Dr. Istrate avea în colecție și comandoria „Stelei“, exemplar ce fusese dat de Cuza ministrului său Strat, prin 1865.

„Tot Cuza a mai făcut niște distincțiuni supt formă de medalii cu toartă, spre a se purta pe piept, „Devotament și curagiu“ și „Virtutea Militară“. Ambele au pe avers capul lui Cuza și data 1864.

„Aceste medalii, creiate pentru a recompensa pe acei ce au ajutat la salvarea populației de inundații au figurat în colecția Academiei, dusă și rămasă până azi la Moscova.

„Tot de la Cuza a rămas o insignă „Crucea de fier“, despre care, până acum, nu se cunoaște niciun fel de istorie.

„Există totuși în țară un exemplar, adus pe vremuri de d. Fain,

„Prin Casa Fain, care există și azi, se comanda în străinătate, în special la Paris, tot felul de decorații, medalii, etc., încă din timpul Domniei lui Cuza“.

*

În *Starea țăranului romîn, vechi cuvinte profetice*, de N. V. Leonescu, Iași 1887, pp. 66-7:

„Scăpați-l din miseria care-l roade, pentru că el nu a cruțat niciodată sudoarea lui, avutul lui și chiar viața lui pentru a îmbogăți o mare clasă a societății. Voi, poeților și scriitorilor, cari v'ați pogorît în popor pentru a vă inspira de la poesia lui, de la cîntecele și jocurile lui, de la urările lui de Anul Nou, de logodnă și nuntă, de la proverbele lui și de la tot în fine ce au aprins imaginația voastră și a alimentat inteligența voastră, suspendați

www.dacoromanica.ro

pentru un moment cîntarea fericirii sale. Gîndiți-vă că acest popor nu este născut numai pentru pîne și jocuri, ci are o menire în lumea istorică: studiați nenorocirile, partea sa de suferință și lucrați pentru ameliorarea stării lui.

„Voi, ziariștilor tineri și bătrîni, independent de coloritul și opiniile voastre politice, cari întreținеți pe cetitorii voștri despre Monarhii lumii: cum au dormit, dacă au avut visuri plăcute, cum și-au băut cafeaua, cum s'au plimbat, dacă au fost dispuși, etc. Nu uitați că sînteți Romîni. Priviți și vedeți cum țăranul romîn și-a rădicat ochii către voi: căutătura sa este blîndă și galeșă, este îndemnătoare, este rugătoare, ca să lăsați certele voastre josnice și de toate zilele și să ridicați stindardul luptei contra decadenței sale morale, contra conrupției, a miseriei și contra acelor proprietari și posesori cari-l exploatează în un mod barbar și neuman. Grăbiți-vă a cere cît mai urgent modificarea acelor legi care sînt o adevărată nenorocire pentru starea sa și luptați ca să se obție legi blînde, legi umane, legi de egalitate, de înfrățire și de progres."

*

Primim:

„Rugîndu-vă să-mi iertați îndrăzneala de a vă răpi un timp pretios prin cetirea acestor rînduri, sper că veți binevoi a lua în samă o mică lămurire care în parte mă privește și se referă la cele scrise de Pastorul R. Neumeister și publicate de d-voastră, — în traducere, — în „Revista Istorică" din April-Iunie a. c.

În descrierea făcută de numitul pastor despre tatăl mieu, Gheorghe Simonis (nu Karl, cum el l-a numit), și Ana, sora lui, devenită „princesa Omer", soția generalului Omer-Pașa, s'au strecurat multe neadevăruri în privința numelor, a faptelor, cît și a aprecierilor.

„Ca profesor în casa consulului rus Kotzebue, Pastorul Neumeister, care trăia oarecum departe și cu puțină teamă de Omer-Pașa, nu putea cunoaște realitatea faptelor referitoare la faimosul general decît din auzite, și deci nu putea fi un adevărat martor ocular; căci, atît pastorul cît și majoritatea prieteuilor săi, erau simpatisanți ai Rușilor.

„Părintele mieu Gheorghe Simonis, socotit pe drept cuvînt ca întemeietorul mișcării musicale la Craiova și recunoscut ca foarte bun pianist în București înaintea evenimentelor de la 1848, era

www.dacoromanica.ro

în strînse legături de prietenie cu mai toți boierii țării din vremea aceia, iar, prin înrudirea lui cu generalul Omer, se afla într'o situație cu totul diferită de cea presupusă de către Neumeister.

„Dovezi îndestulătoare, ca acte, documente, scrisori și fotografii rămase de la părintele mieu, de la mătușa mea și chiar de la Omer-Pașa, referitoare la întîmplările de pe atunci, vor putea aduce mai multă și mai hotărîtă lumină în această chestiune.

„Și, pentru că s'a mai scris și pe aiurea despre familia mea, scrieri care poate v'au scăpat din vedere, m'am hotărît să întocmesc, cu restrînsele mele puteri, un studiu lămuritor în această privință, și aș fi prea onorat dacă și d-voastră ați binevoi să-mi veniți în ajutor cu profundele d-voastre cunoștinți, și mai ales cu sfatul.

Incă odată rugîndu-vă sămi iertați că vă scriu și mulțămindu-vă pentru binevoitoarea atențiune, vă rămîn cu cea mai înaltă consideratie. George Simonis."

*

De la d. D. Berciu:

„D. profesor N. Iorga îmi atrage atenția asupra unor cărți, care scrise acum mai bine de o jumătate de veac, conțin prețioase informații arheologice, rămase necunoscute oamenilor de specialitate Prima se datorește maiorului D. Papazoglu, un pasionat colecționar de antichități, care colindase aproape toată țara de altă dată și adunase o mulțime de obiecte antice, dintre care unele se află azi în Muzeul Național de Antichități din București, iar altele în colecția „Istrate-Capșa" din Turnul-Severin. În broșura sa: *Înmulțirea și organisația oștirii românești fără mari cheltuieli* București, 1870 (p. 32), D. Papazoglu dă, în cap. XII (pp. 19-22) întitulat „Întăriri din țară", o serie de date archeologice, care nu trebuiesc pierdute din vedere și pe care le reproducem întocmai: „Aceste întăriri prin diferitele locuri în țara noastră sînt foarte trebuincioase pentru întîmplări de atacuri la diferite năvăliri străine; de aceia opinez că aceste întăriri să fie, atît spre partea muntelui, la trecători, cît și spre partea Dunării, pregătite din vreme pe la locuri pe unde istoria ni arată și pe unde ruinele ni dovedesc că au fost făcute de strămoșii noștri: precum din secolii cei vechi așa și în cele din urmă, ele vor fi în părțile muntoase, începînd din potriva gherdapurilor, din sus de Severin, spre plaiul Gorjului, la trecători.

www.dacoromanica.ro

„Pe apa Lotrului la Voineasa[1] sau Malaia, şi la Cîineni, lîngă trecătoarea Oltului, la Argeş, la Poienari, la Muscel, la Rucăr, lîngă podul Dîmbovicioarei şi la Cetatea Negru-Vodă, pe apa Dîmboviţei, la Prahova, la mănăstirea Lespezile, la mănăstirea Cheia pe apa Teleajenului sau la satul Izvoarele, la Buzău, aproape de vama Şanţului, şi la Pietroasa[2], la Rîmnicul-Sărat, la trecătoarea Căluiului şi la Putna pe apa Trotuşului, la hotar şi în Romănia-de-sus (Moldova), asemene la diferite trecători şi strîmtori pe unde istoria ni-i arată. Iar pe margenea Dunării, de şi toată partea stîngă a acestui veteran fluviu este plină de maluri înalte, dar tot ar trebui, după a mea opiniune, să se facă şi intăriri pe acele Termopile ale naturii, iar şi la trecători centrale, precum la satul Izvoarele, în Mehedinţi, în judeţul Dolj: la satul Cetate, Calafat şi de-asupra satului Ciuperceni, la satul Piscu sau Gridiţău, la Poşta Cioroi, în coama dealului pe apa Dăsnăţuiului. La Bechet, în deal, mănăstirea Sadova este cetate, la Romanaţi, în dealul Celeiu este cetate, la Izlaz pe deal este cetate, şi la gurile Oltului, în Teleorman, la Turnul cel vechiu, sau în măgura oraşului, la margenea şoselei de la Măgurele, la Zimnicea, lîngă oraş din sus, la Cetăţuie; în Vlaşca la satul Paraipan şi la Petroşeni, la satul Hodivoia, pe deal la Daia, în margenea şoselei, pe deal la Giurgiu, între Dunăre şi vechea cetăţuie Sf. Gheorghe, în Ilfov, la satul Pietrele, la Chirnogi, la Greaca, la Olteniţa, la viile Olteniţei, pe deal la Gumelniţa[3] este cetate; în margenea drumului spre Capitală; asemenea tot pe acest drum, la Negoeşti, la mănăstire, cum şi pe deal, lîngă drumul cel mare; în judeţul Ialomiţa, la satul Vărăşti este cetăţuie, la satul Corăneşti, la măgura Bălţii celei mari a Călăraşului, în dreptul despărţitoarei apei Borcii, la Cioroiu, pe malul Borcii, la Cocargea, pe deal, la mănăstirea Slobozia, în margenea Ialomiţei, este cetate, la Vlădeni, pe Saldava, este cetăţuie, la satul Piua-Petrei în margenea Dunării şi a Ialomiţei, la satul Pirlita şi Lucia, în piscul ostrovului Constantin, ce-i zice: la

[1] Aici e o aşezare preistorică din epoca neolitică.

[2] Cunoscuta localitate prin tesaurul „cloşca cu pui", din prima parte a epocii migraţiunilor popoarelor.

[3] Aşezarea preistorică de la Gumelniţa avea să deie un bogat material arheologic, care, complectat cu descoperiri similare din cîmpia Munteniei, permitea determinarea unui *tip* de civilisaţie, numit după localitatea de mai sus.

www.dacoromanica.ro

piscul Duraciului pe unde se desparte toată Dunărea în mai multe ramuri, la piscul Vălciului; în județul Brăila, la satul Berteşti, pe dealul Călmăţuiului, la Rama sau Ţufeşti, pe coama dealului lîngă margenea satului, la satul Gropeni, în malul Borcii, la satul Vărsătura, din sus de Brăila, în piscul dealului Borcii, la lînăriile Brăilei, pe vîrful dealului, împotriva portului Brăilei, lîngă casarmă, la pichetul Vărzăria, cum şi în deal, lîngă satul ei, între vii la gura Siretului, în piscul dealului, la Galaţi lîngă casarmă şi în dreapta postului, la gurile Prutului, pe deal, la Reni, la Ismail şi Chilia, pe unde au mai fost întăriri".

Ceia ce numeşte Papazoglu „cetate" şi „cetăţuie" se referă, nu numai la vechile aşezări romane, unele încă nesăpate pe vremea autorului, sau la cele ulterioare, dar mai ales la aşezările preistorice în formă de *tell* şi pe boturile de deal, care au aspect de cetate şi se menţin în popor cu denumirea de: cetate, cetăţuie, grădişte, horodişte, etc.

*

Théodore Margot, în a sa „*O visitaţie în celle şaptesprezece districte ale Romăniei*", Bucureşti, 1859 [1], are un capitol „Noţiuni despre Romănia şi Oltenia", în care descrie mai multe locuri din Romănia văzute în călătoria sa.

Astfel autorul vorbeşte de mai multe mănăstiri, „clostere", de peştera Dîmbovicioarei, de „cetatea lui Radu-Vodă"; aminteşte „dealul cărămizilor", de pe drumul, care duce de la Rîmnicul-Vîlcii spre Craiova, unde se zice că ar fi fost o cetate romană. Descrie cîteva cărămizi „din care unele sînt şi cifrate", precum şi zidurile „tare cimentate". Localnicii numesc locul „Cetatea Uriaşilor", despre care s'au înventat legende. Mai departe Th. Margot menţionează ruinele de la Tîrgovişte (care în vechime se numea „Tirisku"), Tismana, Craiova şi Vălenii-de-Munte. La Sadova (jud. Dolj) s'au găsit monede de argint şi „vase funerarie (urne)".

D. Berciu.

*

D. Liviu Vornic scrie, în *Universul:*

„Castrul roman de la Braşov, este una din aşezările temeinice pe care armatele romane le ridicau după ocuparea unui teritoriu.

[1] Am relevat-o în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, *N. I.*

www.dacoromanica.ro

Să nu surprindă pe nimeni că tocmai aici, la poalele munţilor Bucegi, s'a putut aşeza o asemenea fortăreaţă. După victoriile obţinute de legiunile romane au căutat să aşeze temelia noilor aşezări în toate regiunile locuite de Daci. Existînd aici o serioasă aşezare dacă, era natural ca şi pe aceste meleaguri să-şi întindă sfera de acţiune ostaşii Romei. În afară de acest castru roman s'a mai găsit nu de mult, între hotarele comunelor Zîrneşti şi Tohani, o cărămidă cu înscripţia Legiunii a VIII Gemina. Acest castru roman a fost primul care s'a ridicat în această parte a ţării, căci se crede că el a fost părăsit după anul 160 d. Hr. şi după ce s'au ridicat alte castre, spre Breţcu şi Hoghiz, unde populaţia dacă era mai densă, şi aceasta datorită mediului geografic.

„Scoaterea la iveală a acestor cetăţi dace din regiunea secuiască va fi o nouă dovadă a aşezării mult mai tărzii a populaţiei secuieşti pe plaiurile de pe valea Oltului şi se va putea determina în mod mult mai precis anumite constatări făcute cu ocasia descoperirii castrului roman de la Rîşnov, — între altele originea ceramicei de aici.

„Dar, pe lîngă aceste considerente, săpăturile de la Rîşnov au scos la iveală multe lucruri care au o mare valoare ştiinţifică.

„De supt glia înţelenită au fost ridicate numeroase vase de ceramică şi au putut fi reconstituite în întregime toate obiectele. Astfel s'a reconstituit un vas mare pentru păstratul bucatelor şi 75 lăzi de ceramică. S'a găsit de asemeni monede de la Traian, Domiţian şi Adrian şi două monede neidentificate. S'a găsit o locuinţă, trei casărmi, pretoriul, o frumoasă baie, porţile şi bastioanele. Au fost apoi găsite obiecte mici de bronz, fibule, ace de păr, chei, balamale, fragmente de sticlă, opaiţe şi alte multe obiecte.

„O altă constatare, tot atît de importantă ca şi descoperirea acestui castru, este faptul că toate obiectele găsite aici, lucrate din ceramică, sînt de origine autohtonă dacă şi că toată olăria este la fel cu cea găsită în cetăţile dace scoase la iveală pănă acum, între care şi cea de la Sebeş (Alba). Reiese din toate acestea că legiunile romane au întrebuinţat chiar meşteri daci, ceia ce spulberă afirmaţia că Romanii ar fi exterminat populaţia dacă în regiunile ocupate.

„Asupra efectivului acestui castru se crede că el ar fi avut 300-500 de soldaţi, cari stăteau la postul de observaţie împrăştiaţi.

www.dacoromanica.ro

„În general castrul de la Rîşnov este bine conservat şi mult mai larg decît cele din regiune şi apropiere."

*

Un alt ziar, *Românul*, publică, după ziarul *Zora*, care citează lucrarea d-lui Ahmed-Refic, *Bulgaria supt dominaţia turcească:*

„Dispoziţie către Voevodul Ţării-Româneşti. Douăsprezece persoane de bandiţi, dimpreună cu preotul din satul Ceartaclî, dimpreună cu alţi peste una sută de suflete de bandiţi, partisani de-ai lor, se răsculaseră şi tîlhăriau în preajma Vidinului, Banei, Cutloviţei şi Bercoviţei. Fiind trimes împotriva acestor haiduci Bostangî Başa Regep, onoare lui, care e proslăvit pentru forţa şi puterea lui, după ce a aflat că aceia sînt în muntele Malic-Ianic, s'a hotărît să-i atace. Dar tîlharii, aflînd cu trei zile mai de vreme despre intenţia lui, au mers la căpitanul Dumitraşcu, capul ţinutului românesc Isterge[1], care i-a dus pe malul din faţă, în Valahia, şi i-a luat supt apărarea lui. De oare ce se stabileşte că acesta i-a scăpat tocmai cînd urmau să fie prinşi, de aceia procedarea rebelă a acelui căpitan se atribuie exclusiv nebăgării tale de samă şi indulgenţei tale, pentru care te ţin răspunzător.

„Deci este neapărat a se descoperi numiţii tîlhari, oriunde s'ar găsi, şi am numit ca mumbaşir pe Mehmed-Ostò, unul din Bostangî-ogulari, pentru marea lui forţă, care întrece pe tovarăşii la fel cu el.

„Deci tu, care eşti menţionatul Voevod, de îndată ce va sosi sfînta mea poruncă, să capturezi prin menţionatul mumbaşir pe numiţii tîlhari, d'impreună cu căpitanul, oriunde s'ar găsi ei, să-i fereci pe toţi în lanţuri şi cu acelaşi mumbaşir să-i trimeţi în fericita mea capitală. Cu acest prilej să te păzeşti de negligenţă şi de lipsă de atenţie, şi cu acest prilej să nu fie chinuite raialele paşnice şi să nu li se ia nici o leţcaie, niciun bob.

„În acest gînd s'a scris acest firman, la începutul lunii Rebî-ul-evel 1102, începutul lui Decembre 1690".

Prof C. N.

[1] „Probabil că nu era capul unui ţinut cu acest nume, ci al *străjei* de la Dună e, şi că s'a făcut o confusie."

www.dacoromanica.ro

Din „Universul".

„În Nord-Vestul Ardealului s'a făcut de curînd o deosebit de importantă descoperire arheologică.

„Soldaţii grăniceri, din această parte a frontierei au semnalat comandanţilor lor direcţi, locotenentul Al. Munteanu şi sublocotenentul Aurel Stăncescu, găsirea unui grup de arme străvechi.

„D. general Georgescu-Pion, comandantul divisiei, a trimes obiectele Muzeului Naţional de Antichităţi.

„Tesaurul se compune din două spade, trei topoare de luptă şi o brăţară, cu apărătoarea de braţ în formă de spirală. Fără nicio îndoială, obiectele descoperite datează din a doua perioadă a epocii de bronz, avînd o vechime de aproape 3500 de ani. Ele se datorează Tracilor şi sînt încadrate în seria depositelor caracteristice din Nord-Vestul Romăniei."

N. Iorga.

NOTIŢE

Între tipăriturile bisericeşti rare, *Sfătuirile preoţilor şi diaconilor cum trebue să se poarte în slujba sfintei liturghii, retipărită şi îndreptată cu binecuvîntarea Înnalt Prea Sfinţitului Arhi Episcop şi Mitropolit al Ungrovlahiei şi Primat al Românei, d. d. Nifon, de Toma Teodorescu* (Bucureşti 1866). Acest Toma Teodorescu însemnă că s'a tipărit cartea la dînsul, în „Tipografia Toma Teodorescu, Mîntuleasa, Strada Plantelor nr. 9". În exemplarul Bibliotecii Institutului de Istorie Universală e legată împreună o broşurică publicată de acelaşi, tot acolo, *Regula crugurilor cereşti dupe care urmédă Biserica Ortodoxă, compusă de Theodor Neagu, învăţătorul comunei Jilava din districtul Ialomiţa, cu cheltuiala d-lor Stoica Chirulescu şi Calinake Popescu.* Prefaţa iscălită de Neagu arată că încă din 1847 s'a alcătuit lucrarea „prin mijloacele d-lor Alexandru Filipescu şi Christodor Butali".

*

În admirabila carte a lui E. Queillé (Jean Erdic), *Les commencements de l'Indépendance bulgare et le prince Alexandre, Souvenirs d'un Français de Sofia*, Paris 1910 (Queillé a fost consilier financiar în Bulgaria), la pagina 20, aceste rînduri despre concurenţii lui Alexandru de Battenberg la tronul bulgar:

„La candidature du prince Charles de Roumanie se butait aux répugnances bulgares pour l'union personnelle des deux principautés.

www.dacoromanica.ro

„Quant au prince Bibesco, qui convoitait résolument le prix du tournoi, malgré la brochure répandue à profusion et l'envoi d'agents de propagande, ses chances étaient nulles".

În Rumelia Orientală, între candidații la succesiunea lui Aleco-Pașa Vogoridi, „son propre neveu, Nicolas Conaki Vogoridès, trente-cinq ans, docteur de la Faculté de Paris, dont la famille réside en Moldavie, où elle possède de vastes domaines" (p. 363).

În ceia ce privește anume sentimente față de noi, iată o conversație a autorului cu fostul ministru Naciovici, trimes de prințul Alexandru ca agent la București: „En tout cas, l'ancien ministre s'en va, dénué d'enthousiasme, dans cette Roumanie qu'il n'aime pas à l'excès et qu'il considère comme une nation fragile dont les dehors séduisants dissimulent un appauvrissement continu du paysan et une désorganisation sociale qui fera crever tout d'un coup son crédit jusqu'à présent soutenu *per fas et nefas*. Le tableau est brossé avec des couleurs trop crues pour être vrai. Entre Bulgares et Roumains, il n'existe pas de naturelle sympathie. Le jugement des uns sur les autres doit nécessairement s'en ressentir. Natchovits a, d'ailleurs, conduit sa femme et sa fille à Vienne, gardé sa maison de Sofia et, s'il le pouvait, vivrait sous la tente à Bucarest. Il ne croit pas à un long séjour" (p. 412).

*

În Memoriile lui Claude, șeful Poliției Siguranței sub al doilea Imperiu, IV (1881), p. 95 și urm., se povestește istoria unui „tînăr Valah", „sentimental", trimes de familie „pentru a se forma și freca de progresele civilisației occidentale", la Bullier și aiurea, unde duce „le laisser-aller des moeurs orientales de sa contrée sauvage", la balul unde află „la même effronterie lascive, avec moins de faste et de poésie". „Visătorul și superstițiosul Valah" descopere acolo o frumoasă fată blondă. O invită la danț ca s'o scape de „niște ființi fără rușine". O face „timid și sălbatec" Ea declară că, „fără locuință și pîne", venise la bal înainte de a se arunca în apă, și el, cu toate sfaturile celor de acasă și ale preceptorului, se oferă s'o scape. Acasă, el îi vede pe deget un inel scump, pe care ea i-l dăruiește ca talisman. Aceasta cîștigă și mai mult pe „Valah, natură primitivă, crezînd în puterea amuletelor și angajamentelor de iubire".

Își „negligează studiile". Face datorii.

www.dacoromanica.ro

Dar cineva reclamă pe față în numele mamei și cere 60.000 de franci ca despăgubire. Din partea iubitei i se spune că mama ei i-a vîndut sora și avea același gînd pentru dînsa. Cum nu e crezută, îl înștiințează că o va găsi la morgă. O și găsește, dar glasul ei, din urmă, îl chiamă la miezul nopții.

Ca „Oriental și mai ales Slav", crede că e vorba de o fantomă: „cu toate studiile profesorului său de limbă, istorie și filosofie, credințile superstițioase ale tînărului nu se împrăștiaseră cu totul". Ea se ține de cuvînt.

El, acum „Moldav", o prinde în brațe ca pe un om viu, de și credința lui din „Moldovalahia" îl putea speria. A doua zi însă se descopere prădat. Deci, plîngere la Poliția lui Claude.

Aceasta descopere calitatea mercantilă, bine cunoscută, a stafiei. E sora fetei moarte. Amantul ei era un oarecare Korf, bancherul casei. Ei se aleg cu grele condamnări la închisoare, iar tînărul Valah pleacă acasă, „preferind ideile barbare ale patriei sale preceptelor de conrupție ale Occidentalilor".

*

Pe foile unei cărți bisericești (însemnările în Bibl. Institutului de Istorie Universală):

„Să să știe de cându au venit popa Udrea la Brăila și pentru ținearea de minte amu însemnat, leaat 1847, Aprile 22 (?), și pentru crezare am înseamnatu: Danu Mândreiu.

„Să să știe de cându mu *(sic)* căsătoritu pă fiica nostră Icaterina la leaat 1861, Ionar în zece zile, după fečoru lui Stamatu Meitrea, și pentru ținеare de minte amu însemnat. Danu Mândreiu.

„Să să știe de cându au început Popa Stanu la Paraschiva, leaat 1847, Avgt. 8 zile, cu tocumelă 20 de lei întrou un anu de zile paracal *(sic)* și o sfeșteane.

„Eu sput *(sic)* iscălit am însemnat aiceeș fiindcă acestu hronograf alu Sfăntu Dumitrie este alu meu, cumpărat de la părintele, Anastase sin Radu Gheucă, drept lei 100, adică o sută bani curați, ne mai avându nemerei *(sic)* neci un amestecu, și pentru credință amu iscălit; 1847, Fev. 27. Danu Mândreiu.

„Fiindcă amu schinubatu cu Chiriocodromionu și cu Viiața Sfinților cea scrisă de mână, care mă ține o sută cincizeci de Acesta în frica lui Dumnezeu. Danu Mândreiu".

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Pag.

Gh. Ungureanu: *Din viața lui Ion Creangă, Documente inedite* (N. Iorga) 75
Ioan Monorai: *Scurta cunoaștere a lucrurilor Dachiei* (N. Iorga) . . 75-76
Dan Simonescu: *Literatura românească de ceremonial, Condica lui Gheorgachi, 1762, studiu și text* (N. Iorga) 76-78
Ion Const. Chițimia: *Cronica lui Stefan-cel-Mare* (N. Iorga) . . . 78-79
Pierre Lafue: *La vie privée de Frédéric II* (N. Iorga) 79
George Cioran: Σχέσεις τῶν ῥουμανικῶν ἡγεμονιῶν πρὸς τὰ κυπριακὰ μοναστήρια Κύκκου καὶ Μάχαιρα (N. Iorga) 79-80
Cesar Șerban: *Contribuții privitoare la Domnia lui Ioan Mavrocordat și la unele evenimente contemporane ei* (N. Iorga) 80
Silviu Dragomir: *Mormîntul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba-Iulia* (N. Iorga) 80-81
Petru P. Panaitescu: *Documente slavo-romîne din Sibiiu (1470-1653)* . 81
Elena C. Meissner: *Din istoria învățămîntului particular al fetelor din Moldova, Institutul liceal de domnișoare Humpel din Iași (1870-1913)* (N. Iorga) 81-83
I. Lupaș: *Doctorul Ioan Piuariu-Molnar, Viața și opera lui, 1749-1815* (N. Iorga) 83
Cronică: 382-387
Notițe: 387-392

Din **N. IORGA:**

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte de Romani*, 267 pag. sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . . 150 lei
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag. . . . . 150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag. . . . . 180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag. . . . . 280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag. . . . . 250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag. . . . . 300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag. . . . . 200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag. . . . . 250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag. . . . . 250 „
„ X, *Întregitorii*, 500 pag. . . . . 300 „

www.dacoromanica.ro

Așezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: 60 lei.

www.dacoromanica.ro